

თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემია
რესტავრაციის, ხელოვნების ისტორიისა და თეორიის ფაკულტეტი
სამაგისტრო პროგრამა
ხელოვნების ისტორია და თეორია

სიონის დეკანოზი ნიკოლოზი (მიქაძე) -
გადამწერი და მომხატველი
1720-1780 წწ.

სამაგისტრო ნაშრომი
სტუდენტი: როსტომ კაჭახიძე
სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ელენე მაჭავარიანი,
ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი, პროფესორი

თბილისი
2017

*"იყო საღმრთო წერილში გამოცდილი, ხუცურის ხელის
მწერლობაში პირველი, რომელი ჯერეთ არავინ ყოფილა. ამისთანა
მშვენიერის ხელით მწერალი. ვითარცა ესე და აგრეთვე
ხელჩამრთველი მშვენიერად. ამან გარდასწერნა მრავალნი საღმრთო
წერილნი, ამან ღია პატიოსნად იცხოვრა და უყვარდათ მეფეთაც"*

იოანე ბატონიშვილი - „კალმასობა“

შესავალი

XVIII საუკუნე, ეს ის ეპოქაა წიგნის ისტორიაში, სადაც მრავალსაუკუნოვან გადამწერლობას, ტექნოლოგიური სიახლე ანაცვლებს, კალიგრაფიულ კერებს - სტამბა; ერთისმხრივ, მართალია მძიმე ისტორიული და ხელისშემშლელი პირობების გამო, ამ პროცესმა მდორედ გაიარა განვითარების შეუქცევადი გზა, მაგრამ ამავედროულად არ ჩერდებოდნენ გადამწერები - მუშავდებოდა, ითარგმნებოდა, იწერებოდა, იხატებოდა, იკინძებოდა და იმოსებოდა მრავალი, როგორც სასულიერო, ასევე საერო შინაარსის ხელნაწერები.

ამ დროს განსაკუთრებულად აქტიური იყო თბილისში არსებული ანჩისხატისა და სიონის კალიგრაფიული კერები, სადაც უკვე ტრადიციად ქცეულ საქმიანობას მემკვიდრეობით მიყვებოდნენ დინასტიები.

წინამდებარე ნაშრომში, შევეხებით, როგორც XVIII ს.-ის, ისე უფრო ადრეული პერიოდის მწიგნობრებს, მაგრამ მთავარი აქცენტი სიონის დეკანოზის, ნიკოლოზ მიქაძის (1720 – 1780 წწ.) მოღვაწეობაზეა გაკეთებული.

ნაშრომში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს, დეკანოზი ნიკოლოზის მიერ გადაწერილი ხელნაწერების მხატვრული გაფორმების საკითხებს - ამ თვალსაზრისით, კი მისი არცერთი ხელნაწერი დღემდე არ განხილულა. თვალნათლივ დავინახავთ, თუ როგორ გადადის წიგნის გაფორმების უძველესი ტრადიცია სტამბურ სისტემაში. ქართულ ძველნაბეჭდ წიგნებში, საიდან და ვისგან მოდის პირველი გრაფიკული დეკორაციები.

აკდემიკოს ვახტანგ ბერიძის ნაშრომში - „ძველი ქართველი ოსტატები,“ ვკითხულობთ: „... XVI – XVIII საუკუნეებში სახელითა და გვარით ცნობილ კალიგრაფთა და მდივან-მწიგნობართა რაოდენობა იმდენად დიდია, რომ მათი ამბის მოყოლა ერთ უზარმაზარ ტომს მაინც მოითხოვდა, ასეთი სრული კრებული ალბათ თავის დროზე გამოიცემა ...“¹ სამწუხაროდ, დღემდე, მისი ეს სურვილი არ შესრულებულა, და ვფიქრობ, წინამორბედი ნაშრომი მცირეოდენ წვლილს შეიტანს, სამომავლო „სრული კრებულის“ შექმნაში.

¹ ვ. ბერიძე, „ძველი ქართველი ოსტატები“, თბ., 1967

თავი 1.

თბილისის კალიგრაფიული სკოლები

საუკუნეების განმავლობაში თბილისი იყო არა მარტო პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი ცენტრი, არამედ კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის მძლავრი კერაც. თბილისში განვითარდა ქართული სასულიერო მწერლობა. ჯერ კიდევ VIII საუკუნეში მოღვაწეობდა იოვანე საბანისძე, რომლის ისტორიული მოთხრობა „აბოს წამება“ ნათლად გადმოგვცემს ქართველთა სულიერი და პოლიტიკური ცხოვრების მნიშვნელოვან პერიოდს. არაბთა მომძლავრების მიუხედავად, ქართული საზოგადოება და მისი წინამძღოლი ბაგრატიონთა სახლი, ნერსე ერისმთავრის მეთაურობით, იღვწოდა სულიერი, სარწმუნოებრივი და ეროვნული იდეალების განსამტკიცებლად. მძლავრი ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდეოლოგია ნიადაგს აშუადებდა ქვეყნის გაერთიანებისა და საეკლესიო სივრცეში თვითმყოფადობის დასანერგად.

XI-XII სს-ში, ეროვნული თავისუფლებისა და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის პირობებში განსაკუთრებულ სიმაღლეს მიაღწიამ ქართულმა სულიერმა კულტურამ. ამ პერიოდში მოღვაწეობდნენ იოანე შავთელი, ჩახრუხაძე, სარგის თმოგველი, შოთა რუსთაველი. მომდევნო პერიოდში დამპყრობთა მოძალების გამო თბილისის სამწიგნობრო საქმიანობა შესუსტდა, მაგრამ XVI-XVII სს.-დან კვლავ დაიწყო გამოცოცხლება. XVIII ს-ში აქ მოღვაწეობდნენ სულხან-საბა ორბელიანი, ვახტანგ VI, დომენტი კათალიკოსი, თეიმურაზ II, ანტონ I და სხვ. XVII საუკუნეში შეიქმნა თბილისში ორი კალიგრაფიული სკოლა, ანჩისხატისა და სიონის. პირველს სათავეში ედგნენ ალექსი მესხისვილის შთამომავლები, მეორეს კი - გაბრიელ მიქაძის შთამომავლები და მინიჭებული ჰქონდათ სიონის დეკანოზობა.

ანჩისხატის სკოლა. სამოღვაწეო ასპარეზზე მესხიშვილები XVI საუკუნის დასასრულს გამოჩნდნენ და ამ დროიდან მოყოლებული ჩვენი ქვეყნისთვის მრავალმხრივსა და სინტერესო მოღვაწეობას ეწეოდნენ. ისინი იყვნენ შესანიშნავი კალიგრაფები, ხელნაწერთა მომხატავნი, მთარგმნელები, ხელნაწერთა გამმართავნი, პოეტები და ამავე დროს მდიდარი და საინტერესო წიგნთსაცავის მფლობელები.

„მესხიშვილთა გვარმა... მისცა ქართულ მწერლობას მთელი რიგი გამოჩენილ მოღვაწეთა, რომელთაც შექმნეს შეასანიშნავი კალიგრაფიული სკოლა და ხელი შეუწყვეს ჩვენი ლიტერატურის გამდიდრებას.“²

მესხიშვილთა სამოღვაწეო ადგილს ძირითადად ანჩისხატის ტაძარი წარმოადგენდა. თავდაპირველად ანჩისხატის ტაძარს „ზარის საყდარს“ უწოდებდნენ, რადგან საქართველოში, არაბთა ბატონობის პერიოდში ზარის რეკვის უფლება მხოლოდ მას ჰქონდა, როგორც საქართველოს კათოლიკოზ პატრიარქის ტაძარს თბილისში.³ ეს სახელი მას XVII საუკუნის დასასრულამდე შემორჩა. მას შემდეგ რაც კათოლიკოზ პატრიარქმა დომენტიმ ქრისტიანობის უდიდესი სიწმინდე „პირი ღვთის“ ხატი, ანჩიდან მცხეთას მოსვენებული, შემდეგ თბილისში „ზარის საყდარს“ დაასვენა, _ მას ანჩის ხატის ტაძარი ეწოდა.

ამ დროიდან მოყოლებული ანჩისხატის ტაძრის ავტორიტეტი კიდევ უფრო გაიზარდა. „ერეკლე II-ს სემინარია ანჩისხატის ტაძრის ეზოში, „საეპისკოპოზო სახლსა შინა“ მოუთავსებია. ეს გარემოება აღნიშნულ სავანეს კულტურულ-საგანმანათლებლო კერად აქცევდა, ხოლო იქ მოღვაწე პირებს სამეცნიერო-ლიტერატურული დარგის მუშაკებად. ამას ერთვოდა ისიც, რომ უკვე იმ პერიოდისთვის, ანჩისხატში მსახურობდა მესხიშვილთა გვარი, რომელნიც არაერთი მწიგნობრისა თუ მოღვაწის აღმზრდელნი შეიქმნენ.⁴ ანჩისხატის ტაძართან იყრიდნენ თავს სამეფო ტახტის წარმომადგენლები და თავად-აზნაურნი, _ ისინი ამ ტაძრის ირგვლივ მკვიდრობდნენ. მის მახლობლად იშენებდნენ საცხოვრებელ სასახლეებს. აქ ხდებოდა მრავალ საჭირბოროტო საქმეთა გადაწყვეტა-მოგვარება; მამულისა თუ სარწმუნოების მოღალატეთა შეჩვენება, აქვე ხდებოდა

სამშობლოსა და ერისათვის თავდადებულ პირთა განდიდება. „აქ იყო უმაღლესი სასულიერო სასწავლებელი, აქ იყვნენ თავმოყრილნი საუკეთესო მწერალ-მწიგნობარნი და მაგალობელნი, რომელნიც თავისუფალ დროს ახმარებდნენ ყრმათა აღზრდა-სწავლებასა, საეკლესიო წიგნთა გადაწერას და სხვა. აქედან ეფინებოდნენ საქართველოს ყოველ

კუთხეს განსწავლულნი მღვდელნი, დიაკონნი და მეფსალმუნენი-მაგალობელნი. ამიტომ ანჩისხატის ტაძარი შეიქმნა პირველი საერო სათაყვანებელი და სალოცავი

² კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, თბილისი, 1951, ტ. I, გვ.334

³ კ. კარბელაშვილი, ძველი ანჩისხატის ტაძარი, ქ. ტბილისი, 1902, გვ.4

⁴ ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, 1962, ტ.I, გვ.170

მთელი ქართველობისა უკანასკნელ დრომდე".⁵ მის მნიშვნელობას ზრდიდა ისიც, რომ სამეფოსახლი და კათალიკოზ-პატრიარქის კარი მას თავს დატრიალებდა.

მტერთა შემოსავებმა დიდი ზიანი მიაყენეს ანჩისხატის ტაძარსაც. ქართველი ხალხი მაინც ინარჩუნებდა ეროვნულ კულტურას, ანვითარებდა მწერლობასა და მხატვრობას. ამ საქმის მოთავე XVIII საუკუნის საქართველოში ორი გვარი ყოფილა – მესხიშვილთა და მაღალაშვილთა, რომელნიც „დიდით პატარამდე ჩინებულნი მწერალ-მწიგნობარნი და მხატვარნი იყვნენ..." ისინი „წინ უძღოდნენ მწერალ-მწიგნობრობისა, გალობისა და სტამბის წარმატების საქმესა საქართველოში. მესხიანნი-მაღალაანი გვარმა დაიცვეს ჩვენამდე საუკეთესო – გალობა, ხელი წერისა, კილო სახარების და სამოციქულოს კითხვისა... ამიტომაც საქართველოს მეფენი დიდად სწყალობდნენ მესხიანთ საგვარეულოს და ამხნევებდნენ სწავლა-განათლების გავრცელების საქმეში."⁶

კათალიკოს-პატრიარქნი და მეფენი ანჩისხატის ტაძარში საუკეთესო მღვდელ-დეკანოზებს აწესებდნენ ხოლმე. XVII საუკუნის ბოლოდან XIX საუკუნის დასაწყისამდე ანჩისხატის ტაძრის მღვდელ-დეკანოზებად სულ მესხიშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლები ინიშნებოდნენ.⁷

1.	პეტრე მესხი, დეკანოზი	1674_1680 წწ.
2.	იოსებ პეტრეს ძე, დეკანოზი	1681_1711 წწ.
3.	გრიგოლ იოსების ძე, დეკანოზი	1711_1724 წწ.
4.	დავით იოსების ძე, გრიგოლი ძმა კანდელაკი	1725_1738 წწ.
5.	ალექსი, გრიგოლ მხატვრის ძე, დეკანოზი,	1739_1756 წწ.
6.	გიორგი ალექსის ძე, დეკანოზი,	1756_1779 წწ.
7.	ნიკოლოზ ალექსის ძე, ანჩისხატის ტაძრის მღვდელი XVIII საუკუნის II ნახევარი.	
8.	მიქაელ გიორგის ძე, დეკანოზი,	1779_1788 წწ.

⁵ პ. კარბელაშვილი, ძველი ანჩისხატის ტაძარი, ქ. ტბილისი, 1902, გვ.8

⁶ პ. კარბელაშვილი, ძველი ანჩისხატის ტაძარი, ქ. ტბილისი, 1902, გვ.27-28

⁷ იქვე: გვ.43

9. ზაქარია ალექსის ძე, დეკანოზი, 1788_1791 წწ.
10. შოლომონ ალექსის ძე, დეკანოზი, 1791_1808 წწ.
11. დიმიტრი სოლომონის ძე, დეკანოზი, დიკასტერიის წევრი 1808_1815 წწ.

1674 წელს, როდესაც დომენტი კათალიკოზმა დაობლებული და დაძვლებული ანჩისხატის ტაძარი განაახლა და მცხეთიდან ანჩის ხატი ჩამოასვენა, მას თან ჩამოჰყვა მღვდელი პეტრე მესხი თავისი ცოლ-შვილით (სწორედ აქედან იწყება მესხიშვილთა საგვარეულო ისტორია). პ. კარბელაშვილი გვაჩვენებს ცნობას პეტრე მესხის მიერ გადაწერილი კონდაკის შესახებ.

დომენტი კათალიკოზს პეტრე მესხისათვის კანდელაკის ადგილი უბოძებია ანჩისხატის ტაძარში; იგი ახლო ურთიერთობაში ყოფილა ნიკოლოზ კათალიკოზთანაც. გარდაცვლილა 1680 წელს. მისი ვაჟის იოსებ პეტრეს მის შესახებ არანაირი ინფორმაცია არ მოგვეპოვება, გარდა იმისა, რომ იგი 1681-1711 წლებში ანჩისხატის დეკანოზი ყოფილა. იოსების ვაჟი გრიგოლ იოსების ძე, „ხელოვანი, სამეფო კარის მხატვარი, მაგალობელი და მწიგნობარი“⁸ ყოფილა. 1724 წელს გრიგოლ იოსების ძე ვახტანგ VI-ს გაჰყვა რუსეთში, მაგრამ არ ვიცით რუსეთიდან დაბრუნდა თუ რა. „როგორც მხატვარი გრიგოლ დეკანოზი იღებდა მეფის სუფრის სარქრიდამ დღეში ორ პურსა, ორ კერასეულ ღვინოს და ყოველწლიურ ჯამაგირს ხაზინიდან“.⁹ 1705_1721 წლებში იგი მოღვაწეობდა ვახტანგის მიერ დაარსებულ სტამბაში. ჰყოლია შვილი ალექსი. სწორედ ეს გრიგოლ მხატვარი გამხდარა მესხიშვილთა შემდგომი თაობებისთვის შთაგონების წყაროდ. სამწუხაროდ, მის შესახებ მცირეოდენი ცნობები შემოგვრჩა. ეს სიმცირე ხელს გვიშლის მისი ნამუშავეების აღნუსხვაში. გრიგოლი ხშირად არის ნახსენები მისი ვაჟის, თავისი დროისათვის მეტად განათლებული პიროვნების, ალექსის მიერ გადაწერილ ანდერძებში: „...ცოდვილი ესე და ყოვლად უბადრუკი და გლახაკი მონა ცათა მეფისა, ჯელოან-მხატურის მღვდლის ძე, მღუდელ დეკანოზი ალექსი“.¹⁰ „ვიმუშაკე და აღვწერე მცირე ესე ლოცვანი... ჯელოანის გრიგოლ მხატვრის ძემან ალექსიმ“.¹¹ მეუფეო იესო ქრისტე, შეიწყალე მამა ჩემი გრიგოლ

⁸ პ. კარბელაშვილი, ძველი ანჩისხატის ტაძარი, ქ. ტბილისი, 1902, გვ.44

⁹ პ. კარბელაშვილის ცნობით, გრიგოლ მხატვარს ორი შვილი - ალექსი და ნიკოლოზი ჰყავდა, ჩვენს ხელთ არსებული მასალებით, ნიკოლოზი, გრიგოლის შვილად არსად არ ჩანს, ხოლო თვით ალექსის ერთ-ერთ შვილს ნიკოლოზი ერქვა.

¹⁰ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ხელნაწერი H-2077, 334r

¹¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ხელნაწერი S-3630, 62v

მხატვარი და დედა ჩემი თამარი და მე მათი ძე, დიაკონი ალექსი, დავწერე მე წლისა იე".¹²

ალექსი მესხიშვილი ყოველთვის დიდი პატივითა და კრძალულებით მოიხსენიებს მის მშობლებს; იგი მის მიერ გადაწერილ ხელნაწერთა ანდერძებში, მამამისს, გრიგოლს წარმოგვიდგენს როგორც „წელოან მხატვარს,"¹³ ხოლო გრიგოლის დღემდე უცნობი მხატვრული ხელი, მისი შვილის მიერ გადაწერილ ჟამნში S-1096 აღმოჩნდა, როგორც ჩანს იგი თავმდაბლობით ერიდებოდა საკუთარი სახელის ხსენებას და არ უკეთებდა მინაწერებს საკუთარ ნაშრომებს.¹⁴

სიონის სკოლა. XVII ს-დან თბილისში მოღვაწეობდა მიქაძეთა გვარის რამდენიმე თვალსაჩინო წარმომადგენელი. მიქაძეების შორეული წინაპრები სამეგრელოდან გადმოსულან ქართლში. აქ ისინი სასულიერო წოდების წარმომადგენლები გამხდარან და ოჯახში მემკვიდრეობით გადადიოდა სიონის დეკანოზობა. XVII ს-ის მიწურულს ცხოვრობდა იესე დეკანოზი, რომელსაც რამდენიმე ვაჟი ჰყავდა, ერთი მათგანი იყო გაბრიელი, მამა - ნიკოლოზისა და ზაქარიასი, რომელიც უფრო ამბროსი ნეკრესელი სახელით არის ცნობილი. ნიკოლოზი იყო სიონის დეკანოზი, XVIII ს-ის გამოჩენილი კალიგრაფი. ნიკოლოზის გადაწერილი ყველაზე ადრეული ხელნაწერი 1731 წელს მიეკუთვნება, როცა იგი ყოფილა თერთმეტი წლისა. მინაწერის თანახმად, ეს მისი პირველი ნამუშევარია. "ღმერთო, შეიწყალე ამის მჩხაბავი დეკანოზისშვილი ნიკოლოზ, რომელმან აღვსწერე წმიდა ესე ზიარების ლოცვა. ვინც იხილავდეთ და წარიკითხვიდეთ, გაზრდას მიზრძანებდეთ ამისთვის, რომ ყრმა ვიყავ ამის წერაში და არც ჯერ სხვა წიგნი დამეწერა. ამის სრულყოფასა ვიქმენ წლისა ათერთმეტისა დეკნებერსა, ქკს უით". ეს მინაწერი იძლევა საშუალებას, გაირკვეს, რომ გადამწერი 1720 წელს დაბადებულა და, როგორც ჩანს, მწერლის ხელობას იგი პატარაობიდანვე დაუფლებია. 23-26 წლის ჭაბუკ ნიკოლოზს უკვეთავდნენ ხელნაწერის გადაწერას მეფე თეიმურაზ II, ვახტანგ VI, ერეკლე II-ის მეუღლე დარეჯან დედოფალი, გიორგი ბატონიშვილი, შემდგომში გიორგი XII, უმაღლესი სასულიერო წოდების წარმომადგენლები: ანტონ I კათალიკოსი, ბოდბელი მიტროპოლიტი იოანე და სხვ. ამ ისტორიულ პირთა დაკვეთით შესრულებული ხელნაწერები, დაცულია ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის სხვადასხვა ფონდებში.

¹² ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ხელნაწერი S-2715, 401v

¹³ ია გაჩეჩილაძის სადისერტაციო ნაშრომი, „XVIII-XIX სს. ქართველ კალიგრაფთა მოღვაწეობა, მესხიშვილთა კალიგრაფიული სკოლა და მათი წიგნთსაცავი“ თბილისი, 1975წ.

¹⁴ რ. კაჭახიძე, სადიპლომო ნაშრომი, დეკანოზ ალექსი მესხიშვილის გადაწერილი დამოხატული ხელნაწერი წიგნები XVII-XVIII სს. 2010წ.

თავი 2.

სიონის დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის კალიგრაფიული მოღვაწეობა (1720-1780წწ.)

სიონის დეკანოზი ნიკოლოზი დაიბადა 1720 წლის 6 დეკემბერს¹⁵ და გარდაიცვალა 1780 წელს. ამ პერიოდის საქართველოს ისტორია მდიდარია, ცნობებით ამავე დროში მოღვაწე პირთა შესახებ; დეკანოზ ნიკოლოზს კი არაერთთან ჰქონია უშუალო შეხება, როგორც საეკლესიო მაღალიერარქებთან, ისე საეროსთან - ბატონი ვახტანგ ბერიძე თავის წიგნში „ძველი ქართველი ოსტატები,“ მეტად მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის მის შესახებ: „ამ გვარმა, XVIII ს.-ში ქართულ კულტურას რამდენიმე თვალსაჩინო მოღვაწე მისცა. მათი შორეული წინაპრები სამეგრელოდან გადმოვიდნენ ქართლში. აქ ისინი სასულიერო წოდებაში შესულან. XVIII ს.-დან მიქაძეების ოჯახში მემკვიდრეობით გადადიოდა თბილისის სიონის დეკანოზობა. იმავე დროს, ამ ოჯახის წარმომადგენლები ლიტერატურულ მოღვაწეობას ეწეოდნენ და თავი გამოიჩინეს, როგორც შესანიშნავმა კალიგრაფებმა. XVIII ს.-ის ბოლოს ცხოვრობდა ისე დეკანოზი, რომელსაც ჰყავდა რამდენიმე ვაჟი, მათ შორის გაბრიელი (დაიბ.1687წ.) და ოსე (1698-1758წწ.) ორივენი მწიგნობრები იყვნენ. გაბრიელის დაწერილია მაგალითად, გულანი (ხელნაწ. ინსტ. A-910); ოსეს ვაჟები იყვნენ საინტერესო მემუარების („ცხოვრება ანდერძის“) ავტორი - იესე ოსეს ძე (1758-1815წწ.) და მთარგმნელი, რედაქტორი, ორიგინალური შრომების ავტორი და გადამწერი. დეკანოზი იოანე ოსეს ძე ანუ ოსესშვილი (1750-1801წწ.). ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა არიან გაბრიელის შვილები ნიკოლოზი და ზაქარია, უკანასკნელი უფრო ცნობილია ამბროსი ნეკრესელის სახელით.

ნიკოლოზი იყო გამოჩენილი კალიგრაფი, ერთი საუკეთესო ოსტატთაგანი XVIII საუკუნისა. დეკანოზობა მიუღია (მის მიერ გადაწერილ წიგნთა ანდერძების შეჯერების თანახმად) 1748 წელსა და 1753 წლებს შუა. 1753-54 წლებში - ანდერძებისავე მიხედვით - ცხოვრობდა მოსკოვში. რუსეთში ყოფნის პერიოდში მას გადაუწერია რამდენიმე თხზულება და შეუდგენია ერთიანი კრებული - „მარგალიტის“ სახელწოდებით, რომელსაც ასეთი მინაწერი აქვს: „აღწერე სრულად ლოცვანი უღირსმან სიონის დეკანოზმან ნიკოლოზ გაბრიელ დეკანოზის შვილმან.

¹⁵ იხ. კონდაკი S – 1295 ანდერძი 3.

სამეუფ. ქალაქ მოსკოვს მონასტერსა ზამენცკისასა, არქიმანდრიტობასა ნიკოლოზ ქართველისასა, წელთა 1753“;¹⁶ იგივე ხელნაწერში ასევე ნიკოლოზის მიერვე დაწერილი ლექსი:

„მოსკოვს ვიყავ წიგნსა ვწერდი, მარგალიტსა
ობოლსა მე
ნაღვლისაგან შეიწრებულს, კელი მი
ვყავ ჩხაბასა მე
როდეს მესმა კმა წასვლისა, ტბილის
წავალ ძმას თანა მე
და იესო მიძლოდე სლვად ნიკოლა
ოზ მწერალსა მე,
მშვიდობით თქვენ მოსკოველნო, ვეღარ
მოვალ თქვენთანა მე
შენდობა ყავთ ჩემ ცოდვილის, დეკანო
ზის მგზავრისა მე.“¹⁷

ნიკოლოზის უადრესი დარჩენილი ხელნაწერი 1731 წელს მიეკუთვნება, როცა იგი მინაწერის თანახმად, ყოფილა „წლისა ათერთმეტისა“. „ვინც იხილავდეთ და წარიკითხევდეთ გაზრდას მიბრძანებდეთ ამისათვის, რომე ყრმა ვიყავ ამის წერაში და არც ჯერ სხვა წიგნი დამეწერაო“ (ხელნაწ. ინსტ. S-1295, ფურც.66). ჩანს რომ მწერლის ხელობა მას სულ პატარაობიდანვე შეასწავლეს. დღემდე დარჩენილია ნიკოლოზის მიერ ნუსხურით გადაწერილი ბევრი წიგნი, უმეტესად საულიერო შინაარსისა, რომლებიც მოწმობს მის ძალიან დიდ დახელოვნებას ამ საქმეში; დარჩენილია მხედრულად ნაწერი კრებულებიც: (ხელნაწ. ინსტ. H-1193, 1766წლისა, თეიმურაზ II, არჩილისა და სხვათა თხზულებები; A-1702, 1753წლისა, სხვადასხვა თხზულებათა კრებული, ესეც „მოსკოვს“ გადაწერილია;) ამას გარდა, ნიკოლოზი საბუთებსაც წერდა. მისი მოღვაწეობა 80-იან წლებსაც სწვდება.

¹⁶ მარგალიტის სახელწოდებით, ხელნაწ. ინსტ. H-1246, 1753-54წწ

¹⁷ იგივე.

ეტყობა ნიკოლოზს სახელი ადრევე მოუხვეჭავს: 23-26 წლის ჭაბუკი იყო, მას უკვეთდნენ გადასწერას თვით მეფე თეიმურაზ II (დოგმატიკონი ხელნაწ. ინსტ. H-601, 1746წ.), ვახტანგ IV სიძე, ანუკა ბატონიშვილის სიძე, ანუკა ბატონიშვილის მეუღლე-ვახუშტი აბაშიძე (სადღესასწაულო ხელნაწ. ინსტ. A -1454, 1746წ.), უმაღლესი სასულიერო წოდების წარმომადგენელი - ბატონიშვილი ანტონი, იმ დროს დავითგარეჯის მონასტრის ბერი, შენდევ კი კათალიკოსი ანტონ I (ლოცვები და საგალობლები ხელნაწ. ინსტ. A-347, 1743წ.) უფრო გვიან დოდორქის მონასტრის წინამძღვარი სვიმონი (სადღესასწაულო ხელნაწ. ინსტ. H-1221, 1748წ.); ბოდბელი მიტროპოლიტი იოანე (ორი ტიპიკონი ხელნაწ. ინსტ. A-1399 და A-4847, 1758 და 1760წ.); იოსებ ურბნელი (საგალობლები, H-656, 1768წ.); გერმანოზ მროველი (კრებული ხელნაწ. ინსტ. A-897, 1768წ.); დასასრულს, ერეკლე II-ის მეუღლე დარეჯან დედოფალი (ანტონ I თვენი, ხელნაწ. ინსტ. Q-57) და გიორგი ბატონიშვილი მომავალი გიორგი XII (კონდაკი, ხელნაწ. ინსტ. H-2239, 1780წ.).¹⁸

ნიკოლოზს თავისი ვირტუოზული ტექნიკით თავი მოჰქონდა. გიორგი XII კონდაკის მინაწერში იგი ამბობს: „მოიხსენეთ რომელ ერთის გამოჭრილის კალმით დამიწერია, რომ არ გამომიცვლია კალამი, ჩვენდა შემდგომად ვინც ეს ასე მწერლობა ეცადინოს საქებელ იყოს“ (H-2239)

იოანე ბატონიშვილი თავის „კალმასობაში“ მის შესახებ წერს: იგი „იყო საღმრთო წერილში გამოცდილი, ხუცურის ხელის მწერლობაში პირველი, რომელ ჯერეთ არავინ ყოფილა ამისთანა მშვენიერის ხელით მწერალი, ვითარცა ესე და აგრეთვე ხელჩამრთველი მშვენიერად, ამან გარდასწერნა მრავალნი საღმრთო წერილნი... ამან დია პატიოსნებით იცხოვრა და უყვარდათ მეფეთაცა.“ იოანეს, რომლის ბიბლიოთეკაში ინახებოდა უფრო გვიან მამამისის - გიორგი XII - ის კონდაკი, კალმის ამბავიც საგანგებოდ აქვს მოხსენიებული: „და ამან აღწერა ერთისა კალმითა მთელი კონდაკი, სამღვდელთ მსახურებაში სახმარი, რომელსა მეორე კალამი წერაში არ უხმარია, და არცა იგი კალამი ხელმეორედ გამოუჭრიაო.“¹⁹

ნიკოლოზს სხვადასხვარგავარ შეკვეთათა შესრულება უხდებოდა: შედარებით მცირე ზომის წიგნებსაც წერდა (დაახლოებით 15X10სმ. ფორმატისა), საშუალოსაც (დაახ. 21X16სმ.) და ფრიად დიდსაც (42X29,3სმ. 32X21სმ. და სხვა); ზოგი წიგნი (უმეტესობა) მარტივადაა გაფორმებული, შედარებით უპრეტენზიოა, ზოგი კი საგანგებოდ იყო შეკვეთილი მაღალი არისტოკრატიის წარმომადგენელთა მიერ და

¹⁸ ს. კაკაბაძე, ისტ. საზ. V, 1913წ., გვ.73, 100

¹⁹ იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, ტ. II, 1948წ., გვ.198

მდიდრულად საზეიმოდაა მორთული. ასეთი წიგნებია ხსენებული სადღესასწაულო ვახუშტი აბაშიძისა (A-1454) და ანტონ I კათალიკოსისთვის გადაწერილი საგალობელთა კრებული (A-347) - ფერადი, მდიდრული თავსამკაულით, საზედაო ასოებით, ჩარჩოებში ჩასმული გვერდებით, ხლართული მთავრული სათაურებით, მონოგრამებით, რომლებიც შეჯვარედინებული ასოებითაა გამოყვანილი, სადღესასწაულოში წმინდანთა მრავალრიცხოვანი სათაურებითაც და სხვ.

ხელი, განსაკუთრებით ნუსხური, ნიკოლოზს მართლაც დიდად გაწაფული ჰქონდა, წერდა მკაფიოდ, კალმის ძლიერი დაჭირებით, ყოველგვარი სიტლანქის გარეშე, გამოჰყავდა ასოების მრავალხაზოვანი ნაწილები; ნაწერი იმდენად თანაბარი და ზუსტია, თითქოს მანქანით შესრულებული იყოს, იმიტომ რომ ძნელი წარმოსადგენია ადამიანის ხელის ასეთი ავტომატიზაცია (ასეთი რამ დამახასიათებელია XVII-XVIII სს.-თა საუკეთესო კალიგრაფების ნაწერისთვის). მიუხედავად ამისა ნაწერი მშრალ, „მანქანურ“ შთაბეჭდილებას არ ტოვებს, მით უფრო, რომ ნიკოლოზს ყოველთვის გააზრებული აქვს ფურცლის გაფორმების დეკორაციული ეფექტი.

მის მიერ გამოყენებულ ხერხთაგან უმეტესობა ცნობილია იმ ხანებში, მაგ.: ტექსტის ჩასმა ჩარჩოებში, რომლებიც ოქროსფერის, ლურჯის და სინგურის ხაზებითაა შედგენილი; მძიმე თავსამკაულები ტექსტის დასაწყისში - შუაში კბილებიანი თალით; თვსამკაულს ნახევარი გვერდი უჭირავს და ინტენსიურად რამდენიმე მჭახე და შეფერადებული (ოქროსფერი ფონი, ლურჯი, მწავანე, წითელი, აგურისფერი): თაღში ჩართულად ნაწერი მთავრული სათაურია, ზოგჯერ გვხვდება ევროპული წიგნური გრაფიკის მოდულებიც - შექველია ნიკოლოზს არაერთი ნაბეჭდი ევროპული და რუსული წიგნი ჭერია ხელში, მით უფრო მოსკოვში ყოფნის დროს.

განსაკუთრებით უყვარს ნიკოლოზს ტექსტის ფიგურულად გაწყობა: სტრიქონების სიგრძის კლება-მატებით მას გამოყავს სამკუთხედები, რომბები, წრეები, კიდევ უფრო რთული ნებისმიერი ფიგურა (ჩვეულებრივ რომელიმე თავის ან პარაგრაფის ბოლოს), ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა ანტონისთვის გადაწერილი კრებული (A-345): აქ ტექსტის ფანტასტიკური ფიგურები, ასეთივე მოხაზულობის ჩარჩოებშია ჩასმული, რაც მოწმობს, რომ ეპოქის გემოვნება მაინცდამაინც დახვეწილი და მკაცრი აღარ იყო. ხანდახან ანდერძების მოსათავსებლად ნიკოლოზი გამოყოფდა სამკუთხა არეებს და ამ ანდერძ-მინაწერებს ძირითადი ტექსტის პერპენდიკულარულად წერდა. ვირტუოზულად გამოყავდა მას

ჩართული მთავრული ასოები და მონოგრამები (ესეც განსაკუთრებით მკაფიოდ ამავე ხელნაწერში ჩანს).

ნიკოლოზის მოღვაწეობა იმთავითვე იყო ცნობილი. მაგრამ Q ფონდში 80-იანი წლებიდან კიდევ ინახებოდა ხელნაწერები, რომლებიც, როგორც გაირკვა, ნიკოლოზის გადაწერილია. ერთ-ერთი ხელნაწერი გახლავთ სახარება, ნუსხურით შესრულებული ქალაქდზე, შეიცავს 259 ფურცელს. წიგნს უზის თარიღი - ჩლთ, ანუ 1739 წელი. ამ ხელნაწერის წერისას ნიკოლოზი 18-19 წლის ჭაბუკი უნდა ყოფილიყო. გამოდის, რომ ეს ხელნაწერი წიგნი ამ შესანიშნავი კალიგრაფის ერთ-ერთი ადრეული ნამუშევარია. ახალგამოვლენილი ხელნაწერი შედარებით მცირე ზომისაა, გადაწერილია XVIII საუკუნისათვის დამახასიათებელი მუქი შავი მელნით, საზედაო ასოებისათვის, სათაურებისათვის, მნიშვნელოვანი ადგილებისათვის გამოყენებულია სინგური. ტექსტი ნაწერია დიდად გაწაფული ხელით, თანაბარი ნუსხურით. ასეთი წერის მანერა დამახასიათებელია XVII-XVIII სს. საუკეთესო კალიგრაფებისათვის. სახარებებს წინ უძღვის „მახარებელთა შესხმანი სოფრონისა და დოროთეოსის მიერ, სახარების საძიებელი და თვეთა მეტყველებანი ძალითა ღმრთისათა“. სახარების ტექსტი გიორგი მთაწმიდელის რედაქციისაა.

ნიკოლოზის ხელნაწერ წიგნებში კარგად არის გააზრებული და ორგანიზებული ფურცლის გაფორმება, მისი დეკორატიული ეფექტი. წიგნის შესამკობად გამოყენებულია ის ხერხები, რომლებიც საერთოდ ცნობილია ამ პერიოდში. ფურცელზე ორ სვეტად ნაწერი ტექსტი ჩასმულია ჩარჩოებში, რომლებიც ოქროსფერი, ლურჯი, წითელი ან მწვანე თმისებური ხაზებისაგან შედგება. სახარების დასაწყისებს ამკობს ბაცი წითელი, აგურისფერი, ცისფერი, ლურჯი, მწვანე ფერადებით შეღებილი თავსამკაულები და ფერებით შესრულებული ბოლოსამკაულები - მცენარეთა და ფრინველთა გამოსახულებები. ნიკოლოზის გადაწერილ ამ სახარებაშიც ისევე, როგორც სხვა მისეულ ხელნაწერებში, ტექსტის მეშვეობით სტრიქონების მატება-კლებით გამოყვანილია კუთხოვანი ფიგურები, სამკუთხედები, რომები ან „დარეჯანისსახლეფიგურები“, რომლებიც შესაძლებელია შემოსაზღვრული იყოს ფერადი ხაზებით. გადამწერი არის ტექსტის მხატვრულად გამფორმებელიც.

ხელნაწერს ახლავს ნიკოლოზის ანდერძები, რომელთაგან ორს მხატვრის ხელმოწერის ფუნქციაც ენიჭება. წიგნის წერის პროცესში რამდენჯერმე ახსენებს საკუთარ თავს. ხელნაწერის შუა ნაწილში ხლართული ოქროსფერი ან ფერადებით გაფორმებული ასოებით წერია: "ვწერ ნიკოლოზ", წიგნის უკანასკნელ ფურცელზე კი მხატვრულად გაფორმებული მშვენიერი ასოებით წარმოდგენილია სიტყვები: "დავწერე ნიკოლოზ". ორივე ანდერძი შესრულებულია ჯვრის ფორმით. ერთ-ერთი

ანდერძი ნაწერია მთავრულით, რომელშიც ყოველი სიტყვა პაწაწინა სინგურით შესრულებული ვარსკვლავებით არის გამოყოფილი და რომელშიც იხსენიება "სახარებისა ამის აღმწერელი და გამსრულებელი მთავარდიაკონი ნიკოლოზ". მეორე ხელნაწერი, რომლის გადამწერიც ნიკოლოზ მიქაძეა, ასევე ჰომილეტიკურ-ჰაგიოგრაფიული კრებულია. უზის ორი თარიღი 1764 და 1734წწ. შეიცავს იოანე ოქროპირის, ბასილი დიდის ეფრემ ასურის, აბრაჰამ მონაზონის საკითხავებს, ასევე იოვანე ოქროპირის ცხოვრების ტექსტს. ეს კრებული ნაწერია ქალაქადზე ნუსხურით, შავი მელნით, საზედაო ასოები და სათაურები სინგურით. ზემოთ მოხსენებული სახარებისაგან განსხვავებით, სადადაა გაფორმებული, მაგრამ წიგნი ნათლად მეტყველებს გადამწერის ოსტატობაზე. ამ ხელნაწერის დიდი ნაწილი ერთი კალმითაა გადაწერილი. ეს გამონაკლისი არ ყოფილა მისი შემოქმედებისათვის. ჩინებულ ოსტატს ეს აღუნიშნავს კიდევ გიორგი XII-თვის შესრულებულ ხელნაწერში: "მოიხსენეთ, რომელი ერთის გამოჭრილს კალმით დამიწერია, რომ არ გამომიცვლია კალამი და ჩვენდა შემდგომად, ვინც ეს ასე მწერლობა ეცადოს", ქების ღირსიაო. იმავე შინაარსის მინაწერს ვხვდებით ამ ხელნაწერშიც. თავად ხელნაწერი გენათელი ეპისკოპოსის დაკვეთით არის შეუსრულებული. ანდერძი გვაუწყებს: "უფალმან მრავალჟამიერ-ყოს ბატონიშვილი გენათელი მიტროპოლიტი იოსებ, რომლისა ბრძანებითა აღვწერე წიგნი ესე-სწავლანი იოვანე ოქროპირისა, საკითხავად სასურნი და სულთა განმანათლებელნი, უღირსმან მღვდელმან სიონის დეკანოზმან ნიკოლაოზ, გევედრები მხილველთა და მკითხველთა, მცირედთა ხსენებასა ჰყოფდეთ ჩემ მწერლისა ამის. ჩლიდ" (1764), 1734.

ყურადღებას იქცევს ეს ორი ხელნაწერი წიგნი და მათი დათარიღება. ერთ ხელნაწერს თარიღად უზის 1739 წლით, მეორეს კი აქვს ორი თარიღი, რომელთა შორისაც 30 წლიანი სხვაობაა 1764 და 1734 წწ. ორივე ანდერძში გადამწერი სიონის დეკანოზს უწოდებს საკუთარ თავს. ერთის მიხედვით ის 18-19 წლის ყმაწვილია, მეორეს მიხედვით, 14-44 წლისა. საქმე ისაა, რომ ნიკოლაოზი არა მარტო იწერდა ხელნაწერ წიგნებს, არამედ მოძველებულ ცალებს აღადგენდა კიდევ. ამის დასტურია მიქაძეების გადამწერილ კონდაკზე დართული მისი ერთ-ერთი ანდერძი. წიგნი მას თავის პაპასთან, იესესთან, ერთად გადაუწერია 1731 წელს 11 წლის ყრმას, მოგვიანებით კი, კერძოდ, 1778 წელს ეს წიგნი აღუდგენია. ხელნაწერს ეს თარიღები უზის. ვვარაუდობთ, რომ მას ბავშვობასა და სიყმაწვილეში უნდა ჰქონოდა გადამწერილი ზემოხსენებული წიგნები და შემდეგ უკვე დეკანოზობის დროს გადამწერილ ძეგლს მიუწერა დედნის უწინდელი თარიღიცა და უშუალოდ გადამწერის თარიღი.

ნიკოლოზ მიქაძის შესრულებული ხელნაწერები კიდევ ერთხელ მოწმობენ, რომ XVIII ს-ში გადამწერის შრომა დიდად ფასობდა საქართველოში, თავად ნიკოლოზ მიქაძის ღვაწლი კი ჯეროვნად იყო დაფასებულიცა და შეფასებულიც. მას დიდი პატივით იხსენიებდა იოანე ბატონიშვილი "კალმასობაში" და წერდა: "იყო საღმრთო წერილში გამოცდილი, ხუცურის ხელის მწერლობაში პირველი, რომელი ჯერეთ არავინ ყოფილა. ამისთანა მშვენიერის ხელით მწერალი. ვითარცა ესე და აგრეთვე ხელჩამრთველი მშვენიერად. ამან გარდასწერნა მრავალნი საღმრთო წერილნი ამან დია პატიოსნად იცხოვრა და უყვარდათ მეფეთაცაო".

თავი 3.

სიონის დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის მიერ

გადაწერილი და მოხატული ხელნაწერები

როგორც უკვე ავღნიშნეთ, ჩვენს ფონდებში დღემდე მრავლად არის შემორჩენილი ნიკოლოზის მიერ გადაწერილი ხელნაწერები, იგი თავისი ეპოქის ცნობილი კალიგრაფი და მწიგნობარი იყო და საზოგადოების მაღალ ფენაშიც მოთხოვნილი და დაფასებული პიროვნება.

შესაძლებელია, მრავალი ხელნაწერის ადგილმდებარეობის შესახებ დღესაც არ გვეჩვენებს ინფორმაცია, ან ადვილი დასაშვებია, რომ განადგურდა კიდეც, მაგრამ ჩვენთვის ცნობილია 22 საკმაოდ დიდიტანიანი წიგნი, რომელთა შესახებაც ჯერ სიას წარმოგიდგენთ ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით და შემდეგ, იგივე პრინციპით განვიხილავთ თითოეულ მათგანს:

N	ხელნაწ. ინსტ. ფონდის N	შინაარსი	თარიღი
1	S-1295	კონდაკი	1731 წ.
2	H-1061	ლოცვანი	1742 წ.
3	A-347	ლოცვანი და საგალობელნი	1743 წ.
4	H – 601	დოგმატიკონი	1746 წ.
5	A – 1454	სადღესასწაულო კრებული	1746 წ.
6	Q – 369	დაუჯდომელი	1747 წ.
7	H – 2121	სადღესასწაულო	1748 წ.
8	A-1702	კრებული	1753 წ.
9	H – 1246	მარგალიტი	1754 წ.
10	H – 334	ლოცვანი	1756 წ.
11	A – 1399	ტიპიკონი (რუსულიდან თარგმნილი)	1758 წ.
12	A – 1487	ტიპიკონი	1760 წ.
13	A-20	იოანე ოქროპირი - თარგმანება	1764 წ.
14	H – 1193	ლექსების კრებული	1766 წ.
15	H – 1369	იოანე სინელი - კლემასი	1768 წ.
16	H – 656	საგალობლები	1768 წ.
17	A – 897	კრებული	1768 წ.
18	Q-78	კრებული	1769 წ.
19	A – 1191	გამოკრებული კურთხევანი	1772 წ.
20	H – 2234	ვრცელი ლოცუანი	1777 წ.

21	Q-57	თვენი	1779 წ.
22	H-2239	კონდაკი	1780 წ.

როგორც ჩანს, ნიკოლოზის მიერ გადაწერილი ხელნაწერების თემატიკა ძირითადად სასულიერო შინაარსისაა, მაგრამ გვხვდება საერო ჟანრის ხელნაწერებიც - „ლექსების კრებული“ (H - 1193).

თუ დავაკვირდებით ჩვენს ხელთ არსებულ ხელნაწერთა წლიურ ქრონოლოგიას, დავინახავთ, რომ არის 1, 2, 3, 4 და 5 წლიანი პაუზაც კი, რაც საბაბია სხვადასხვა გარემოებზე ფიქრისა, მაგრამ ნიკოლოზის ბიოგრაფიის კარგად შესწავლამ, გამოაშკარავა ის ფაქტი, რომ მას 3, 4 და 5 წლიანი ჩავარდნა არ ჰქონია პროფესიული - კალიგრაფიული თვალსაზრისით, რაც გვიმყარებს არგუმენტს მომავალში სამიუბელი, ან სამწუხაროდ განადგურებული ნიკოლოზის ნაშრომების შესახებ. შეუძლებელია ნიკოლოზისნაირ კალიგრაფს ჰქონოდა რამდენიმე წლიანი წყვეტა, რადგან ყოველი ასეთი პაუზის შემდეგ, კვლავ გამართული და დახვეწილი - მისთვის ჩვეული ხელწერა გვხვდება და არა კალიგრაფიულ წერას გადაჩვეული ოსტატისა; მითუმეტეს თუ გავითვალისწინებთ, რომ გარდაცვალებამდე რამდენიმე თვით ადრე ასრულებს 190 ფურცლიანი კონდაკის (H - 2239) წერას.

აღსანიშნავია, სიმბოლური დამთხვევა - მისი პირველი ხელნაწერი, რომლის გადაწერაშიც მიიღო მონაწილეობა, ან დაასრულა ბაბუის - იესე მიქაძის შრომა 11 წლის ასაკში, არის კონდაკი (1731წ. S-1295), და ასევე მისი უკანასკნელი ნაშრომიც სამღვდელო კონდაკია (1780წ. H-2239).

3.1 S-1295 კონდაკი 1731წ. (ჩამატებულია 1761 წელს)

74 ფ. 18X14 სმ; ქაღალდი; მუყაოზე ტყავგადაკრული ტვიფრული ყდა; ნუსხური დასაწყისები და მთავრული ასოები სინგურით; დაწერილია ორი გადამწერის მიერ: I - იესე (11-53 ფ.ფ.) II - ნიკოლოზ სიონის დეკანოზი (1-9, 54-73 ფ.ფ.); დაზიანებულია და ძველადვე რესტავრირებული 17-33 ფ.ფ.; თავსამკაული 2r -ზე; XVIII ს.

ა. „განგება მწუხრისა - შევალს მღვდელი ეკლესიასა შინა და იღებს ოლარსა და დგება წინაშე სამეფოსა ბჭისა და იტყვს...“

შენიშვნა: 1. წინ უძღვის კვირიაკესა შუაღამისა. გალობაჲ სამებისა, რომელიცა ჳმა იყოს ჩვეულებისამებრ...“ 1v.

2. „განგება მწუხრისა“ გადაწერილია სიონის დეკანოზის ნიკოლოზის მიერ 1761 წელს (იხ. ანდერძი 1).

ბ. „განგება საღთოთა და სამღდელოთა წირვათა, რამეთუ დიდსა ეკლესიასა და მთაწმიდასა ესრეთ იქმნების - ოდეს ეგულვებოდეს მღდელსა საღთოსა საიდუმლოსა სრულყოფა...“ 11r-54v.

შენიშვნა: 1. „განგება“ შეიცავს იოანე ოქროპირის, ბასილი დიდის და გრიგოლ დიალოღოსის ჟამის წირვას.

2. ეს ნაწილი, გარდა უკანასკნელი ფურცლისა გადაწერილია იესეს მიერ (იხ. ანდერძი 2).

გ. „კურთხევა ყურძნისა ეკლესიასა შინა. უფლისა მიმართ ვილოცოთ - აკურთხე, უფალო, ახალი ესე ნაყოფი ვენაჯისა...“ 55r.

დ. „კურთხევა ბაიისა კვრიაკესა ბაიისასა. უფალო ღმერთო ჩნო, რომელი ჰზი ზედა ქერაბინთა...“ 55v-56r.

ე. „კურთხევა აღდგომის ტაბლისა. - უფალო ღმერთო ჩნო რომელმან შემქმენ ჩნ არა არსისაგან არსად, შენ განმაახლენ...“ 56r-v.

ვ. „ხვალისაგან ოდეს სრული იყოს ჟამნობაჲ წესისაებრ, შემწირველი მსხვერპლისა იტყვს კურთხეულარსსა...“ 57r-66v.

შენიშვნა: 1. ხელნაწერის ეს ნაწილი გადაწერილია 1731 წელს, ნიკოლოზის ყრმობისას (იხ. ანდერძი 3).

2. ყურძნის კურთხევის მერე 55r, აღწერილობაში გამოტოვებულია „კურთხევა გნხსნასა ხორცისსა. წა კკესა აღდგომას - მღუდელმან კურთხეულარსი, ქრისტე აღდგა გ. გზის...“ 55v-r.

ზ. „ლოცვა შეგინებულისა მჭამელსა ზედა. უფლისა მიმართ ვილოცოთ - მეუფეო უფალო ღმერთო ჩნო...“ 67r.

წ. „ლოცვა მათ ზედა ვინც ეზიარებოდეს...“ 67v.

თ. „ლოცვა სამწყსოსა ზედა...“ 68r.

ი. „ლოცვა შესანდობელი მოძღვრისა მიერ, წარსაკითხავი აღმსარებელსა ზედა...“ 69r.

ია. „განტევება საუფლოთა დღესასწაულთა, ითქმის მწუხრად და ცისკრად და ლიტურდიის წესისაებრ...“ 70r.

იბ. „განტევება სრულიად შვიდეულისა დღეთა ჩუჭულებისაებრ წმიდისა აღმოსავლეთისა ეკლესიისა...“ 71v.

იგ. „წმიდა ლიტურდიასა განტევება იგივე, ვითარცა ცისკარსა ზედა, ხოლო ითქმის და წმიდისა რომლისაცა იყვს ლიტურდია ოქროპირისა გინა დიდისა ვასილისა...“ 72r-73v.

შენიშვნა: 1. 74r.-ზე მიწერილია რუსული ლოცვები ქართული ასოებით.
2. 73v-ზე - „შეიწყალე ამის აღმწერელი.“

ანდერძები:

1. „ქრისტე შეიწყალე მხაბავი ამისი ცოდვილი და უღირსი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ ჩღა“ (9v).
2. „განსრულდა წმიდის იოვანე ოქროპირისა წირვაჲ. ღმერთო, ცოდვილი მღდელი იესე“ (32v).
3. „ღმერთო, შეიწყალე ამის მხაბავი დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ, რომელმან ავღწერე წმიდა ესე ზიარების ლოცვა. ვინც იხილვიდეთ და წარიკითხევდეთ, გაზრდასა მიზრძანებდეთ ამისთჳს, რომე ყრმა ვიყავ ამის წერაში და არც ჯერ სხვა წიგნი დამეწერა. ამის სრულყოფასა ვიქმენ წლისა ათერთმეტისა დეკენბერს ვ, ქკ~ს უით“ (66v).
4. (მხედრულით): „ქ. უფალნო ჩემნო, მამანო წმიდანო და ძმანო, კონდაკი ესე რაც ოდენ ძველი ნაწერია, კურთხევით ხსენებულისა პაპის ჩემის ნაწერია, რადგან იმისი ჭირნახულ-დადებულია. მცირედ მეც ვიჭირნახე და განვაახლე, გამოვწერე რაც მიძველებულიყო მე უღირსმან და ყოველთა კაცთა უნარჩევსმან ცოდვილმან მღვდელმან ნიკოლოზ, სიონის დეკანოზმან. გევედრები პატიოსანთა მწირველთა, რომელნიც ჰელად მიიღებდეთ მცირედ შენდობასა ჰყოფდ. ქკ~ს უიდ“ (74v).

მინაწერი:

1. (ნუსხურით): „...ვისწავებდ რა მისის ღირსების დეკანოზის ნიკოლოზის მაგალითზედ საღმრთოსა ამას წერილსა, მივიღტჳ კადნიერად განლაღებული და ვევედრები შემოქმედსა, რათა კეთილგონიერებით ვიქმოდე, რადგა სრულ-მყოფს მე და მდგმობასა ჩემსა და გარემივექცე მას,

რადგა არა არს კეთილ. ესე მოქმედებს ყოველთადმი საზოგადოდ გარნა რომელიმე გარე მიექცევის. ხოლო მე ესრეთ სულთქმით სახიერისა ქველისმოქმედისა მიმართ: უფალო, მრიდე საქმისა მისგან და შემრაცხე მე: ყოვლადმღიერო უფალო, სრულყოფისადმე კეთილისა ჰაზრისა ჩემისა მექმისა გლახაკ ცოდვილისა ალექსის 4 აგვისტო. ევედრე დედოფალო შენგან უთესლოდ განხორციელებულსა ქ-ესა ღმერთსა, რათა შეგვჭუროს ჩვენ ძალითა...” (74v).

2. (მხედრულით): მოიხსენე უფალო, მონაზონი ანასტასია სასუფეველსა შენსა“ (28r).²⁰
3. მხედრული, არაკალიგრაფიული ხელით სამღვდელო „საიდუმლო ლოცვა“ რუსულად არის მიწერილი (74r-v)

ეს ხელნაწერი განსაკუთრებით საინტერესოა, რადგან გვაწვდის ნიკოლოზის შესახებ მნიშვნელოვან ბიოგრაფიულ ცნობებს, ასევე მისი კალიგრაფიული მოღვაწეობის დასაწყისის განსაზღვრაში გვებმარება და 11 წლის ასაკში უკვე კალიგრაფიული ხელით მწერლის იშვიათ ფენომენს გვანახებს. სავარაუდოდ ამ კონდაკის დაწერა, მის ბაბუას უთავებია, რომელიც ასევე სასულიერო პირი ყოფილა - მღვდელი იესე, XVII ს.-ის მოღვაწე, ნიკოლოზს ხმარებისგან დაზიანებული ადგილები შეუვსია და ზიარების წინა ლოცვები ჩაუმატებია კონდაკისთვის.

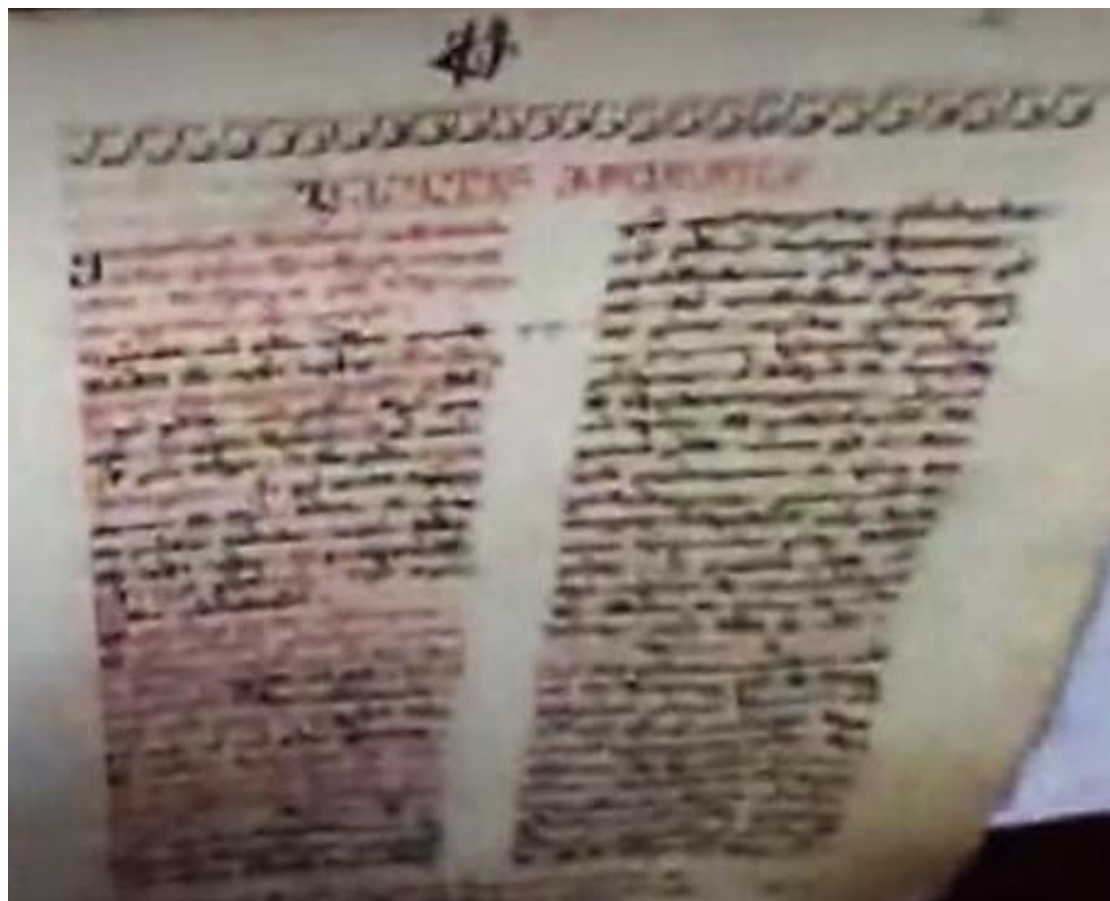
მხატვრული გაფორმების თვალსაზრისით ეს ხელნაწერი არ გამოირჩევა. ერთადერთი მხატვრული დეკორი, მარტივი ორნამენტის სახით გვხვდება 2r გვერდზე;²¹ ორნამენტი შავი მელნით არის შესრულებული, წააგავს - წაგრძელებულ და ოდნავ მარჯვნივ გადახრილ ლათინურ ასო S-ს, თითოეული მათგანი სინგური წერტილებითაა გახალისებული. თავსამკაული, ერთ, ჰორიზონტალურ, ვიწრო ხაზად მიუყვება გვერდის დასაწყისს. არც ტექსტის მოყვანილობაში არ გვხვდება განსაკუთრებული ფორმები, ერთი-ორგან თუ შევნიშნავთ ორსვეტად ნაწერი ტექსტის სოლისებურ დაბოლოებებს.

არსებული თავსამკაული ორ საკითხს წევს წინ, პირველი - თუ მისი დამხატველი ნიკოლოზია, ესეიგი, ეს მისი ერთ-ერთი პირველი მხატვრული გაფორმებაა, ამ თავსამკაულის შედარება, მის მიერ მოხატული ხელნაწერების სხვა თავსამკაულებთან არანაირ მსგავსებას არ გვაძლევს, რადგან ყველა სხვა თავსამკაული ბევრად უფრო მდიდრული და გამშვენებულია, სხვადასხვა მცენარეული ორნამენტებით, მაგრამ

²⁰ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა S ფონდი, ტ.II

²¹ იხ. სურ.1, გვ.21

ვარაუდი, რომ ეს ნიკოლოზის პირველი ხელრთვაა, უსაფუძვლო არ არის, რადგან ეს ხელნაწერი 1731 წლით თარიღდება და ქრონოლოგიურად შემდეგი ხელნაწერი, რომელიც ჩვენთვის არის ცნობილი, 11 წლის შემდეგ 1742 წლით არის დათარიღებული, რაც შეიძლება ნიშნავდეს იმას, რომ მომდევნო წლებში ნიკოლოზი ბევრად უკეთ დაეუფლა დეკორატიულ მორთულობას... მეორე - თუ ეს თავსამკაული, მისი ბაბუის იესეს მხატვრობაა, რაც უფრო შესაძლებელია, რადგანაც იესეს შემოქმედებას თუ გადავავლებთ თვალს, იგი მხოლოდ კალიგრაფიულ საქმიანობას ეწევა, მისი თაობისთვის მეტად მნიშვნელოვანი იყო ქართული იდენტობის შენარჩუნება და ლიტურგიკული კრებულ ების გამართვაზე მუშაობა და ნაკლებ ყურადღებას აქცევს, მის მიერ გადაწერილ ხელნაწერებში მხატვრულ გაფორმებას, თუ არ ჩავთვლით ამდაგვარ დეკორაციებს, ეს კი ნიშნავს იმას, რომ ოჯახში, სადაც კალიგრაფობა ტრადიციად იყო ქცეული და მემკვიდრეობით ეუფლებოდნენ შთამომავლები ამ პროფესიას, ნიკოლოზმა მხატვრული გაფორმებით გაამდიდრა თავისი ნაშრომები და დინასტიის გამორჩეულ ოსტატად იქცა.

სურ.1

S -1295 2r

3.2 H-1061 ლოცვანი 1742 წ.

245ფ. ; 9X5,5 სმ.; ქაღალდი; მუყაოს ყდა, ტყავადაკრული, ტვიფრული, ოქროსფერით მოვარაყებული (დაზიანებული); ნუსხური (სათაურები სინგურით, ჩართული მრგვლოვანით) 1742 წ. (244v); გადამწერი: მთავარდიაკონი ნიკოლოზ; ყოველი გვერდის ტექსტი დაწერილია ოთხკუთხედად, მხატვრულად გაფორმებულ მომწვანო ჩარჩოში (ფერადებით ნახაზი ჩარჩოები, თითქმის ყველგან შემოხვეულია); ფერადებით ნაწერი თავკაზმულობანი: 2r, 50r, 58r, 80r, 88r, 112r, 210r, 214r, 225r, 227r, 244v, 225r; ფერადებით ნახატი ჩვილადი ღვთისმშობელი [ჩაწეპებული] 213v. ბოლოკაზმულობა: 210r, 244v; შემოწირულია - ოლღა დავითის ასულის ჩიჯავაძისაგან 1913 წელს.

„ლოცვანი შუადამისანი, თქმულნი იოსებ გამომეტყუ[ლ]ლისა მიერ. - ლოცვითა წმიდათა მამათა ჩუენთა, უფალო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, შეგვიწყალებ ჩ~ნ. წმიდაო ღმერთო, მამაო: კს~ნი: იბ. - მოვედით თაყ~ნის ვსეც; გ~: უფალი ნათელ ჩემდა და მაცხოვარ ჩემდა, ვისა მეშინოდის. უფალი შესავედრებელ არს ცხოვრების ჩემისა, ვისგან შესძრწუნდე... 2r-244v.

შენიშვნა: 1. ტექსტის შედგენილობა: ა. „ლოცვანი შუადამისანი.“ თქმულნი - იოსებ გამომეტყველისა, მარკოზ მონაზონისა, დიდისა ბასილისა, ბასილი კესარიელისა 1r-49v.

ბ. ლოცვანი დაცემისა: „უკეთუ მღ[ვ]დელსა დაცემა შეემთხვოს ძილსა შინა“ და სხვა: მარკოზ მონაზონისა, დიდისა ბასილისა, იოანე ოქროპირისა“ 50r-57v (დართული აქვს ტროპარი).

გ. „იბაკონი წმიდისა ღვთისმშობლისანი, რომელსა დაუჯდომელი ეწოდების“: ლოცვანი - ფილოთეოს კონსტანტინოპოლელისა, იოანე დამასკელისა, მარკოზისა 58r-79v.

დ. „წესი და განგება წმიდისა ზიარებისა ლოცვისა“ 80r-87v.

ე. „ლოცვა წმიდისა ზიარებისა,“ თქმული იოანე ოქროპირისა, ს[ვმეო]ნ მეტაფრასისა, იოანე დამასკელისა, დიდისა ბასილისა, ს[ვმეო]ნ ახლისა ღ~თისმეტყულისა, კვრილე ალექსანდრიელისა 88r-111v.

ვ. ლოცვანი „ბოროტთა გულის სიტყვათათჳს.“ ავტორი ერთის ლოცვისა: იოანე დამასკელი 112r-212r.

ზ. „... პარაკლისი, სავედრებელი ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობლის მიმართ“ 214r-226v.

ფ. „პარაკლისი, სავედრებელი წმიდისა იოანე ნათლისმცემლის მიმართ“ 227r-243v.

თ. [გალობანი ყოველთა წმიდათანი იოანე პეტრიწისა, კ. კეკელიძე, ქართ. ლიტ. I, 264გვ.]. - თვესა სეკდენბერსა აქვს დღე: ლ. დღეთა აქვს ჟამი იზ, და ღამეთა ჟამი იზ ... ა. ღირსი სვმეონ, ბ. მამა, გ. ანთიმო, დ. ბაბილა, ე. ზაქარია 234r-244r.

2. „ქრისტეს აქეთი“ 1742 წ. და ქორონიკონის - 431 თარიღები ერთმანეთს არ ემთხვევა $1742=431+1312=1743$ (244v).

ანდერძები:

1. „ვმუშაკობ ნიკოლოზ“ (კალიგრაფიული მრგვლოვანით ჩართულად მონოგრამულად), „(ო)დეს იკითხვიდეთ, მეცა მცირედ მახსენეთ, მწერალი და მჩხაკავი ამისი, უფალნო!“ (მხედრულად სინგურით) 79v-80r.
2. „ნიკოლოზ ვწერ“ (კალიგრაფიულად, მრგვლოვანით, მონოგრამულად) 111v.
3. „დედოფალო ყოველთა დამზადებელისაო, ოდეს განიკითხვდეს ძე შენი ყოველთა ამიერთა, მაშინ შემიწყალე მწერალი წიგნისა ამის მთავარდიაკონი ნიკოლოზ. ქრისტეს აქეთ ჩდმზ; ქ კს ოლა“ 214v.
4. „ნიკოლოზ აღვწერე“ (კალიგრაფიული, მრგვლოვანით, ჩართულად, მონოგრამულად) 245r.²²

როგორც აღინიშნა, წიგნი საკმაოდ მცირე ფორმატის არის 9X5,5 სმ., ის წარმოადგენს არა, რომელიმე ტაძრის, ან მონასტრისთვის შექმნილ წიგნს ლიტურგიკული გამოყენებისთვის, არამედ კონკრეტული პირის სარგებლობისთვის გადაწერილ „ლოცვანს.“

ჩვენს ხელთ არსებულ ხელნაწერთა შორის, რომელიც ნიკოლოზის მიერ არის გადაწერილი, ეს ის პირველთაგანია, სადაც მხატვრული გაფორმების მისეული სტილი იწყება - გვირგვინისებური თავსამკაულების, მცენარეული ორნამენტებისა და ტექსტის განაწილება-მოჩარჩოების თვალსაზრისით. მიუხედავად მცირე ფორმატისა, მრავალი ფერით გამშვენებული, მონუმენტური ხასიათის თავსამკაულები გვხვდება 2r, 50r, 58r, 80r, 88r, 112r, 210r, 214r, 225r, 227r, 244v, 225r²³ გვერდებზე.

²² ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა H-ფონდი ტ.III.

²³ აღწერილობაში ზოგი გვერდი გამოტოვებულია და ხელნაწერის შესწავლისას არის ჩამატებული.

თანადროულ ხელნაწერებთან შედარებისას, გამოვლინდა ერთი, თითქმის იდენტური ხელნაწერი, ნიკოლოზის თანამედროვე მოღვაწის, ანჩისხატის დეკანოზის ალექსი მესხიშვილის არქივში - „ლოცვანი და დაუჯდომელი“ (S-3630)²⁴, რომელიც არა მარტო მხატვრობით, არამედ შინაარსობრივი სტრუქტურითაც, მის გაგრძელებას, ან მეორე ნაწილს ჰგავს. ყდის გაფორმებიდან დაწყებული, რაც ერთმანეთის იდენტურია (ნიკოლოზის გადაწერილი „ლოცვანი“ - H-1061, გვიან რესტავრირებულია და ამის გამო დეფორმირებულია) მხატვრობის დეკორატიული სქემით დამთავრებული.

სურ.2

S-3630 - ალექსი

H-1061 - ნიკოლოზი

განმასხვავებელი ნიშნები ამ ორ ხელნაწერს შორის, მხოლოდ ოდნავ სახეცვლილი კოლორიტია, ასევე შედარებით ნაკლებ მონუმენტურია ალექსის თავსამკაულის მხატვრობა, მაგრამ მეტად მონუმენტურია თავსამკაულებში ჩაწერილი სათაურების ასოები, ხოლო ნიკოლოზთან - პირიქით; ორივე ხელნაწერის ტექსტს, განსხვავებულ მხატვრულ სახეს აძლევს მომწვანო ფერის, წვრილხაზოვანი მოჩარჩოება და უფრო სადღესასწაულო იერს სძენს. ნიკოლოზთან H-1061, ეს მოჩარჩოებაც ოდნავ, თითქმის შეუმჩნევლად განსხვავებულია ვიდრე ალექსისთან S-3630; სიონის დეკანოზი, ნაკლებ წვრილ ხაზს იყენებს, ხოლო ანჩისხატის დეკანოზი მეტს - ოთხ წვრილ მომწვანო ზოლს აყოლებს ტექსტს.

²⁴ „ლოცვანი და დაუჯდომელი“ S-3630 XVIII ს. 129 ფ. 9.5X6.7; ქაღალდი; წითელტყავგადაკრული ხის ოქროსფერი ყდა; შიდა მხარეს ლურჯი აბრეშუმის ქსოვილია გადაკრული; ნუსხური; სათაურები ხვეულად, სინგურით; ტექსტი ჩასმულია ოქრომელნით შემოხაზულ ოთხკუთხოვან ჩარჩოში; გადამწერი - გრიგოლ მხატვრის ძე, დეკანოზი ალექსი; XVIII ს. (62r); დაუწერელია 1r-6v, 62v-68v, 121v-129v; აღ. ცაგარელის კატალოგი N7.

ლოცვანი შეიცავს: III, VI, სადილის, სერობის, მცირე ჟამნებს, ოხითა-იბაკო აღდგომისა, სამზგეფსო და ზატკს.

მინაწერი: „მეფე თეიმურაზ შეიწყალე, ქალწულო“ (69r).

ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა S-ფონდი, ტ. V

ამავდროულად, აუცილებლად აღსაღნიშნავია ისიც, რომ ასეთ მოჩარჩოებას პრაქტიკული დატვირთვაც ჰქონია, რადგან ჩარჩოები სანთლის ნათების ქვეშ, შუქის მეტად არეკვლის თვისებას იძენს, ორქომელნითა და ფერებით გარშემოწერილი ტექსტი და მეტი სიცხადით გამოკვეთავს ასოებს და ასევე გარკვეულ ოპტიკურ ბარიერს უქმნის მკითხველს - წაკითხვას უადვილებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ კალიგრაფები: ნიკოლოზიც და ალექსიც, არა მარტო წიგნის გადაწერასა და მხატვრულ მხარეზე ფიქრობდა, არამედ შემდგომ, მისი მომავალი მკითხველისთვისაც ზრუნავდა, რომ ადვილად ამოეკითხა ესა თუ ის ლოცვა. მითუმეტეს მაშინ, თუ საქმე გვაქვს ლიტურგიკული დანიშნულების წიგნებთან, რაც დღე-ღამის სხვადასხვა დროს იკითხება სანთლის ნათების ქვეშ.

სურ.3 S-3630 - ალექსი 62v

H-1061 - ნიკოლოზი 80r

ფაქტია, ამ ორი ხელნაწერის, რომელიც მართალია ახლოს მდებარე, მაგრამ სხვადასხვა კალიგრაფიული სკოლის - სიონისა და ანჩისხატის და კალიგრაფის მიერ არის შესრულებული, ასეთი მსგავსება ჩვეულებრივი მოვლენა არ არის. ამ საკითხთან დაკავშირებით მეტად საინტერესოა ალექსის ანდერძი S-3630-ში: „ზე ამაღლებულის ღ~ის~გნ კელმწიფის და პატრონის ჩემის მეფეთ-მეფის თეიმურაზის ბრძანებით აღვსწერე მცირე ესე ლოცვანი ჩუჴნ, მათმან მონამან და მათოვჴს მლოცველ-მომხსენებელმან, კელოანის გრიგოლ მხატვრის ძემან, დეკანოზმან ალექსიმ და

მვედრებელმან და თაყვანისმცემელმან უფლისაჲ იჴსისამან და მთხოვნელმან მათთვის წყალობისა, რათა მშჯდობით აჴმაროს ნამუშაკავი ესე ჩემი და უვნებელად და უჭირველად კეთილსუფევით დამყარებულ ყოს მეფობა მათი. აჴ აქასა სოფელსა და მას მერმესა საუკუნოსა კეთილსუფევასა ღირს იქმნეს. აჴდა უკუნისამდე, ამენ.“ (62r). ამ ანდერძიდან ჩვენ ვიგებთ, რომ ალექსისტოვის ამ „ლოცვანის“ დაწერა, მეფე თეიმურაზს დაუვალებია; იგივე ანდერძში ალექსი აღნიშნავს, რომ გარკვეული შრომა სხვამაც გაინაწილა: „...აღვსწერე მცირე ესე ლოცვანი ჩუჴნ, მათმან მონამან და მათთვის მლოცველ-მომხსენებელმან...“ ნიკოლოზის ბიოგრაფიიდან ვიცით რომ თვითონაც საკმაოდ დაახლოებული პიროვნება ყოფილა თეიმურაზთან, მართალია ნიკოლოზი H-1061-ის ანდერძში არ იხსენიებს დამკვეთს, მაგრამ უსაფუძვლო არ იქნება, იმის თქმა, რომ ორი, განსხვავებული შინაარსის, ლოცვანი გადაუწერეს მეფე თეიმურაზს ალექსიმ და ნიკოლოზმა და რადგან ორივე ერთი პიროვნებისთვის იქმნებოდა, შეთანხმებულად იმუშაკეს კალიგრაფებმა - შრომა გადაინაწილეს ლოცვების შინაარსობრივი დაყოფის პრინციპით და შექმნეს ერთი მხატვრული გაფორმების მქონე, ორი წიგნი. ამ ორ სასულიერო პირთა - ნიკოლოზ მიქაძესა და ალექსი მესხიშვილს შორის, შრომის გადანაწილებისა, თუ ახლო ურთიერთობების საკითხების შესახებ სხვაგანც ვხვდებით.²⁵

აღწერილობაში მითითებული „ფერადებით ნახატი ჩვილადი ღვთისმშობელი“ 213v გვერდზე აშკარაა, რომ „ლოცვანის“ რომელიღაც მომავალი პატრონის მიერ არის ჩწებებული, მაგრამ ეს შემთხვევით, ცარიელი, დატოვებული გვერდის შესავსებად არ გაუკეთებია, მისთვის სულერთი არ იყო, თუ რითი შეივსებოდა ეს მოსახატად დატოვებული ადგილი და ხელნაწერი წიგნის, მხატვრულ ტრადიციულ თემატურ სქემაში, ჩაეწერა ღვთისმშობლის ეს გამოსახულება, იგულისხმება ის, რომ მინიატიურის შემდგომ მოდის საკითხავი: „... პარაკლისი, სავედრებელი ყოვლად წმიდისა ღჴთისმშობლის მიმართ“ (214r-226v).

მინიატიურა, რომ ნიკოლოზის შესრულებილი არ არის ეჭვგარეშეა და რა თქმა უნდა არც მოგვიანო პერიოდში მისი ჩაკრული, მაგრამ ფაქტია, რომ ამ ხელნაწერის საერთო კოლორიტში - ქაღალდის ფერი, თავსამკაულებში გამოყენებული ფერადოვან გამაში, მოჩარჩოების მწვანე შეფერილობშიც, ჩაწებებული მინიატიურა ეწერება.

შესაძლებელია მეტი ვარაუდიც, რომ კონკრეტულად ამ გვერდისთვის არის შექმნილი ეს გამოსახულება, ყოველი შემთხვევისათვის „ჩამწებებელი“ მართალია სუსტი ოსტატობით, მაგრამ ცდილობს მიემსგავსოს, წიგნის გაფორმების

²⁵ იხ. გვ.94 H-1666 მხატვრობა

ნიკოლოზისეულ მოჩარჩოების მანერას. ღვთისმშობელი მთელი ტანით, მუქ მწვანე ფონზეა გამოსახული, გრძელი კაბითა და მოსასხამით. მას მარცხენა ხელში წვრილი და მოკლე სკიპტრა უჭირავს, ხოლო მარჯვენა ხელით ყრმა მაცხოვარს იკავებს. მას თავი ოდნავ მარცხნივ აქვს გადახრილი, წიგნის მომდევნო გვერდის ტექსტისკენ; დგას ამობრუნებულ ნახევარმთვარეზე, ხოლო შარავანდათ, უკონტურო, თითქოს მზის ნათებაა წარმოდგენილი. კომპოზიცია რუსული წარმოების ფურცელზე შესრულებული და განსხვავდება მთელი წიგნის ერთნაირი ფურცლისაგან. მინიატიურის სტილიც ევროპულ-რუსულია. საერთო კოლორიტი, დომინანტური ფონის მწვანედ გადაწყვეტა და ამ გვერდის მოჩარჩოების გამეორების მცდელობა, აშკარაა, რომ არის „ჩამწებების“, იგივე მომდევნო პატრონის სურვილი ხელნაწერის მხატვრული სქემის დასრულებისა, თუ მეტად გამშვენების. მოკლედ რომ ვთქვათ, ვიღაცა ეცადა, რომ მოსახატად დატოვებული ანდაც, უბრალოდ ცარიელი გვერდი, თვითონ შეეცხო მოგვიანებით. უკვე მის მფლობელობაში იყო ეს ლოცვანი და თან ჩანს, მხატვრული გადაწყვეტის მისეული ფიქრი, თუ როგორ შეესაბამებინა წიგნის მთლიან კოლორიტს ღვთისმშობლის ეს გამოსახულება, ისე როგორც მას შეეძლო.

სურ.4 H-1061 ლოცვანი 1742 წ. 213v-214r

3.3 A-347 ლოცვანი და საგალობელნი 1743 წ.

II + 105 ფ. 15,5X10,5 სმ.; თეთრი გალესილი ქაღალდი; ტყავგადაკრული ფიცრის ყდა, რომელსაც აქვს ვერცხლის პატარა 3 ბალთა (დაზიანებული); დასაწყისში ფურცლები ამოცვენილია; ნუსხური; შავი მელანი, სათაურები სინგურით; ნაწერია ორ სვეტად; სვეტები მოვარაყებულ ჩარჩოშია ჩასმული; ხელნაწერი შემკულია (ლამაზი) თავსამკაულებით (3r, 10r, 23v, 29r, 34r, 57r-v, 68r, 77r, 82r, 90r, 99r.), მთელს ხელნაწერში სათაურები მოხატულია და ხვეული მთავრული ასოებითაა შესრულებული; 56v-ზე არის გამოხატული ჯვარი, რომელიც უჭირავთ გველეშაპებს; გადამწერი: ნიკოლასი (76r), 1743 წ. (1v); დაუწერელია: IIv, 2v, 9v, 28v, 56v, 57r-v, 67v, 81v, 89v, 98r-v.

1. „წესი და განგება წმიდისა ზიარებისათჳს...“ 3r-9r.

2. „ლოცვა წმიდისა ზიარებისა ...“ 10r-24v.

შენიშვნა: სათაურები ყველგან ხვეული ასოებით, მხატვრულადაა შესრულებული.

3. „შემდგომად ზიარებისა ვიტყვთ ამას...“ 24-v-27v.

4. „სადიდებელნი გალობანი უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესნი...“ 29r-33r.

შენიშვნები: 1. გალობას უძღვის სინგურით შესრულებული წინათქმა: „სადიდებელნი გალობანი უფლისა ჩუჴნისა იესო ქრისტესნი ბერძულისაგან სრულად თარგმნილი, ხოლო რუსულისაგან ქართულად თარგმნილი საქართველოს მეფის ძის ალექსანდრეს მიერ, კურთხეულმცა არს საკსენებელი მისი აწ. (29r). - ეს არის სრული კანონი, რომელსაც ერთვის „დასდებელნი სინანულისანი უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტეს მიმართ“ (32v-33r).

2. ტრ. რუხაძე მიიჩნევს, რომ ეს საგალობელი 1737-1744 წლებში დაიბეჭდა იოსებ სამეხელის მიერ მოსკოვის სტამბაში (იხ. ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობიდან XVI-XVIII სს., თბილისი, 1960წ., გვ.184). „ქართული წიგნის“ მიხედვით (გვ.48) დასტამბული ტექსტი იწყება: „პირველ ეკლესიად რუსეთად თქუ ლოცვა ესე: ვიხარე, რომელთა მრქუეს...“ ხელნაწერში წარმოდგენილი კანონის დასაწყისი არ შეესაბამება.

5. „დაუჯდომელის განგება...“ 34r-56r.

6. „პარაკლისი სავედრებელი ყოვლადწმიდისა ღისმშობლისა მიმართ...“ 68r-76r.

7. „პარაკლისი სავედრებელი წმიდისა იოანე ნათლისმცემელისა მიმართ...“ 68r-76r.

8. „სავედრებელნი გალობანი ანგელოზისა მიმართ მცველისა...“ 77r-80v.
9. „გალობანი ყოველთა წმიდათა სავედრებელნი...“ 82r-89r.
10. „განგება ათანასისა უქმი, ღვწო და ზეთი ზ გზის...“ 90r-105v.
11. „ლოცვა უკუეთუ მღდელსა დაცემა შეემთხვიოს ძილსა შინა...“ 99r-105v.

ანდერძები:

1. Iv-ზე მხედრული ხვეული ასოებით შესრულებულია გადამწერის ანდერძი: „ადიდოს უფალმან ბატონიშვილი ანტონი, რომლისა ბრძანებითა აღვწერე წიგნი ესე, მწერალ, მჩხაბავ, მჩხრეკავ, მზვერავმან სი[ო]ნის დეკანოზის შვილმა ნიკოლოზ, ქკ~ს ულა.“
2. ხვეული ასომთავრულით Iv-ზე წერია: „ნიკოლა~ზ აღვწერე.“
3. Iv-ზე ასევე ხვეულად: „ბატონიშვილის ანტონისაა.“
4. 28r-ზე ასომთავრულით ხვეულად: „ნიკოლა~ზ მწერალი.“
5. 81r-ზე ვკითხულობთ: „ნიკოლა~ზ ვმუშაკობ.“
6. 76r-ზე „ყოვლაწმიდაო ქალწულო, შემწე მეყავ დღესა განკითხვასა მწერალსა ამისსა ნიკოლაოზს.“

მინაწერი:

„ღმერთმან საუკუნოსა ნეტარებასა შინა გადიდოს განსწნებულო დეკანოზო ნიკოლაოს, რომელსაცა ყოვლადმუწნიერი ესე ღუაწლი მიჰყრიეს მე უძვრფასეს საუნჯედ გლაბაკს ბერს, მღუდელმონაზონს ტარასის, სოლომონ დეკანოზის ძეს ალექსიშვილს, რომელსაცა მანიჭა მისმა ბრწყინულებამ ლუარსაბ ზაზას ძემან თარხნისშვილმან ნიშნად თვისის ჩემდამო სულიერის სიყვარულისა და მეგობრობისა, წელსა ჩყლე“ 1835 (2r). (უზის ბეჭედი, ასევე ბეჭედი დასმულია 105v-ზე)²⁶

ანდერძებზე დაყრდნობით, ეს ხელნაწერი ნიკოლოზს 23 წლის ასაკში გადაუწერია. მართალია ამ ანდერძებიდან ჩვენ ვერ ვიგებთ, მის სასულიერო ხარისხს, მაგრამ 1742 წელს გადაწერილ „ლოცვანში“ (H-1061), იგი მთავარდიაკვნად მოიხსენებს თავს, მაგრამ არ აღნიშნავს, თუ რომელ ტაძარში მსახურობს. ბიოგრაფიული ცნობებით კი თბილისის სიონში სასულიერო წოდება, მიქაძეთა მრავალ თაობას გადაეცა, მათ შორის ნიკოლოლოზსაც ებოძა, ხოლო სასულიერო წოდებისთვის მემკვიდრეობა როდია საკმარისი!? ისმის კითხვა: კალიგრაფიული მოღვაწეობა, ხომ არ იყო ერთ-ერთი

²⁶ ქართულ ხელნაწერთა აღერილობა ტომი I4 A-ფონდი.

წინამოსამზადებელი პერიოდი და შემზადება - სულიერი განსწავლა ამა თუ იმ პირის სამღვდლო ხარისხის წოდების მისაღებად, ან იერარქიული წინსვლისთვის? ვიცით, რომ მიქაძეთა გვარის ამ შტოში, სასულიერო იერარქია არ იყო უცხო, ხოლო კალიგრაფობა და მწიგნობრობა ოჯახური ტრადიცია იყო, ამ საქმეს ისინი მემკვიდრეობით შეისწავლიდნენ.

1v-ზე მხედრული ხვეული ასოებით შესრულებული ანდერძი, წიგნის გადაშლისთანავე, კალიგრაფის მაღალოსტატობის გავლენის ქვეშ გვაქცევს; სქელი, ოქროსფერი ხაზით მოჩარჩოებულ გვერდის ცენტრში ოთხ, მაღალ და განიერ, ხვეულ მხედრულ სტრიქონად არის შავი მელნით ჩაწერილი ანდერძი:

„ადიდოს უფალმან ბატონიშვილი ანტონი,

რომლისა ბრძანებითა აღვწერე წიგნი ესე,

მწერალ, მხზაბავ, მხზრეკავ, მზვერავმან სი[ო]ნის

დეკანოზის შვილმა ნიკოლოზ, ქკ ~ს ულა.“

სურ.5

A-347

ლოცვანი Iv და
Iir

ჩარჩოსა და მხედრულ, ჩახვეულ ტექსტს შორის არის, უმარტივესი და სადა, სამღეროიანი ბალახის ზოლი, ხოლო ქვემოთ - მსგავსი ორღეროიანი, ღია მწვანე მცენარე მიუყვება ზოლად; ამ გვერდზე, მთავარ მხატვრულ გაფორმებას ხვეული მხედრული ანდერძი ასრულებს. მომდევნო გვერდის 2r ცენტრში, შეისრული

დაბოლოების მქონე ჯვარის ფორმაშია ჩაწერილი, ასომთავრული, გადაჯვარედინებული წარწერაა ვერტიკალურად წითელი მელნით და ჰორიზონტალურად შავი მელნით შესრულებული: „ნიკოლაჲ აღვწერე.“

ანდერძებში (1,2,3,4 და 5) მითითებული ხვეული ასომთავრულით შესრულებული წარწერები სქემატურად, ყველგან ამდაგვარი ჯვრის ფორმებს ქმნის, ხოლო ჩარჩოებს სხვადასხვა დეკორირებული და გეომეტრიული ფორმები აქვს ზოგან გამშვენებული, მცენარეული ორნამენტებითა და ხაზებითაა გარშემოწერილი, გვხვდება რომბული მოჩარჩოებაც 81r-ზე. ხუთივე ადგილზე შესრულებული ასეთი ანდერძი, წიგნში განაწილებულია საკითხავებს შორის არსებულ ცარიელ გვერდზე, ხოლო ერთგან - „დაუჯდომელის განგება...“-ის საკითხავს დასასრულის 56r და „პარაკლისი სავედრებელი ყოვლადწმიდისა ღისმშობლისა მიმართ...“-ის 68r დასაწყისს შორის ვხვდებით არა ანდერძს, არამედ გვერდის ცენტრში განსხვავებულ ორნამენტს - ჯვარს, რომლის ჰორიზონტალური მკლავის ბოლოდან გამომავალი 2 გველია 56v.

სურ.6 A-347 ლოცვანი 81r და 56v

ზოგ გვერდზე საინტერესო სურათს ქმნის, ტექსტის მხატვრული განაწილება, რომელიც გეომეტრიულ ფორმებში ექცევა, ასეთი შემთხვევები, მხოლოდ ამა თუ იმ კონკრეტული საკითხავის ბოლოს გვხვდება; ნიკოლოზი ასეთ ფორმას, მხოლოდ იმ

სურ.7 A-347 103v და 104r; 77v; 97v და 98r

გვერდების ტექსტებს აძლევს, რომელიც მთლიანად ვერ შეავსებს გვერდს და ამ მხატვრულ მეთოდს იყენებს გვერდზე დატოვებული სიცარიელის შესავებად. მაგ.:56r, 77v 98v 103v, 104r... (იხ. სურ.7 32 გვ.)

ძალზედ ლამაზია თავსამკაულების მორთვა-კაზმულობა, ფერები, წვრილ-წვრილი ყვავილები და ორნამენტები; ასეთი თავსამკაულები მხოლოდ ტექსტების დასაწყისს გვერდებზე, დიდი ზომის, სინგურით შესრულებული ასომთავრული სათაურების თავზე გვხვდება. ფერად მცენარეულ და გეომეტრიული ორნამენტების კონტურები ყველგან ოქრომელნის კონტურით არის შემოფარგლული და სხვადასხვა ფორმისაა. არცერთი თავსამკაული და არც მათი გარშემოწერილობა არ მეორდება.

თანადროული ხელნაწერების შედარებისას, არსად არ გვხვდება ამდაგვარი „თავისუფალი“ ხატვის მაგალითები. თავსამკაულის მოჩარჩოების ასეთი ფორმები ხშირია, მაგრამ გარშემოწერილობის შიგნით არსებული დატვირთული და ამავედროულად თავისუფალი ხაზით შესრულებული მხატვრობა ნიკოლოზის ინდივიდუალიზმია, ფერადოვნებასთან ერთად.

სურ. 8 A-347 68v და 58r

მართალია ნიკოლოზი გვთავაზობს გარკვეულ ნაზავს სხვადასხვა მხატვრული სტილისა, რუსულის, ევროპულის და აღმოსავლური ელემენტებისა, მაგრამ როგორც ავღნიშნე ასეთი გაფორმება არც ნიკოლოზამდე და არც მის დროს იჩენს თავს. საინტერესოა შემდგომ არსებული მხატვრული ტენდენციები მომდევნო თაობის კალიგრაფებთან, მართალია ამ საკითხის სრული შესწავლა ცალკე ნაშრომს მოითხოვს და ამ ეტაპზე ვერ მოხერხდა, მაგრამ ამავე ხელნაწერზე არსებული მინაწერი დამეხმარა გარკვეული პარელელის გასაკეთებლად: „ღმერთმან საუკუნოსა ნეტარებასა შინა გადიდოს განსწებულთ დეკანოზო ნიკოლოს, რომელსაცა ყოვლადშუშნიერი ესე ღუაწლი მიპყრიეს მე უძვრფასეს საუნჯედ გლახაკს ბერს, მღუდელმონაზონს ტარასის, სოლომონ დეკანოზის ძეს ალექსიშვილს, რომელსაცა მანიჭა მისმა ბრწყინულებამ ღუარსაბ ზაზას ძემან თარხნისშვილმან ნიშნად თვისის ჩემდამო სულიერის სიყვარულისა და მეგობრობისა, წელსა ჩყლე“ (1835).

როგორც სჩანს კვლავ მესხიშვილების გვართან გვაქვს საქმე. მღვდელ-მონაზონი ტარასი²⁷ ალექსიშვილი, იგივე მესხიშვილი²⁸ შემდეგ არქიმანდრიტი, რომლითვისაც ღუარსაბ ზაზას ძე თარხნისშვილს უჩუქებია ეს ხელნაწერი - „ლოცვანი და საგალობელნი“, კალიგრაფების ბოლო თაობის ერთ-ერთი სახელგანთქმული წარმომადგენელი იყო, დეკანოზ ალექსი მესხიშვილის შვილიშვილი და დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძესაც კარგად იცნობდა. შესაძლებელია მას ეს ხელნაწერი ადრეც ჰქონოდა ნანახი, ან ღუარსაბ თარხნისშვილისგან ეთხოვებინა, მაშინ, როდესაც იგი სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონს A-288 ხატავდა და შემდეგ „ნიშნად თვისის ჩემდამო სულიერის სიყვარულისა და მეგობრობისა“ აჩუქა კიდეც; რადგან 1816 წლით დათარიღებულ ტარასის მიერ გადაწერილი ლექსიკონის A-288-ის მხატვრობაში უხვად არის გამოყენებული ნიკოლოზის მხატვრული სტილი, როგორც თავსამკაულებში, ასევე ლექსიკონის სახედაო, თუ სათაურ ასოებზე. ამ და სხვა გავლენების მხრივ ტარასი არქიმანდრიტის როგორც კალიგრაფიული, ისე მხატვრული ღვაწლი შესასწავლა.

²⁷ სამეცნიერო ლიტერატურაში - ტარასი არქიმანდრიტის სახელით ცნობილი მწერალი, კალიგრაფი, ბიბლიოფილი, იგი, ამავე დროს ცნობილი ყოფილა, როგორც „შესანიშნავი სახარების მკითხველი ... ძალიან ბევრი ქართველი მღვდელი და მთავარ-დიაკვანი ცდილობდა მიზამეცა, მისი კილოთი სახარების კითხვასა.“ ქვათახევის მონასტერში მოღვაწე და იქვე მდიდარი წიგნთსაცავის დამფუძნებელი. ია გაჩეჩილაძე, „ქართულ ხელნაწერთა ამაგდარნი“ გვ.91

²⁸ ცნობილია, რომ გვარი - ალექსიშვილი, წარმოიშვა დეკანოზ ალექსი მესხიშვილის ავტორიტეტული სახელის შემდეგ, მისი შთამომავლების ნაწილი როგორც ალექსიშვილებად, ისე ალექსი-მესხიშვილებად გვევლინებიან.

3.4 H – 601 დოგმატიკონი 1746 წ.

267 ფ. (534 გვ.); 30,2X20,5 სმ. ქაღალდი; ტყავგადაკრული მუყაოს ყდა; ნუსხური (სათაურები სინგურით); გვ. 67-ზე მოთავსებულია ჯვარცმის გამოსახულება; 1746 წ. (გვ.531); გადამწერნი: ნიკოლოზ, სიონის დეკანოზის შვილი (გვ.3-76), მღვდელი იოანე (გვ.77-214), ოსე (გვ.215-531); დამკვეთი მეფეთ-მეფე თეიმურაზი (გვ.76,531); ადგილი თბილისი, სიონის ეკლესია; დაუწერელია შემდეგი გვერდები: 1, 2, 532, 533, 534; შემოწირულია კირიონ ეპისკოპოსის მიერ 1911 წელს.

1. „ანასტასი სინელი - წინამძღვარი. უწყებად, თუ ვინა აღმოცენა ერთ თლი სევდოზის სარწმუნოებად. თავი ვ. - სამართალ მგონიეს საუწყებლად ტკივილთმოყუარისათვს შემოკლებულად წარმოთქმად...“ გვ. 3-147. ერთვის არსენ იყალთოელის ანდერძი (გვ.147-148)

შენიშვნა: ა. „წინამძღვრის“ დასაწყისში აკლია ხუთი თავი, იწყება ვ. თავიდან.

ბ. ანდერძის გასწვრივ არშიაზე, ერთგან ჯვარედინად მიწერილია „არსენი იტყვის“ (გვ.147), მეორეგან „არსენი თარგმანი“ (გვ.148).

2. „წისა ეპიფანე კვპრელი მთავარ-ეპისკოპოსისა პასუხი ეპისტოლისა, რომელი მიუწერეს მღვდელთავე მისთა აკაკიოს და პავლე თავთავოანებისათვს ოთხმეოცთა მათ წვალებათასა. ...“ (გვ.149-169).
3. „ეპისტოლე მქონებელი წისა და უბიწოდსა სარწმუნოებისად, წარცემული ნეტარისა თომას მიერ იმწრუსალემელ პატრიარქისა სასომხეთოდსა მწვალებელთა მიმართ, ...“ (გვ.169-182).
4. „მისივე, განგებულებისათვს და განჯორციელებისა და ვითარმედ გუამი ვიდრემე განხორციელდა, ხოლო ბუნებად ღთაებისა შეერთა კაცობრივსა ბუნებდსა გუამსა შინა სიტვსა ღვთისასა. - განხორციელება უკუფ არს...“ (182-188).
5. „ნიკიტა მონაზონისა და ხუცისა სტოდელთა მონასტრისა სტიტატისა სიტყუად კლი განსაქიქებელი მგმობრისა მის წვალებისა სომეხთასა. - შემრევლობითისა ორთა ბუნებათა ქრისტესთადსა...“ (გვ. 188-233).

შენიშვნა: ნიკიტა სტოდიელის კიდევ ოთხი „სიტყვა“ ამავე საკითხებზე.

6. „ეპისტოლე წმიდათაგანისა პაპა ლეონტისი წმიდათაგანისა ფლაბ[ი]ანეს მიმართ კონსტანტინოპოლელ ეპისკოპოსისა...“ (გვ.233-243).
7. „საზღვარი წისა და მსოფლიოდსა კრებისად...“ (გვ.243-244).

8. „გამოთქუმაჲ სარწმუნოებისაჲ წმიდათა სამასთვრამეტთა მამათაჲ. - გურჯამს ერთისა ღ~თისა, მამისა ყ~ის მპყრობელისა, ყოველთა ხილულთა და უხილავთა შემოქმედისა...“ (გვ.244-245).
9. „გამოთქუმაჲ სარწმუნოებისაჲ წმიდათა მამათა ასერგასისთა. - გურჯამს ერთისა ღ~თისა, მამის ყოვლისა მპყრობელისა, შემოქმედისა ცისა და ქ~ცნისა, ხილულთა და ყოველთა არახილულთა...“ (გვ.245-246).
10. „ხალკიდონისა წმიდამან და მსოფლიომან კრებამან თქუა - კმა უკუჲ იყო სრულიადად შესამეცნებლად და დასამტკიცებლად კეთილად მსახურებისა ბრძენი ესე და საცხოვრებელი სღ~ისა მადლისა მრწამსი...“ (გვ.246-248).
11. „ეპისტოლენი თითო სახეთა ეპისკოპოსთანი, მიწერილნი პეტრეს მიმართ ეპისკოპოსისა ანტიოქელთჲსა, მმურკნეველად წოდებულისა...“ (გვ.248-250).
12. „წ~ისა გელასი ჰრომაელთა ეპისკოპოსისაჲ სწორი ეპისტოლისა ეპისკოპოსთა მიმართ მეორისა ასურეთისათა წარცემულისაჲ. - უფალთა ჩემთა ყოველსა შინა ყოვლად ღ~თის მოყვარეთა...“ (გვ.250-258).
13. „პამფლეა ვიდონელ ეპისკოპოსისაჲ პეტრეს მიმართ ანტიოქელ ეპისკოპოსისა, ვითარმედ არა ჯერ-არს სამწმიდაობისა...“ (258-261).
14. „ასკლიპიადოს ტრალლელთა ეპისკოპოსისაჲ პეტრეს მიმართ ანტიოქელ ეპისკოპოსისა, ვითარმედ არა ჯერ-არს ჯუარცმულისაჲ სამწმიდაობისა თანა. ...“ (261-263).
15. „ფავსტოს ეპისკოპოსი აპოლონადოძისაჲ ღთისმოყუარესა მამასა და მთავარეპისკოპოზსა ანტიოქიისა ეკლესიისასა პეტრეს უ~დ მიერ გახარებ. - ვინადთგან უკუჲ ბრძანებულ არს...“ (გვ.263-265).
16. „ეპისტოლე კვნტიანე ეპისკოპოსისა ასკულიანელთაჲსა პეტრეს მიმართ ანტიოქელ ეპისკოპოსისათ, ვითარმედ არა ჯერ-არს ვნებულად თქუმაჲ სამეზისაჲ...“ (265-270).
17. „ეპისტოლე ჰრომისა ეპისკოპოსისა ფილიკისი განმლუჲთელი პეტრე ანტიოქელ ეპისკოპოსისაჲ, ...“ (გვ.270-273).
18. „თავნი სომეხთა წვალეზისანი ოცდაათნი. - პირუჲლად უკუჲ იტყჳან ყოვლად ბოროტნი სომეხნი, ...“ (გვ.273-280).
19. „წმიდათაგანისა მამისა ჩ~ნისა იოანე მონაზონისა და ხუცისა დამასკელისა, ოქროჲ ნეკტარად წოდებულისა, სიტყუჲ სარწმუნოებისათჳს დასმკობელად ნესტორეანთა...“ (281-295).
20. „მისივე მამისა იოანე ხუცისა დამასკელისა ოქრონექტარისაჲ სიტყ~დ დასამკობელი ნესტორიანთაჲ...“ (გვ.295-319).

21. „მისივე იოანე მონაზონისა ხუცისა დამასკელისა, ოქრონექტრად წოდებულისა, სიტყ~ა ნამუშავევი დასამჯობელად ღ~ის მოძაგებულისა წვალებისა იაკობთაჲსა. - ...“ (გვ.319-357).
22. „მისივე ქრისტეს შობის ორთა ნებადთათჳს და მოქმედებათა და სხუადთა ბუნებითა თვთებათა, ...“ (357-382).
23. „თუ რაოდენ გუჲრად ითქმის ხატებაჲ. - სიტყვერებისაებრ და გონიერებისა და თვთელმწიფებისა, და შობისაებრ გონებისა მიერ სიტყჴსა...“ (გვ.383-394).
24. „თეოდორე ყოვლად ღ~თის მოყვარისა მონაზონისა და უფროსად ბრძნისა ფილოსოფო[სი]სა, თუ ვითარ სათანადო არს ...“ (გვ.395-451).

შენიშვნა: სტატია შედგება 10 „სიტყვისაგან“, მეცხრე სიტყვაში სინგურით მითითებაა გამოყენებულ წყაროებზე, რომელთაგან მოყვანილია ციტატები.

25. „თვთო სახეთა თავთა, ესე იგი არს გამოძიებით კითხულთაჲ, აღჴსნა. ქრისტეს მ~რთლისა კეთილად მსახურებისათჳს...“ (გვ.453-520).
26. „ყოვლად ბრძნისა ევსტრატო ნიკიელ მიტროპოლიტისაჲ მოსახსენებელი შემოკლებული, თუ ოდეს ჰრომნი და ეკლესიაჲ მათი და რაჲსათჳს სღ~თოთა აღმოსავალისა ეკლესიათაგან განიჭრნეს...“ (გვ.521-531).

შენიშვნა: დართული აქვს იამბიკო ერთი ნაწილის გადამწერისა - ოსესი: „ოცნებით ზმნულნი, რიტორთ წმასნით რწმენანი სულდაღებულ ყვეს ბრძნად სულით ენა მკვეთთა,

ენყვნეს, განკვეთეს, წყევდეს მკვერთ უკუნ ქცევით
სურს ცხებულს - ძეგლად წინ ძღუნად სკიპტრათ სამართლად,
ისე უწერ გვრგვანად მეფობისა.“ (გვ.531).

ანდერძები:

ა. „ადიდეს უფალმან ორსავე შინა ცხოვრებაჲსა ღ~თივ გვრგვნოსანი მეფე ჩ~ნი თეიმურაზ, რომლისა ბრძანებითა აღვწერე სიონის დეკანოზის შვილმა ნიკოლოზ თავითგან, ვიდრე აქამომდე“ (გვ.76).

ბ. „გერმანეს ძმისწულის მ~დდლის იოანესთჳს ლოცვაჲ ყვ~თ, უფალნო ჩემნო. ჩღმვ“ (გვ.210).

გ. „სუფევა სრულ ყოს უფალმან ცხებით გვრგვნოსანის მეფეთ-მეფის თეიმურაზისა, რომლისა ბრძანებითა აღვსწერეთ მართლ-გამოკულებვთ გამოძიებული უცთომელი სარწმუნოება და ბოროტად მადიდებელთ წინა განსაწყობელი

დოღმატიკოსი, რამეთუ ფრიად სურვიელ იყო მართლისა სარწმუნოებისათჳს ეკლესიასა შინა ტფილისის სიონისასა. ადიდნეს უფალმან მრჩობლთავე შინა ცხოვრებათა, სრულ იქმნა აგვსტოს იე, ქრისტეს აქეთ ჩღმვ, ქ კს ულდ“ (გვ.531).²⁹

ეს ხელნაწერი, იმ შემთხვევათაგანია, სადაც ნაკლებ ყურადღებას იქცევს მხატვრული გაფორმება და საქმე გვაქვს „დოღმატიკონის“ შინაარსობრივი ღირსების წარმოჩენასთან, იმ პერიოდისთვის მეტად მნიშვნელოვან ისტორიულ მოვლენებთან, რასაც შევეცდები ქვემოთ მოკლედ შემოგთავაზოთ; 534 გვერდიდან, მხოლოდ ერთი, 67r გვერდი აქვს დათმობილი მხატვრულ გაფორმებას, სადაც ჯვარცმის კომპოზიცია გვხვდება და ეს გვერდი ემთხვევა, წიგნის იმ გვერდებს, რომელიც ნიკოლოზის მიერ არის გადაწერილი და არა იოანეს და ოსეს მიერ. ზუსტად ეს ფაქტია მიზეზი იმისა, რომ „ჯვარცმის“ მხატვრად ნიკოლოზი მივიჩნიოთ, თუმცა აშკარაა, რომ ეს კომპოზიცია, ნიკოლოზისთვის დამახასიათებელ მხატვრულ ხელს არ შეესაბამება, არც ფერადოვნების თვალსაზრისით, არც კომპოზიციის მონუმენტურობით და არც ფორმების იკონოგრაფიული მოყვანილობით - ქრისტეს ფიგურა ზედმეტად ანატომიურია და მთლიანად დაკუნთული სხეული ზედმეტად ხორციელს წარმოგვიჩენს. თითქოს ქრისტეს ღვთაებრივი ბუნება უკანა პლანზეა გადატანილი და მეტად აქტუალურია ჯვარცმული ქრისტეს ადამიანური ბუნების წარმოჩენა... ხომ არ არის „დოღმატიკონში“ ასახული გარკვეული თეოლოგიური საკითხების აქცენტირება და წინ წამოწევა მხატვრობითაც?

ნიკოლოზის მიერ გადაწერილ და მოხატულ, ქრონოლოგიურად მომდევნო ხელნაწერის - „სადღესასწაულოს“ (A-1454) განხილვაში გვხვდება ჯვარცმის სხვა კომპოზიცია, სადაც თვალნათლივ სჩანს იკონოგრაფიულ პრინციპებზე დაყრდნობილი ნიკოლოზის მხატვრული ხელი. თუმცა, დაჟინებით უარყოფა იმისა, რომ H-601-ში არსებული „ჯვარცმის“ კომპოზიცია სხვისი შესრულებულია და არა ნიკოლოზისა უსაფუძვლოა, რადგანაც აქ არსებულ „ჯვარცმას“ მჭიდროდ ებჯინება ორ სვეტად ნაწერი ტექსტიც, საზედაო ასოც, მოჩარჩოებაც და თავსამკაულიც - რაც გვერდზე ერთ მთლიან სურათს ქმნის; ამავდროულად A-1454-ის „ჯვარცმასთან“ შედარებისას გარკვეული დეტალების მსგავსება იკვეთება: დრაპირება, ჯვრის ხის ფაქტურა, სხეულის აგების ერთნაირი პრინციპი, თეძოების მოყვანილობა და თმა-წვერის დამუშავება.

²⁹ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა H-ფონდი, ტ. II

სურ.9 H-601 67r

სურ.10 A-1454 253r

ანდერძ-მინაწერებიდან ვიგებთ, რომ „დოგმატიკონი“ მეფე თეიმურაზ II-ის ბრძანებით სამმა სხვადასხვა კალიგრაფმა გადაწერა 1746 წელს; სამი კალიგრაფის ერთი წიგნის გადაწერაზე მუშაობა, კი ხშირ შემთხვევაში გარკვეულ დროის ფაქტორთან ასოცირდება. ანუ თეიმურაზს ეჩქარებოდა წიგნში არსებული სწავლებების წაკითხვაც და გამართვაც; ის რომ წიგნის კალიგრაფიული ხელით გადაწერასთან ერთად, კალიგრაფები სხვადასხვა თეოლოგიური საკითხების გამართვაზე მუშაობდნენ უტყუარია - თითქმის ყველა გვერდის აშიაზე გატანილია მრავალი განმარტებითი სქოლიო, რაც მეტად ამკვეთრებს თემატურ საკითხებს და თეიმურაზის ინტერესის სფეროს, რასაც თითქოს გვირგვინად ადგას ხელნაწერში არსებული ერთადერთი გამოსახულება ჯვარცმული მაცხოვრისა. ამის დასტურად მომყავს ის ისტორიული მიმოხილვა, რაც ამ დროის ერთ-ერთი მთავარი პოლიტიკური ზრუნვის საგანი იყო:

ოსმალები და ყიზილბაშები (ირანელები) XVI-XVIII საუკუნეებში შექმნილი განსაკუთრებული საერთაშორისო პოლიტიკური მიზეზების გამო, მიზანმიმართულად ებრძოდნენ არა ყველა ქრისტიანულ სარწმუნოებრივ

მიმართულებას, არამედ მხოლოდ ქართულ ეკლესიას. მათთვის მოსათმენი და ზოგჯერ მისაღებიც კი იყო სომხურ-ქრისტიანული, კათოლიკური და ბერძნული ეკლესიები, მაგრამ მოუთმენელი იყო ქართველთა მართლმადიდებლური სარწმუნოება. ამასთან დაკავშირებით, შ. ლომსაძე წერს: „ამ დროს თურქებს ისევე, როგორც სპარსელებს, მოსვენებას უკარგავდა მართლმადიდებლური რუსეთის წარმატებანი, რომელიც სულ უფრო სამხრეთით მოიწევდა და კავკასიის უღელტეხილს ებჯინებოდა.

...მართლმადიდებლური რუსეთის წარმატებანი თურქეთს ყველაზე მეტად აფიქრებდა და ყოველი ღონისძიებით ცდილობდა, არ დაეშვა მართლმადიდებლურ ხალხთა ურთიერთკონტაქტი, და რაც მთავარია, მათი კავშირი ერთმორწმუნე რუსეთის სახელმწიფოსთან“.³⁰ ამის გამო თურქთა და სპარსელთა მიერ დამორჩილებულ მესხეთში, ქართლ-კახეთსა და იმერეთში მართლმადიდებლურ სარწმუნოებას, ანუ „ქართველობას“ შეურიგებელი ომი გამოეცხადა.³¹

ანტონ კათალიკოსი მონოფიზიტებისათვის ყველაზე მიუღებელი პირი იყო საქართველოში. გრიგორიანებს დიდი ძალა ჰქონდათ იმის შემდეგ, რაც 1762 წელს ერეკლე მეორემ ანტონი დააბრუნა საქართველოში და მისცა კვლავ საკათალიკოსო ტახტი, სომხური ეკლესიის მეთაურმა კათალიკოსმა მკაცრად გააფრთხილა ერეკლე II და თითქმის დაემუქრა კიდევ. მის წერილში, ცხადია, არა უშუალოდ ანტონზეა საუბარი, არამედ კათოლიკეებზე.

„რა მოულოდნელიც არ უნდა იყოს, სომეხი კათალიკოსის სიტყვებში არა მარტო პროტესტი ისმის ერეკლეს პოლიტიკისადმი, არამედ ერთგვარი ფარული მუქარაც. ეს მით უფრო საყურადღებოა, რომ ცოტა ხანში ეჩმიაძინი ქართველი მეფის საწინააღმდეგო მოქმედებას გამოამჟღავნებს. მოტანილი წერილი 1765 წლის გაზაფხულითაა დათარიღებული. იმავე წლის დეკემბერში კი ერეკლემ ამხილა ქართველ თავადთა შეთქმულება პაატა ბატონიშვილის მეთაურობით, რომელშიც ეჩმიაძინის წარმომადგენელი ალალოც აღმოჩნდა ჩათრეული... რუსეთის კავშირი პაატას შეთქმულებასთან თითქმის აშკარაა. თუ ეს მოსაზრება შესაწყნარებელია, მაშინ ერეკლე II-ის წინააღმდეგ რუსეთისა და ეჩმიაძინის კავშირი ამ შემთხვევაშიც სავსებით დასაშვებია“.

³⁰ შ. ლომსაძე, „გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან“, 1979, გვ. 75.

³¹ იქვე, გვ. 35

აღსანიშნავია, რომ აჯანყებულები ერეკლემ სასტიკად დასაჯა, ხოლო ექმიაძინის წარმომადგენელი ალალო არ დასაჯა. ეს მიუთითებს, თუ რა ძლიერ ძალას წარმოადგენდა საქართველოში სომხური ეკლესია.

„თბილისის სომეხ ვაჭრებს ევროპელთა კონკურენციისა ეშინოდათ, სომხურ ეკლესიას კი – კათოლიკეთა გავლენის ზრდისა. ამ მხრივ, ექმიაძინს არც ერეკლესა და ანტონ I-ის ფრანგთმომხრეობა მოსწონდა. ნიშანდობლივია, რომ 1755 წელს თბილისში მოწყობილ კათოლიკეთა დარბევაში ექმიაძინის ხელიც ერია“. სწორედ 1755 წ. განდევნეს ანტონი.

ანტონ I კათოლიკე რომ ყოფილიყო, მას რუსეთის წმინდა სინოდი არ ჩააბარებდა ვლადიმირის ცენტრალურ ეპარქიას, არ მისცემდა მთავარეპისკოპოსის მაღალ ტიტულს (მაშინ სულ რამდენიმე მთავარეპისკოპოსი იყო რუსეთში) და მერე XIX საუკუნეში რუსი იმპერატორის ნებით არ გამოსცემდნენ „მზამეტყველებას“, რომელიც სწორედ „ფრანგობის“ ანუ კათოლიკობისა და გასომხების შემაფერხებელ საშუალებად მიიჩნეოდა.

ანტონ I ქართველებმა განდევნეს მხოლოდ სუბიექტური ინტერესების გამო, კერძოდ, მეფე თეიმურაზ II-ს (კახეთის ტახტის მემკვიდრეს) ეშინოდა ანტონისა, როგორც ქართლის სამეფო ტახტის ერთადერთი კანონიერი მემკვიდრისა, მეფესთან დაახლოებულ ზოგიერთ ქართველ სამღვდელს პირს ანტონ I-ის ნაყოფიერმა მოღვაწეობამ შური აღუძრა და ამიტომაც ცილი დასწამეს, ხოლო გრიგორიანებს ანტონი არ მოსწონდათ „მზამეტყველების“ დაწერისათვის. 1755 წლის კათოლიკეთა დევნაში სწორედ იმ ქართველმა სახელმწიფო მოხელეებმა მიიღეს აქტიური მონაწილეობა, რომელთაც გრიგორიანული სარწმუნოება ჰქონდათ მიღებული. ცოტა მოგვიანებით ერთი მისიონერი წერდა – „ამ ამბავზე საქართველოს ყველა ადგილებიდან შემოიკრიბნენ მეფის ნაცვლები და მსაჯულები, რომლებიც სქიზმატიკი სომხები არიან. იმათ უფრო შეაგულიანეს მეფე ჩვენ წინააღმდეგ“.

აქ „სქიზმატიკ სომხებში“ სწორედ ქართველი გრიგორიანები იგულისხმება, რადგანაც შეუძლებელია მთელ საქართველოში მეფის ნაცვლები და მსაჯულები არა ქართველები, არამედ ეროვნებით უცხოელები ყოფილიყვნენ. რამდენიმე საუკუნით ადრე გიორგი მცირე წერდა: „...ვითარცა თესლნი არაწმიდანი შორის ჩუენსა დათესულ იყვნენ ბოროტნი – იგი თესლნი სომეხთაგანი, გულარძნილნი და მანქანანი და ამის მიერ ფრიად გვევნებოდაო...“ აქ „სომეხთა თესლში“ გიორგი მცირე, როგორც კონტექსტიდან ჩანს, გულისხმობდა ქართველ გრიგორიანებს, ანუ სომხური ეკლესიის წევრ ქართველებს. ამის გამო, წერდა ის და სხვა იმდროინდელი მოღვაწენი,

ბერძენთა შორის მრავლად გამოჩნდნენ „მაყვედრებელნი“ და „მაბრალობელნი“, რომელნიც გვისწორებდნენ და გვასწვლიდნენ, როგორი სახისა უნდა ყოფილიყო ქართული ეკლესიაო. ასეთი ისტორია განმეორებულა მოგვიანებით, ანტონის ეპოქაში. ოღონდ ახლა უკვე პირიქით, ახლა არა ბერძნები, არამედ თვით გრიგორიანები „ასწავლიდნენ“ და „აყვედრიდნენ“ ქართველებს, თუ როგორი სახისა უნდა ყოფილიყო ქართული ეკლესია. ასე წერს ანტონ I თავის „მზამეტყველებაში“.

„664.12. აქვს უკვე საკუთრად ეკლესიასა სომეხთასა ხელის დასხმა უეკლესიოდ ეპისკოპოსთა... გვასწავებენ ჩვენ, ხოლო ამხილებსთცა მათ ბეჭედი იგი...“

„666.14. უკვე ეკლესიასა სომეხთასა საკუთრად, რამეთუ არა წმინდად შეურაცხიეს დედანი... გვაყვედრიან ჩვენ, ვითარცა დედათაგან გამოცხოვრებისა შემწირველთა“... და სხვა. ე.ი. „სომეხები“ ქართველებს საეკლესიო წესებს „ასწავლიან“ და „აყვედრიან“ ამ წესების უცოდინარობას ანტონის დროს.

„ლაზარე კათალიკოსი სომეხთა, ესე აწ, რომელიცა ცხოვრობს ჟამთა ჩვენთა... ამან ლაზარე აღწერა წიგნი, რომელსა უწოდა „საწადელი სამოთხე“ გარნა არა საწადელ არს იგი ჩემდა არამედ ფრიადცა საძაგელ... განსაკვირვებელთა გმოზათა იტყვის, ვითარმედ ემძაკიცა შეძრწუნდებიან“, – წერს ანტონი. გრიგორიანებს, ცხადია, არ შეეძლოთ უყურადღებოდ დაეტოვებინათ ანტონის ანტიგრიგორიანული ქმედება, მით უმეტეს, რომ საქართველოში გრიგორიანებს ქართული ენა, თავიანთი მშობლიური ენა კარგად ესმოდათ და შეეძლოთ წაეკითხათ ანტონის შრომა. ირანისა და ოსმალეთის მიერ გაძლიერებულნი ამგვარ კრიტიკას ვერც მოითმენდნენ. „ირან-ოსმალეთისათვის შედარებით უფრო მოსათმენი იყო რუსულისაგან განსხვავებული ქრისტიანობა, რის გამოც აღმოსავლეთში თვით კავკასიის არაქართულ პროვინციებში „ფარულად ქრისტიანობდნენ, სომეხნი კი ცხადად“. უფრო მეტიც, ოსმალეთთან ლოიალური ურთიერთობა კონფესიური ექსპანსიის საშუალებასაც აძლევდა ექმიადინს. იტალიელი მისიონერი ლეონე წერდა: „ექმიადინის პატრიარქი პორტას მიერაა დამტკიცებული და კარგადაა დაცული თვით სულთანის მიერ, ამიტომაც მბრძანებლობს მთელ თავის ერზე... და თურქების ფირმანის ძალით ყველა სხვა ქრისტიანი მორჩილებაში მიჰყავს“. ამ მხრივ, ის ქართულ ინტერესებსაც უპირისპირდებოდა. არაერთი შემთხვევაა აღრიცხული, როცა ოსმალეთის მფლობელობაში მოქცეულ სამცხე-ჯავახეთის ქართულ მართლმადიდებლებს ექმიადინი ძალით სომხურ სარწმუნოებაზე აქცევდა“.

„სომეხების პატრიარქისავე ჩაგონებით იყო, რომ ხვანთქარმა ახალციხის კათოლიკეები დაუქვემდებარა ექმიადინის პატრიარქს...“. აღსანიშნავია, რომ არა

მარტო თურქეთი და სპარსეთი აძლიერებდნენ სომხურ ეკლესიას, არამედ ქართველი მეფე-მთავრებიც განსაკუთრებული მზრუნველობით ეპყრობოდნენ გრიგორიანებს.

ქართველ მეფეთა კეთილ მოპყრობას გრიგორიანებისადმი უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავდა ეკონომიკური მოტივები, მაგრამ ისიცაა აღსანიშნავი, რომ მათ არც შეეძლოთ ემოქმედათ გრიგორიანთა წინააღმდეგ. ქართლი და კახეთი ირანის პროვინციები იყო და აქ უნდა გატარებულიყო იგივე სარწმუნოებრივი პოლიტიკა, როგორც ირანში, ქართლ-კახეთის სამეფოების აღდგენის შემდეგ კი ისინი ირანის ვასალი ქვეყნები გახდნენ. სომეხთადმი კეთილად იყო განწყობილი და მათ პირობებს უქმნიდა როსტომ მეფე, მარიამ დედოფალი (მარიამს წალკაში გრიგორიანებისათვის ეკლესია აუგია), ვახტანგ IV.

მეფე სიმონ I „...სომეხთა დიდი მოსიყვარულე და ვარდაპეტების დიდი პატივისცემელი იყო“³². გრიგორიანებისათვის როსტომ მეფეს და მარიამ დედოფალს აუგიათ ქალაქი (ქართლის ახალქალაქი) გრიგორიანული საყდრებითა და მონასტრებით, როგორც ეს იქ მდგომი ეკლესიის წარწერიდან ჩანს. ამ წარწერაში არ არის ნათქვამი, რომ ეს ქალაქი „სომეხებისათვის“ აშენდა, არამედ ნათქვამია, რომ ის აშენდა „სახასოდ ვაჭართა“. იმ დროს გრიგორიანს, სომეხსა და ვაჭარს ერთმანეთთან აიგივებდნენ და საერთოდ, „სომეხი“ და „ვაჭარი“ სინონიმები იყო. ამიტომაც აქ „ვაჭრებში“ ქართველი გრიგორიანებიც იგულისხმებიან.

მალე, როსტომის კარზე, მაღალი სახელმწიფოებრივი პოსტებიც გრიგორიანებმა დაიჭირეს, კერძოდ, თბილისის ქალაქისთავობა, ეს კარგადაა აღწერილი. როსტომი, როგორც სპარსეთის წარმომადგენელი ქართლში, გრიგორიანების მიმართ ატარებდა სპარსულ პოლიტიკას, იცავდა და მფარველობდა მათ, ამავე დროს კი მართლმადიდებელთა ეკლესიას დევნიდა. ქართველი კათალიკოსი ევდემონი მან დაახრჩობინა და ციხიდან გადმოაგდებინა. მართლაც, როსტომი თავისი ანტიქართული და პროსპარსული პოლიტიკის გატარებისას არა ჰგავდა ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეს. მიუხედავად იმისა, რომ როსტომის მეუღლე ქრისტიანობისადმი (როგორც მართლმადიდებლობის, ისე მონოფიზიტობის) კარგად იყო განწყობილი, როსტომი მაინც მტრულად იყო განწყობილი ქართული ეკლესიის მიმართ. საქმე ის იყო, რომ ქართული ეკლესია გამოხატავდა იმ ქართველების მისწრაფებას, რომელთაც სურდათ თეიმურაზ I-ის ტახტზე აყვანა, ხოლო როსტომის საქართველოდან გაძევება.

³² სომეხი მემკვიდრის სიტყვებია

როგორც აღინიშნა, როსტომ მეფესა და თეიმურაზს შორის დაპირისპირებამ ქართული ფეოდალური საზოგადოების ორ ბანაკად გაყოფა გამოიწვია. დაუღალავი თეიმურაზი როსტომისა და ყიზილბაშების წინააღმდეგ ბრძოლას წლების მანძილზე იმერეთიდან განაგრძობდა. მის მთავარ ამოცანას ქართლიდან როსტომის გაძევება, ირანის ბატონობის დამხობა და აღმოსავლეთ საქართველოს გაერთიანება შეადგენდა... ქართლში როსტომის მოღვაწეობის პირველმა 15 წელმა სხვადასხვა ბრძოლებით, აჯანყებებით და შეთქმულებებით დამძიმებულ სიტუაციაში განვლო. ქართლში როსტომის მოსვლისთანავე ქართველების ერთი ნაწილი მაჰმადიან მეფის მმართველობას არ დაემორჩილა, მათ ქრისტიანობის რეზისტანსა და „ბატონი თეიმურაზი ერჩივნათ“.

თეიმურაზი იყო განსახიერება მართლმადიდებლობისა, ანუ, როგორც მაშინ მიიჩნეოდა, „ქართველობისა“. ქართველებს სწორედ თეიმურაზი სურდათ. ამის გამო „...როსტომ მეფის ლაშქარში თეიმურაზის სასარგებლო განწყობილება სუფევდა...“.

ისე, როგორც წინა წლებში, 1642 წელს როსტომ მეფის წინააღმდეგ კვლავ დიდი შეთქმულება მოაწყეს. შაჰ-აბას II-ის ისტორიკოსის მოჰამედ თაჰერის ინფორმაციით, „თეიმურაზი შეუთანხმდა ზაალ ერისთავს – ყარაყალხანს, ნოდარ და იოთამ ამილახვრებს... რათა როგორმე მოსპონ მეფეების საფარველი როსტომ მეფე“. როსტომ მეფის წინააღმდეგ მოწყობილ ამ ახალ შეთქმულებაში მონაწილეობდნენ: ზაალ ერისთავი, იოთამ ამილახვარი, ნოდარ ციციშვილი, კათალიკოსი ევდემონ დიასამიძე, გიორგი გოჩიაშვილი, სომხეთის მელიქი ყორხაზბეგ ათასბეგიშვილი და სხვა ქართველნი. შეთქმულთა შორის ყველაზე აქტიურად ევდემონ დიასამიძე მოქმედებდა. დადებული პირობის თანახმად, შეთქმულთა მიზანს „ცოტას კაცი“ ცხირეთს მყოფი როსტომ მეფის მოკვლა და მის ადგილზე თეიმურაზის გაბატონება წარმოადგენდა“. „სომეხი კათოლიკენი ისე, როგორც სომეხ-გრიგორიანნი, თურქებსა და ირანელებსაც XV-XVIII საუკუნეებში, „მიუმხრობელი“ და „უწყინარი“ რელიგიის წარმომადგენლებად მიაჩნდათ. ამიტომ თავიანთ ქვეყანაში მათ გარკვეულ პრივილეგიებსაც ანიჭებდნენ“³³. რადგანაც სომხური სარწმუნოება მაჰმადიანებს უწყინარ, უსაფრთხო რელიგიად მიაჩნდათ, ხოლო ქართული მართლმადიდებლობა – საშიშად, ამიტომაც სხვადასხვა ხერხების გამოყენებით ცდილობდნენ, ის ქართველები, რომელთა გამაჰმადიანებასაც ვერ ახერხებდნენ, სომხური ეკლესიის მრევლად გადაექციათ. ასევე დიდი პატივით ეპყრობოდა სომხურ ეკლესიას ირანის ხელისუფლება, სომხებს ნება დაერთოთ სარწმუნოებრივი აღმსარებლობის

³³ შ. ლომსაძე, გვიანი შუასაუკუნეები, გვ. 41

თავისუფლებისა, „შაჰი პირადად ეხმარებოდა სომხებს ეკლესიების მშენებლობაში.³⁴ დადიო და მათ ქრისტიანულ დღესასწაულებზე, ესწრებოდა ქრისტიანულ ცერემონიალებს. მისი განსაკუთრებული ბრძანებით სჯიდნენ ყველა მას, ვინც სომეხ ქრისტიანს შეურაცხყოფას მიაყენებდა...³⁵ ერთი მხრივ, თურქეთისა და მეორე მხრივ, სპარსეთის მესვეურთა პოლიტიკის წყალობით XVII-XVIII საუკუნეებში სომხური სავაჭრო კაპიტალი საერთაშორისო არენაზე გავიდა. მათ ვხედავთ: შავი ზღვის, ეგეოსის ზღვის, ხმელთაშუა ზღვის, ატლანტისა და ინდოეთის ოკეანეების აუზებში და სხვა“.³⁶ განსაკუთრებით ტრაგიკული იყო მესხეთის ქართველთა ბედი. აქ ოსმალებმა მართლმადიდებლობა (ქართული ეკლესია) აკრძალეს. ქართველები, რომელთაც არ მიიღეს მაჰმადიანობა, სომხური ეკლესიის მრევლად აქციეს. მხოლოდ მცირე ნაწილი ქართველებისა გადაიქცა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს მრევლად.

ქართველთა გრიგორიანულ სარწმუნოებაზე მიქცევის ტენდენციები აშკარად იგრძნობა იმიერ ტაოსა და არზრუმის სასაზღვრო პროვინციების ქართულ მოსახლეობაში. როგორც საფიქრებელია, ყარსისა და არზრუმის მართლმადიდებლური სამწყსო XVII ს-ის ბოლოს გაუქმდა და მრევლი შეერწყა თურქულ-მუსულმანურ და სომხურ-გრიგორიანულ ეკლესიებს. აქაურ მართლმადიდებელთა (ქართველთა) გაგრიგორიანების (გასომხების) ფაქტი დადასტურებული აქვს აგრეთვე მკვლევარ იგნატი ფაფაზიანს, თავის „ეკლესიის ცხოვრებაში“, ასეთივე ვითარება შეიქმნა XVI-XVIII საუკუნეებში არტაანის თემებში, ჩილდირის ტბის მიდამოებში.³⁷ ასეთივე სურათს ქართველთა გასომხებისა ადგილი ჰქონდა ირანელთა მიერ დაპყრობილ ქართლ-კახეთში XVII-XVIII საუკუნეებში, ამის შესახებ საჯაროდ სასამართლოზე განაცხადა ქართველთა ცნობილმა ეპისკოპოსმა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა (ნიკიფორე ირბახმა), რომელიც შემდგომ დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი გახდა. კერძოდ, 1634 წლის ამბებთან დაკავშირებით როსტომ მეფის კარზე ნიკიფორე ირბახმა განაცხადა: „ყოველდღივ ჩვენის თვალთ ვხედავთ, რომ მრავალნი ქართველნი სომხდებიან, და უფრო მომეტებული მათგანი მაჰმადის სარწმუნოებასაც ღებულობს“ (მ. თამარაშვილი, ისტორია კათალიკოზისა ქართველთა შორის, 1902, გვ. 127). მისი სიტყვებიდან ჩანს, რომ ქართველთა გასომხების ფაქტები XVII ს-ში ყოველდღიურად მიმდინარეობდა და ქართველების გასომხება ჩვეულებრივ სურათს წარმოადგენდა. ქართველები უწყვეტად გადადიოდნენ სომხური ეკლესიის მრევლში. ამიტომაც ხედავდნენ ამას

³⁴ იქვე, გვ. 37

³⁵ ა. ანინსკი, სომხური ეკლესიის ისტორია, კიშინიოვი, 1900, გვ. 264

³⁶ იქვე, გვ. 38

³⁷ იქვე, გვ. 42

„ყოველდღე საკუთარი თვალით“. ამას აღწერდნენ აგრეთვე ევროპელი მისიონერებიც. თბილისის ცნობილი გუმბათიანი ეკლესია, მის მრევლის გაგრიგორიანების გამო აღმოჩნდა სომხების ხელში. ასეთივე ბედისა აღმოჩნდა ამავე ქალაქის კიდევ სამი გუმბათიანი ქართული ეკლესია, შემდგომში, აგრეთვე, სომხების ხელში გადასულა თბილისის ოთხი უგუმბათო ეკლესია „უგუმბათო ოთხი აწ უპყრავთ სომეხთა“.³⁸ ისანში, აღნიშნულთა გარდა, სომხების ხელში გადასულა ერთი ქართული უგუმბათო ეკლესია.³⁹

თბილისის ციხეში (ე.ი. გალავნით შემოზღუდულ ნაწილში) – სპარსელები ცხოვრობდნენ, „ხოლო ციხის გარეთ უფროს სომეხნი (და მცირედ ქართველნი), ქცევა-ზნითა ქართულითა“.⁴⁰ ვახუშტის აზრით, ქვემო ქართლში „ახპატი და სანაინი მეფეთა ქართველთა აღმენებულნი ეკლესიანი გუმბათიანი“, ⁴¹ თავდაპირველად ქართველთა ხელში ყოფილა, „გარნა აწ სხედა სომეხნი“ – წერს ვახუშტი (ე.ი. XVIII ს-ში). ამათ გარდა იქვე, ქოხერის და ძელი ჭემმარიტის ცნობილი საეპისკოპოსო ეკლესია, რომელსაც აგრეთვე „აგარაკი“ ერქვა, ვახუშტის დროს ჯერ კიდევ ქართველთა ხელში იყო (ამ „აგარაკის“ გამო ეწოდა ერთ-ერთ ეპარქიას „აგარაკ-წალკის ეპარქია“). მაჰმადიანთა მპყრობელობის გამო ქვემო ქართლის ქართველობა, რომელიც ლეკებსა და თათრებს გადაურჩა, იძულებული გახდა მიეღო სომხური სარწმუნოება, ანუ გრიგორიანობა. ამით ისინი გადაურჩნენ ფიზიკურად განადგურებას მაჰმადიანების მიერ. ვახუშტი მათ შესახებ წერს – „ამ ადგილთა შინა მოსახლენი არიან სარწმუნოებით სომეხნი (და მცირედად ქართლის სარწმუნოებისა), არამედ ქცევა-ზნითა ქართულითა“.⁴² ვახუშტის დროს „სარწმუნოებით სომეხნი“ (მაგრამ ეთნიკურად ქართველები) ცხოვრობდნენ ტაშირსა და აბოცში,⁴³ მაგრამ ქვემო ქართლში ჯერ კიდევ მრავლად იყო ქართული ეკლესია-მონასტრები, თუმცა „ხუცის სამარ“ დარჩენილნი. მალე მრავალი მათგანი გადავიდა სომეხთა ხელში. ეს კატასტროფა შემდგომაც გაგრძელდა. ამიტომაც წერდა გოცებით ერთი ევროპელი მკვლევარი ფრედერიკ დიბუა – „საოცარი ისაა, რომ მარტო ქართველებს სდევნიან ოსმალები და არა სომეხებს, მათ სულთნისაგან ნაშოვნი ჰქონდათ სარწმუნოების თავისუფლება“.⁴⁴

³⁸ ვახუშტი ბაგრატიონი, ქ. ც. IV, 1973, გვ. 226

³⁹ იქვე, გვ. 337

⁴⁰ იქვე, გვ. 338

⁴¹ ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 308

⁴² ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 312

⁴³ იქვე, გვ. 312-313

⁴⁴ ბ. არველაძე, „სომხური“ თუ ქართული ეკლესიები საქართველოში? თბილისი, 1996, გვ. 97

3.5 A – 1454 სადღესასწაულო, კრებული 1746 წ.

07+467ფ.; 32X22სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა (ყდას შიგნიდან გამოკრული აქვს ყვავილებიანი ლურჯი ქსოვილი); ნუსხური (სათაურები სინგურით); დასურათებული; გარდა ამიებზე მოთავსებულ წმიდათა 93 ილუსტრაციისა, სახარების ეპიზოდებისა (250r-254r), თავკაზმულობათა (ზოდიაქოთა გამოსახულებით: 3r, 32r, 55v, 83v, 129v, 177v.), ხელნაწერის შემკულობას წარმოადგენს ასომთავრულით ხვეულად დაწერილი სათაურები - ასეთი სათაურები ყველგან არ არის, მაგრამ მათ გასაფორმებლად ტექსტის ზემოთ დატოვებულია თავისუფალი ადგილები, ამავე მიზეზით ზოგან აკლია საწყისი ასოებიც; 1746წ. (465v); გადამწერი - ნიკოლოზ სიონის დეკანოზის შვილი (186r, 246r, 346r, 431r, 465v); დამკვეთი აბაშიძე ვახუშტი (ყოველ ილუსტრაციას ქვემოთ მიწერილი აქვს მხედრულით: „შეიწყალე აბაშიძე ვახუშტი“, წმიდათა სამ გამოსახულებასთან წერია: „წო ბარბარე, მეოხ ეყავ აბაშიძე ვახუშტის (86r) იგივე მეორდება წმიდა საბას და წმიდა ნიკოლოზის ილუსტრაციებთან (88r და 91r); დაუწერელია: 01r-07v, 2r-v, 245r-249v, 254v-267r, 268r-v, 346v-348v, 432v-433v, 466r-467v; „აბაშიძიანთ ხელნაწერი, ზემო ქალიდან.“

1. (სადღესასწაულო) „თვესა სეკდემბერსა აქვს დღე ლ, დღეთა აქვს ჟამი იზ, და დაწყება ინდიკტიონისა. - მწუხრი შემდგომად კანონისა. აღგილებთ უფალო ღაღადყავს...“ 3r-244v.
2. (პარაკლიტონი) – [სა]მწუხრონი ლოცვანი ჩნნი შეიწირენ წმიდაო უფალო და მოგუმადლე ჩნ მოტევებად ცოდვათა, რამეთუ შენ მხოლო ხარ რომელმან უჩუენე სოფელსა აღდგომა...“ 269r-320v.
3. „სახარებანი და გამოავლინენი საცისკრონი აღდგომისანი და აქებდითისა - დიდებად ათერთმეტთა სახარებთანი...“ 343r-346r.
4. (მარხუანის კვირეულები): „კვირიაკესა მეზუერისა და ფარისევლისა. - მწუხრი ფსალმუნებად, უფალო ღაღადყავს...“ 349r-432r.
5. (ზატიკი): „დიდსა შაბადთსა მწუხრი, დასდებელნი აღდგომისანი, ჳმაჲ ა. სამწუხრონი ლცნი...“ 434r-465v.

ანდერძები:

ა. „აღიწერა წმიდაჲ ესე და შემკობილი სადღესასწაულო, პარაკლიტონი და მარხუანის კვირეულები ზოდიაკითა ყოვლითურთ განშუშნებულ და შემკობილი ჳელითა სიონის დეკანოზის შვილის ნიკოლოზისათა. გევედრები მკითხველთა და

კეთილად მსმენელთა, რათა მცირედსა ჳსენებასა ჰყოფდეთ ჩემ ცოდვილის მწერალისა ამისთვის, რათა თქვენცა მოგსცესთ უფალმან ჳმაჲ კეთილი. უკეთუ იპოვოთ შეცდომით სიტყვა, გამართვასა ეცადეთ, რათა თქვენცა განმართლებულ იქნეთ დღესა მას განკითხვასა.

სრულ იქმნა იანვარს ი, ქრისტეს აქეთ ჩღმვ, ქჳს ულდ“ (465v ასომთავრულით ხვეულად).

ბ. „ნათლის-მცემელო ქსო, შეიწყალე მწერალიცა ამისი ნიკოლოზ“ (186r).

გ. „მწერალი ამისი დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ, ქრისტე შეიწყალე დღესა მას გამოხსნისასა“ (246r).

დ. „მწერალი ამისიცა დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ, ქრისტე, შეიწყალე დღესა მას გამოხსნისასა“ (346r).

ე. „ქრისტე, შეიწყალე მწერალიცა ამისი დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ“ (431r).

ვ. „ქრისტე შეიწყალე აღმწერელიცა ამისი დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ“ (465v).

მინაწერი (მხედრულით): „ქ. ათს იანვარს რომ ეს სადღესასწაულო გა[ა]თავა ამისმა მწერალმა, ოცდა ათს იანვარს სანატრელი მეფის ვახტანგის ასული და აბაშიძე ვახუშტის მეუღლე ბატონიშვილი ანუკა მი[ი]ცვალა ამავე ქჳს ულდ (1746) იესო, უფალო ჩვენო, განუსვენე შენსა ზეცისა სასუფეველსა, ამინ“ (456v).⁴⁵

(აქ სრულდება, „ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაში“ ამ ხელნაწერის აღწერა, ქვემოთ შევეცადე მეტი დაწვრილებითი აღწერა გამეკეთებინა. წიგნში მდიდრადაა მხატვრულ-მინიატიურული გაფორმება. აღწერილობაში არ არის მოცემული თუ რომელ წმიდათა გამოსახულებები გვხვდება ხელნაწერში, ვიცით რომ წმიდათა 101 მინიატიურა აქვს დართული ტექსტს და ყველა ეს მინიატიურა ზომით 7X5,5სმ.-ია; ასევე სახარებისეული სცენები, თავკაზმულობები ზოდიაქოს ნიშნებითა და ხვეული ასომთავრულით - სინგური და შავი მელნით შესრულებული წარწერები, ასევე ტექსტის დაბოლოებები.)

საკითხავები იწყება ინდიქტიონიდან ძვ.ს. 1-სექტემბრიდან და საკითხავებსვე მიუყვება წმიდანთა გამოსახულებები.

⁴⁵ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ტ.V, A-ფონდი

წმიდათა მინიატიურები:

1. წმიდა სვიმეონ მესვეტე 3v
2. წმიდა წინასწარმეტყველი ზაქარია 7r
3. მთავარანგელოზი მიქაელი 8r
4. წმიდა მოწამე სოზონი 9v
5. წმიდა იოაკიმე და წმიდა ანა 14v⁴⁶
6. წმიდა ქეთევან დედოფალი 16r
7. წმიდა ესტატე (ცხენზე ამხედრებული) 24r
8. წმიდა თეკლა (ლერწმით ხელში) 27r
9. წმიდა გრიგოლ სომეხთა განმანათლებელი 31r
10. წმიდა მოციქული ანანია 32r
11. წმიდა დიონისე არეოპაგელი 37r
12. წმიდა მოციქული თომა 39r
13. წმიდა მოწამენი სერგი და ბაქო 40r
14. წმიდა მოციქული იაკობ ალფესი 41r
15. წმიდა მოციქული ფილიპე 42v
16. წმიდა მოწამე ლონგინოზ ასისტავი 44r
17. წმიდა ლუკა მახარებელი 45r
18. წმიდა მოწამე არტემი 43v
19. ღირსი ილარიონ დიდი 47v
20. წმიდა მოციქულთა სწორი ამბერკი იეროპალის ეპისკოპოსი 48v
21. წმიდა მოციქული იაკობი, ხორციელად ძმა უფლისა 50v
22. წმიდა მოწამე დიმიტრი თესალონიკელი (ცხენზე ამხედრებული კაცს გმირავს შუბით) 51v
23. წმიდა კოზმა და წმიდა დამიანე ასიელი 55v
24. წმიდა პავლე კონსტანტინოპოლელი პატრიარქი 57r
25. წმიდა მინა, წმიდა ბიქტორი და წმიდა ბიკენტი 61r
26. წმიდა იოანე მოწყალე ალექსანდრიის პატრიარქი 63r
27. წმიდა იოანე ოქროპირი 65r
28. წმიდა მათე მახარებელი 68r
29. წმიდა გრიგოლ საკვირველმოქმედი 69r
30. წმიდა ილარიონ ქართველი და წმიდა წინასწარმეტყველი აბდია (ერთად) 70v

⁴⁶ წმიდა იოაკიმესა და წმიდა ანას გამოსახულება გვხვდება 95v გვერდზეც

31. ღირსი გრიგოლ დეკაპოლელი და პროკლე კონსტანტინოპოლელი
მთავარეპისკოპოსი 71v
32. წმიდა ეკატერინე და წმიდა მერკური დიდმოწამენი (ერთად) 76r
33. წმიდა მღვდელმოწამე კლიმენტი რომის პაპი და წმიდა პეტრე ალექსანდრიელი
მთავარეპისკოპოსი 77v
34. წმიდა იაკობ განდეგილი („დაჭრილი“) 80r
35. წმიდა მოწამე ირინარქი და წმიდა ღირსმოწამე და აღმსარებლისა სტეფანე
ახლისა (ერთად) 81r
36. წმიდა მოციქული ანდრია პირველწოდებული 82r
37. წმიდა წინასწარმეტყველი ამბაკო და წმიდა პეტრე ქართველი (ერთად) 81r
38. წმიდა დიდმოწამე ბარბარე 86r
39. წმიდა საბა განწმედილი 88r
40. წმიდა ნიკოლოზ მირონლუკიის მთავარეპისკოპოსი 91r
41. წმიდა ამბროსი მედიოლანელი ეპისკოპოსი 94r
42. მუცლადღება ყოვლადწმიდისა მარიამისა - გამოსახულნი არიან წმიდა იოაკიმე
და წმიდა ანა 95r⁴⁷
43. წმიდა მოწამენი მინა, ერმოგენე და ევგრაფი (ერთად) 96r
44. წმიდა სპირიდონ ტრიმიმფუტელი ეპისკოპოსი 97v
45. წმიდა მოწამენი ევსტრათი, ავქსენტი, ევგენი, მარდარი და ორესტი (ერთად) 99r
46. წმიდა წინასწარმეტყველი დანიელი 102v
47. წმიდა მოწამენი ანანია, აზარია და მისაელი (ერთად) 103r
48. წმიდა ეგნატე ღმერთმემოსილის საფლავად დადება 106r⁴⁸
49. წმიდა მოწამე იულიანა 108v
50. წმიდა ანასტასია მწვალებლობათა დამხსნელი 110r
51. ათი კრიტელი მოწამე: წმიდა თეოდულე, წმიდა სატორნინე, წმიდა ევპოროსი,
წმიდა გელასი, წმიდა ევნიკიანე, წმიდა ზოტიკე, წმიდა პომპი, წმიდა
ალათოპუსე, წმიდა ვასილიდა და წმიდა ევარესტი (ათივე წმიდანი ერთადაა)
112r
52. წმიდა მოწამე ევგენია 113v

⁴⁷ 14v-ზეც არის მათი გამოსახულება. მხატვრობა საკითხავების კალენდარული ციკლის მიხედვით არის წარმოდგენილი, წლის მანძილზე სადაც მეორდება წმიდანის ხსენება, ნიკოლოზიც იმეორებს, ან სხვა კომპოზიციურ გამოსახულებას გვთავაზობს.

⁴⁸ ან წმიდა ნაწილთა აღმოყვანებაა გამოსახული, მის გარდა ორი წმიდანი და ერთი მორჩილია გამოსახული - ერთი სამღვდელმთავრო შესამოსლითაა, შესაძლებელია ეს იყოს წმიდა ფილოგენ ანტიოქიის ეპისკოპოსი, რადგან ერთ დღეს არის მათი ხსენება

53. 125r-ზე დატოვებულია მოჩარჩოებული ადგილი მინიატიურისთვის, ძვ.ს. 26.XII რიცხვში ხსენებული რომელიმე წმიდანის გამოსახულება უნდა ყოფილიყო.⁴⁹
54. წმიდა სტეფანე მთავარდიაკონი და წმიდა თეოდორე გამომწერელი, აღმსარებელი (ერთად) 127r
55. წმიდა სილიბისტრო რომის პაპი 133r
56. წმიდა წინასწარმეტყველი მალაქია 135v
57. ღირსი თეოქტე 137r
58. წმიდა მოწამე თეოპემტო 139r
59. 144r-ზე დატოვებულია მოჩარჩოებული ადგილი „ნათლისღების“ მინიატიურისთვის ძვ.ს. 6.I.⁵⁰
60. 153r-ზეც დატოვებულია მოჩარჩოებული ადგილი „ნათლისღების“ მინიატიურისთვის ძვ.ს. 7.I.⁵¹
61. წმიდა გრიგოლ ნოსელი და წმიდა მარკიანე პრესვიტერისა (ერთად) 156r
62. ღირსი თეოდოსი დიდისა ზოგადცხოვრებულთა თავისა 157r
63. წმიდა მოციქულთასწორი ნინო 158r
64. წმიდა პავლე გლახაკისა და წმიდა იოანე თებელისა (ერთად) 160r
65. წმიდა მოციქულ პეტრეს ჯაჭვთა თაყვანისცემა 162r⁵²
66. წმიდა ანტონი დიდი და წმიდა ანტონ მარტყოფელი (ერთად) 163r
67. წმიდა ათანასე და წმიდა კირილე ალექსანდრიელი მთავარეპისკოპოსები (ერთად) 167v
68. წმიდა მაკარი მეგვიპტელი 168r
69. წმიდა ეფრემ დიდი 169r
70. წმიდა მაქსიმე აღმსარებელი 171r
71. წმიდა მოციქული ტიმოთე 171v
72. წმიდა გრიგოლ ღვთისმეტყველი 172v

⁴⁹ ძვ.ს. 26.XII რიცხვში არის შემდეგ წმიდანთა ხსენება: ღირსი ავლიპი მესვეტისა; ღირსი იაკობ განდევილისა; ღირსისა აკაკი სინელისა, „კიბესა“ შინა მოხსენიებულია. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის კალენდარი, 2009წ. გვ.118.

⁵⁰ ძვ.ს. 6.I - ახ.ს.19.I განცხადება. ნათლისღება უფლისა ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩვენისა იესუ ქრისტესი. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის კალენდარი, 2009წ. გვ.23

⁵¹ ძვ.ს. 7.I - ახ.ს.20.I შემდგომი დღესასწაული ნათლისღებისა. კრება წმიდისა დიდებულისა წინასწარმეტყველისა, წინამორბედისა და ნათლისმცემელისა იოანესი.

⁵² (ოთხფიგურიათი კომპოზიცია - ცენტრში პეტრე და მთავარანგელოზი, და მათ ფეხებთან ჩამძინებული ორი მხედარი ერთად)

73. წმიდა ეფრემ ასური 176v
74. წმიდა მოწამე ტრიფონი 177v (თებერვალში გადადის საკითხავები)
75. წმიდა სვიმეონ ღვთისმომრქმელი 182r
76. წმიდა მოწამე თეოდორე სტრატელატი 182r
77. წმიდა მოწამე ვლასი სებასტიელისა 183v
78. წმიდა იოანე ნათლისმცემლის თავის პოვნა 184v⁵³
79. წმიდა დიდმოწამე გიორგი 193v
80. წმიდა მარკოზ მახარებელი 196r
81. წმიდა მოციქული იაკობ ზებედესი 197r
82. წმიდა ათანასე დიდის ნაწილთა აღმოყვანება 198r⁵⁴
83. წმიდა იოანე მახარებელი 200r
84. წმიდა ექვთიმე ათონელი და ოქროპირი 201r
85. ღირსი პახუმი დიდი 202r
86. წმიდა მოწამეები - ძმები დავითი და ტარიჭანი 203r
87. წმიდა კონსტანტინე და წმიდა ელენე 203v
88. წმიდა სვიმეონ მესვეტე 204v⁵⁵
89. წმიდა მოწამე თევდორე სტრატელატი 206r
90. წმიდა მოციქული ბარნაბა და წმიდა მოციქული ბართლომე (ერთად) 207r
91. წმიდა წინასწარმეტყველი ელისე 208v
92. წმიდა მოციქულები პეტრე და პავლე 213r
93. წმიდა დიდმოწამე პროკოპი იერუსალიმელი 218v
94. წმიდა დიდმოწამე მარინე 220r
95. წმიდა წინასწარმეტყველი ელია თეზბიტელი 221r
96. წმიდა მარიამ მაგდალინელი 223r
97. წმიდა მოწამე ქრისტინე 224r
98. წმიდა დიდმოწამე პანტელეიმონ მკურნალი 226r⁵⁶
99. ღირსი მამები: ისააკი, დალმატი და ფავსტო (ერთად) 229r
100. წმიდა მოწამე ევსელნი 230r
101. წმიდა წინასწარმეტყველი მიქია 234v

⁵³ (ორფიგურიანი კომპოზიცია, ორი კაბით შემოსილი სასულიერო პირი, ნიჩბით იღებს წმიდა იოანე ნათლისმცემლის თავს მიწიდან)

⁵⁴ (ხუთფიგურიანი კომპოზიცია, შუაში წმიდა ათანასეა საფლავად დადებული, თავთან ორი კაცი დგას სამღვდელთა შესამოსლით, ფეხებთან კი ერთი ეპისკოპოსი და მორჩილი)

⁵⁵ (სამღვდელმთავრო შესამოსლით)

⁵⁶ (საკმაოდ იშვიათი და უცნაური გამოსახულება, შუა ხნის ასაკში წვერითა და რუსული ტიპის ჯვრით ხელში)

ყველა ის გამოსახულება, რომლებიც გვერდების აშეიბზეა წარმოდგენილი ერთნაირი მხატვრული დეკორით არის შემკული. გარეთა მოჩარჩოება, სამხაზოვანი, „თმისებური“ (ორი შავი მელნით და ერთი წითლით) მართკუთხედის ფორმას შემოწერს, რომელის ბოლოშიც ჩართულია, კიდევ ერთი ვიწრო ჩარჩო ფრაზისთვის: „შეიწყალე აბაშიძე ვახუშტი,“ რაც წმიდათა ყველა გამოსახულებას თითქოს პოსტამენტად აქვს დართული, ხოლო მომხატველი კი, თითოეულ მათგანს ავედრებს ვახუშტის. ამის შიგნით იწყება, მთლიან მუქ ლურჯ ფონზე დადებული ზედა ნაწილის თაღოვანი მოჩარჩოება - სადაც, მართკუთხედსა და თღს შორის არსებული ცარიელი კუთხოვანი სივრცის ორივე მხარეს სამფოთლოვანი, ოქროსფერზე შესრულებული მცენარეული ორნამენტის გამეორებაა. ეს თითქოს და ერთნაირი დეკორი, წიგნს ერთ მთლიანობად კრავს, მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ ასერთივე გამოსახულებაშია გამეორებული, ხელნაწერის მხატვრულ სისტემაში მაინც არ ქმნის ერთფეროვნებას და საერთო ჯამში მომაბეზრებელ და მონოტონურ სახეს; ვფიქრობ ამის მიზეზი, გარდა ფერადოვნებისა, არის ის, რომ ნიკოლოზს არ გააჩნია არანაირი კლიშე, თუ გამოჭრილი თარგი შრომის გაიოლებისათვის. თუ დავაკვირდებით მოჩარჩოების ამ სისტემას, ვერსად დავინახავთ ხაზებისა და გარშემოწერილობის იდეალურ გამეორებას, რაც „თარგის“ შემთხვევაში, აუცილებლად შესამჩნევი იქნებოდა. მან თავიდანვე შეიმუშავა დეკორის ერთიანი სისტემა და სათითაოდ დაურთო წმიდანთა სხვადასხვანაირ იკონოგრაფიას, რომელთა შორის არის მრავალი მხატვრულ-სტილისტური მსგავსება, თუმცა ამ შემთხვევაში ნაკლები გამეორება. წმიდანთა ფიგურები ძირითადად ან ფრონტალურად ან $\frac{3}{4}$ -ში არიან წარმოდგენილნი.

ჩემს მიერ დამატებული დაწვრილებითი მხატვრული აღწერილობის განხილვა საკმაოდ საინტერესო სურათს მოგვცემს, იმ შემთხვევაში თუ გამოსახულებებს დავალაგებთ წმიდანთა დასების მიხედვით. ამ შემთხვევაში გამოიკვეთება დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის მხატვრობის პრინციპები და შესრულების პრაქტიკული სახე, თუ როგორ „იადვილებდა“ საქმეს ამდენი მინიატიურის გამოსახვის პროცესში და თვალნათლივ დავგანახებს, როგორია მის მიერ შესრულებილი ანგელოზთა, წინასწარმეტყველთა, მოციქულთა, მღვდელმთავართა, მოწამეთა, ღირსთა და ღმერთშემოსილ მამათა, თუ დედათა იკონოგრაფია, ასევე ამ მინიატიურებზევე დართული დეკორაციული სისტემა.

ტაბულა N1⁵⁷ წარმოდგენილია, ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველთა დასი: ზაქარია წინასწარმეტყველი 7r, აბდია წინასწარმეტყველი ილარიონ - ქართველთან ერთად 70v, ამბაკო წინასწარმეტყველი - პეტრე ქართველთან ერთად 82r, დანიელ წინასწარმეტყველი 102v, მალაქია წინასწარმეტყველი 135v, სვიმეონ წინასწარმეტყველი და მიმრქმელი უფლისა 182r, ელისე წინასწარმეტყველი 208v, ელია თეზბიტელი წინასწარმეტყველი 221r და მიქია წინასწარმეტყველი 234v - სულ 9 წინასწარმეტყველი.

თითქმის ყველა წინასწარმეტყველი შუახნის ასაკშია წარმოდგენილი - ჭაღარა თმა-წვერით: დანიელის, მალაქიას, და მიქია წინასწარმეტყველთა თმა-წვერი კი ღია ყავისფერთაა დამუშავებული, ხოლო აბდია და ამბაკო წინასწარმეტყველები უწვერულები არიან. მათ შორის ყველაზე გამორჩეული აბდიაა - თავზე სამეფო გვირგვინი ადგას, რაც წინასწარმეტყველთა იკონოგრაფიისთვის უცხოა. მხატვარი, სახისა და ხელის მტევნების ადგილებზე ქაღალდის ფერს ტოვებს, ან ოდნავ ღია ტონალობით ფერავს. შესამოსლის კოლორიტი, საერთო ჯამში ერთგვარია - მუქი მწვანე მოსასხამი და ვარდისფერი კვარტი მონაცვლეობს, ზოგან ეს თანმიმდევრობა პირიქით არის - ვარდისფერი მოსასხამი და მწვანე კვარტი. ხუთ მათგანს, ხელში გაშლილი გრაგნილი უჭირავს, სამს დახვეული, ხოლო აბდია წინასწარმეტყველი უგრაგნილოდ არის გამოსახული. მართალია ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველთა სრული სია არ არის მთლიან მხატვრობაში ჩართული, მაგრამ ერთი, გარკვეული იკონოგრაფია აქვს შერჩეული მომხატველს, მათი გამოსახვისა. (იხ. ტაბულა N1 გვ.55)

ტაბულა N2⁵⁸ წარმოდგენილია - წმიდა მახარებელთა და მოციქულთა დასი: მათე მახარებელი 68r, მარკოზ მახარებელი 196r, ლუკა მახარებელი 45r, იოანე მახარებელი 200r, ანანია მოციქული 32r, თომა მოციქული 39r, იაკობ მოციქული ალფესი 41r, ფილიპე მოციქული 42v, ანდრია მოციქული პირველწოდებული 82r, ტიმოთე მოციქული 171v, იაკობ მოციქული ზებედეცი 197r, ბარნაბა და ბართლომე მოციქულები 207r და თავნი მოციქულთანი პეტრე და პავლე 213r.

ამ ტაბულაში, მახარებელთა გამოსახულებები დალაგებულია, სახარების ავტორთა რიგითობით და არა გვერდების მატების პრინციპით, როგორც ეს სხვა ტაბულებზეა. განსხვავებით წინასწარმეტყველთა გამოსახულებებისა, მახარებლებს: მათეს, მარკოზს და იოანეს მარცხენა ხელით, ხოლო ლუკა მახარებელს, ორევე ხელით მისკენ გადაშლილი წიგნი უჭირავს. მარკოზისა და ლუკა მახარებლის წიგნის ყდების

⁵⁷ ტაბულა N1 იხ.გვ.55

⁵⁸ ტაბულა N2 იხ. გვ.57

გაფორმება, ერთმანეთს წააგავს და ორივე ერთად კი, ამავე ხელნაწერის ყდის სქემატურ დეკორს. მათე და იოანე მახარებლების წიგნის ყდების დეკორი განსხვავებულია. მსგავსად წინასწარმეტყველებისა, მათაც მოვარდისფრო კვართი მოსავთ და მწვანე მოსასხამი. წმიდა მარკოზისა და წმიდა ლუკას თმა-წვერი, ყაავისფერით არის მოდელირებული, ხოლო წმიდა იოანე და წმიდა მათე ნაცრისფერი თმა-წვერით არიან გამოსახულნი.

მოციქულთა გამოსახულებებიც ანალოგიურია, მცირე განსხვავება შესამოსლის ფერადოვნებაში, წმიდა თომა და წმიდა ფილიპე მოციქულებთან მკვეთრი ნარინჯისფერია გამოყენებული. წმიდა ანანია და წმიდა ტიმოთე მოციქულებს, განსხვავებული - სამღვდელმთავრო შესამოსელი მოსავთ, როგორც ერთ-ერთ პირველ სასულიერო იერარქებს.

მოციქულთა მინიატიურებში, ორი დაწყვილებული დაწყვილებული სქემაა: წმიდა ბარნაბა და წმიდა ბართლომე მოციქულები ერთ სასურათე სიბრტყეზე, ფრონტალურად არიან გამოსახულნი და წმიდა პეტრე და წმიდა პავლე მოციქულები, ტანით $\frac{3}{4}$ -ში, ტაძრის მაკეტიტ ხელში; ტაძარი, რომელიც მათ უჭირავთ ძალზედ საინტერესოა, როტონდას ტიპის ხუროთმოძღვრული ნაგებობა, რომელიც წააგავს რუსულ-ევროპულ სტილს და შეიძლება ითქვას, რომ წარმოადგენს ცალკე კვლევის საგანს.

ტაბულა N3⁵⁹ წარმოდგენილია წმიდა მღვდელმთავართა დასი: წმიდა გრიგოლ სომეხთა განმანათლებელი 31r, წმიდა ამბერკი იეროპოლის ეპისკოპოსი 48v, წმიდა პავლე კონსტანტინეპოლელი 57r, წმიდა იოანე მოწყალე ალექსანდრიის პატრიარქი 63r, წმიდა იოანე ოქროპირი 65r, წმიდა კლიმენტი რომის პაპი და წმიდა პეტრე ალექსანდრიელი 77v, წმიდა ნიკოლოზი მირონლუკიის მთავაეპისკოპოსი 91r, წმიდა აბროსი მედიოლანელი 94r, წმიდა სპირიდონ ტრიმიმფუნტელი 97v, წმიდა სილიბისტრო რომის პაპი 133r, წმიდა ღირსი თეოქტე 137r, წმიდა გრიგოლ ნოსელი და წმიდა მარკიანე პრესვიტერი 156r, წმიდა გრიგოლ ღვთისმეტყველი 172v, და წმიდა ექვთიმე ათონელი და წმიდა ოქროპირი 201r.

მღვდელმთავართა გამოსახულებების გვერდიგვერდ წარმოდგენამ, უფრო თვალნათელი გახადა მათი კოლორიტი და მხატვრულ-იკონოგრაფიული სტილი, აქ განსხვავებით წინა ტაბულებზე გამოსახული წმიდანებისგან, შედარებით მდიდარი ფერთა პალიტრაა და უხვი ტონალობები, რაც მართალია მთელი წიგნის, თითქოს ჩამქვრალ კოლორიტს მიუყვება, მაგრამ საერთო ჯამში ლოკალურ ფერთა:

⁵⁹ ტაბულა N3 იხ. გვ.60

ვარდისფერის, ნარინჯისფერის, ხავერდოვანი მწვანის, აგურისფერისა და იასამნისფერის გრადაციულ სისტემას ქმნის.

წმიდა ნიკოლოზის გამოსახულება, მაიდენტიფიცირებელი წარწერის გარეშეა წარმოდგენილი, მხოლოდ ქვედა მოჩარჩოებაში აქვს, სხვა მინიატიურებისგან განსხვავებული წარწერა ხუცურად: „წმიდაო ნიკოლოზ, მეოხ ეყავ აბაშიძე ვახუშტის“. ასეთი წარწერა კიდევ ორი წმიდანის გამოსახულებაზე გვხვდება ღირსი საბა განწმედილის, (ტაბ. N4, გვ.62) და დიდმოწამე ბარბარეს გამოახულების ქვეშ (ტაბ. N7, გვ.70). ამ სამი წმიდანის ხსენება დეკემბრის თვეში ერთმანეთის მიყოლებულ დღეებშია, ახ.სტ. 17, 18 და 19 დეკემბერს არის, შესაბამისად, ხელნაწერის სტრუქტურის გათვალისწინებით, მათი გამოსახულებებიც ახლო-ახლო გვერდებზე, ერთმანეთის მიყოლებით არის და ამ სამივე წმიდანს განსაკუთრებულად არის შევედრებული აბაშიძე ვახუშტი.

წმიდა ექვდიმე ათონელისა და წმიდა „ოქროპირის“ დაწყვილება ერთის მხრივ გაუგებრობას იწვევს, ვინ არის წმიდა ოქროპირი? კალენდარში ექვთიმე ათონელი, იგივე ოქროპირად არის მოხსენიებული, ასევე წმიდა იოანე ოქროპირის გამოსახულება ცალე გვხვდება 65r-ზე, სადაც განსხვავებული იკონოგრაფიით არის წარმოდგენილი და ვერ ვიტყვით, რომ წმიდა იოანე ოქროპირთან ერთად არის გამოსახული წმიდა ექვთიმე ათონელი. ბევრი ვარაუდისა და მცდელობის მიუხედავად ეს საკითხი ღიად დავტოვე.

მღვდელმთავრებს ერთი ტიპის, სამღვდელმთავრო შესამოსელი მოსავთ; ტაბულაზე წარმოდგენილ 15 წმიდანიდან, ყველას სახარება უპყრია ხელთ. აღსანიშნავია ამ სახარებების ყდების გაფორმება, რომელთა შორის დიდი მსგავსების მიუხედავად, ერთმანეთის იდენტური არცერთი არ არის და ეწერება მხატვრის - ნიკოლოზ მიქაძის ეპოქის, XVIII საუკუნის წიგნის გაფორმების სტილში; ანუ ნიკოლოზს, მღვდელმთავრებთან შემოაქვს თავისი ეპოქის მხატვრული ნიშნები და არა მარტო „წიგნის ყდებით,“ არამედ ზოგადი მხატვრული სტილისტიკითაც, მაგრამ ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით ახლოს დგას მასთან, როგორც კალიგრაფთან, რაც გარკვეულწილად ერთგვარ ავანგარდსაც და ნიკოლოზისეულ ინტერპრეტაციას წარმოადგენს. ამ მხრივ, ასევე საინტერესოა მიტრები, რომლითაც ცხრა მღვდელმთავარია გამოსახული და XVIII საუკუნის საეკლესიო ნაქარგობის სქემატური გარშემოწერილობის ნიმუშებს წარმოადგენს.

ტაბულა N4⁶⁰ ღირს და ღმერთშემოსილ მამების დასს ეკუთვნის, სადაც 19 წმიდანია წარმოდგენილი: ღირსი ილარიონ დიდი 47v, ღირსი საბა განწმენდილი 88r, ღირსი პავლე გლახაკი და ღირსი იოანე თებელი 160r, ღირსი მაკარი დიდი მეგვიპტელი 168r, ღირსი დეოდოსი დიდი ზოგადცხოვრებულთა თავი 157r, ღირსი ეფთვიმე დიდი 169r, ღირსი მაქსიმე აღმსარებელი 170v, ღირსი ეფრემ ასური 176v, ღირსი პახუმი დიდი 202r, ღირსი ანტონი დიდი და ღირსი ანტონ მარტყოფელი 163v, ღირსი გრიგოლ დეკაპოლელი და პროკლე კონსტანტინოპოლელი მთავარეპისკოპოსი 71v, ღირსი მამები: ისააკი, დალმატი და ფავსტო 229r და წმიდა სტეფანე მთავარდიაკონი და წმიდა თეოდორე გამომწერელი 127r.

წმიდა მამათა გამოსახულებების ერთ გვერდზე წარმოდგენამ, დაგვანახა ამ ჯგუფის, ერთფეროვანი იკონოგრაფიული სისტემა, რომელსაც დეკანოზი ნიკოლოზი იყენებს. მათი შესამოსელი ძირითადად მუქი კოლორიტით არის დაფერილი - საბერო მანტია და კუნკულ-ბარტყულები შავი და ნაცრისფერია, კაბები ღია ყავისფერით და მონაცრისფრო ფერებით არის მოდელირებული, დრაპირების ადგილებზე ოდნავ ღია ტონალობები გვხვდება. შვიდი მათგანი, ოლარით ან სქემით არის გამოსახული და მოდელირებულია შედარებით ღია ფერებით - თეთრით და ვარდიფერით.

ღირსი გრიგოლ დეკაპოლელისა და წმიდა პროკლე კონსტანტინოპოლელის წყვილთან, აშკარად გახალისებულია ფერთა გამა (მღვდელმთავრის ამ ტაბულაზე მოხვედრა განპირობებულია მისივე მეწყვილე წმიდანის - ღირსი გრიგოლ დეკაპოლელის გამო.), ალბათ იმიტომ, რომ ღირსი გრიგოლი მღვდელმთავართან ერთად არის გამოსახული და შედარებით უფრო სადღესასწაულო განწყობაა შემოტანილი.

ასევე იგივე ზომის გამომსახველობით არეზე, სამი ღირსი მამა: ისააკის, დალმატისა და ფავსტოს ფიგურებია ოსტატურად ჩახატული, რაც მხატვრის გაწაფული ხელის დამსახურებაა. შემდეგ ტაბულებზე ვნახავთ ბევრად მეტფიგურიან კომპოზიციებსაც.

ტაბულა N5⁶¹ დათმობილია სადღესასწაულოს A-1454 მოხატულობაში არსებულ მხედართა გამოსახულებებს: წმიდა ესტატე 24r, წმიდა დიმიტრი თესალონიკელი 51v, წმიდა თეოდორე სტრატელატი 182v, წმიდა გიორგი 193v, წმიდა სოზონი 9v, წმიდა ლონგინოზ ასისტავი 44r, წმიდა თევდორე სტრატელატი 206r და წმიდა პროკოპი იერუსალიმელი 218v.

⁶⁰ ტაბულა N4 იხ. გვ.62

⁶¹ ტაბულა N5 იხ. გვ.65

წმიდა მხედრები და მეომრები ტაბულაზე ორ მწკრივად არის წარმოდგენილი, ზედა ნაწილზე, ცხენზე ამხედრებულ წმიდანთა: ესტატე, დიმიტრი, თეოდორე და გიორგის გამოსახულებებია, ხოლო ქვემოთ წმიდანნი: სოზონი, ლონგინოზი, თევდორე სტრატელატი და პროკოპი იერუსალიმელია, ფეხზე მდგომები, წელს ზემოთ, საბრძოლო შესამოსლითა და აქსესუარებით არიან წარმოდგენილები. ცხენოსანი ფიგურების გამოსახულებები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია - მინიატიურული ფიგურების ასეთ მოძრაობაში მოყვანა ხატწერის კანონიკის დაღვევის გარეშე და პირობითი პეიზაჟების ფონზე, ან მხატვარი არ იზღუდება მცირე ფორმატის გამო და თითოეული მათგანის ცხოვრების გათვალისწინებით იკონოგრაფიულ მინიშნებებს (ირემი, იმპერატორი მაქსიმიანე გალერიუსი (305-311წწ.), გველეშაპები) და ვრცელ კომპოზიციურ წყობას წარმოგვიდგენს.

წმიდა ესტატეს შესახებ (მონათვლამდე პლაკიდა დაახ. 77-120წწ.) სვინაქსარში ვკითხულობთ, რომ ნადირობისას გაედევნა ირემს, რომელმაც მაღალ კლდეზე აიყვანა და რქებს შორის ჯვარი გამოუბრწყინდა, მოულოდნელად მაცხოვრის ხმა ესმა: „ოლაკიდა რაისათვის მდევნი მე? ...“ ამ გამოცხადების შემდეგ, რომელი სტრატელატი პლაკიდა მოინათლა და დაერქვა ევსტათი ...⁶² სწორედ მისი მოქცევის სასწაულს ასახავს ეს მინიატიურაც.

წმიდა დიმიტრი თესალონიკელი (დაახ.280-311 წწ.), ცხენზე ამხედრებული, შუბით განგმირავს რომის იმპერატორ მაქსიმიანე გალერიუსს, როგორც ბოროტებისა და ქრისტიანობის მეზრძოლ სიმბოლოს, მანვე გასცა წმიდა დიმიტრის სიკვდილით დასჯის ბრძანება.

წმიდა თევდორე სტრატელატი (+319 წ.) და წმიდა გიორგი (დაახ.270-304), ასევე ცხენზე ამხედრებულები, შუბით გველეშაპებს, როგორც ბოროტების სიმბოლოს განგმირავენ და ამარცხებენ.

ტაბ.N5-ზე ქვედა მწკრივში წარმოდგენილი მხედრები: სოზონი, ლონგინოზ ასისტავი, თევდორე სტრატელატი და პროკოპი იერუსალიმელი - მეომრის შესამოსლით არიან გამოსახულნი. ზოგადად ხელნაწერში არსებული მინიატიურების დიდი ნაწილი ძალზედ იშვიათია, გვხვდება ისეთი კომპოზიციებიც, რომლებიც საეკლესიო ხელოვნების, მხოლოდ ამ დარგში - წიგნის მხატვრობაშია წარმოდგენილი, ან სხვა დარგებში ხატწერა, ფრესკა, ჭედურობა... თითზე ჩამოსათვლელია; სწორედ ამას ასახავს წმიდა სოზონის გამოსახულებაც, რაც შეიძლება ჩაითვალოს, ამ წმიდანის გამოსახულების ერთადერთ კომპოზიციად, რომელიც დღემდეა მოღწეული, ასეთივე

⁶² დეკ. ზაქარია მაჩიტაძე, წმიდათა ცხოვრება, წიგნი პირველი, თბ. 2008 წ.

საგანძურს წარმოადგენს XVIII ს.-ის (კრებული S-3268) ხელნაწერი გრიგოლ ხანძთელის გამოსახულებით, რომელიც სავარაუდოდ ანჩისხატის დეკანოზის ალექსი მესხიშვილის მამის, გრიგოლის მხატვრობა უნდა იყოს.⁶³

ტაბულა N6⁶⁴ წარმოდგენილია სადღესასწაულოს სხვადასხვა გვერდზე გამოსახული მამაკაც მოწამეთა რიგი: წმიდა სერგი და წმიდა ბაქო 40r, წმიდა ირინაქი და წმიდა სტეფანე ახალი 81r, წმიდა მინა, წმიდა ერმოგენე და წმიდა ევგრაფი 96r, წმიდა ევსტატი, წმიდა ავქსენტი, წმიდა ევგენი, წმიდა მარდარი და წმიდა ორესტი 99r, წმიდა ანანია, წმიდა აზარია და წმიდა მისაილი 103r, 10 კრიტელი მოწამე წმიდანნი: თეოდულე, სატორნინე, ევპოროსი, გელასი, ევნიკიანე, ზოტიკე, პომპი, აგათოპუსე, ბასილიდი და ევარესტი 112r, წმიდა ტრიფონი 177v, წმიდა ვლასი სებასტიელი 183v, წმიდა დავითი და წმიდა ტარიჭანი 203r და წმიდა იაკობ განდევილი („დაჭრილი“) 80r.

ყველაზე მეტი მრავალფეროვნებით და ფიგურათა სიმრავლით, ეს ტაბულა გამოირჩევა. მოწამეთა მინიატიურების გვერდიგვერდ დალაგებამ, თვალნათელი გახადა, რომ 10 მოჩარჩოებაში - 30 წმიდანი ეწერება: სამგან თითო-თითო, ასევე სამგან - ორ-ორი მოწამის ფიგურაა, ორგან სამ-სამი მოწამეა, ერთგან ხუთი მოწამეა წარმოდგენილი და 10 მოწამე ერთად, ერთ მოჩარჩოებაში გვხვდება; ეს უკანასკნელი კი, მთელს წიგნში არსებულ ტექსტდართულ 101 მინიატურათა შორის გამოირჩევა განსაკუთრებული მრავალფეროვნებით. სადაც მხატვრის საოცარი მოთმინება, საქმისადმი სიყვარული, პროფესიონალიზმი და პასუხისმგებლობა იგრძნობა; ზომით - 7X5 სანტიმეტრიან მოჩარჩოებაში, როგორც მხატვრული დეკორისა - ოქროსფერი თაღი მცენარეული ორნამენტით, ისე წმიდანთა ამდენი ფიგურის სრულყოფილად ჩატევით, ისე რომ არც წიგნის საერთო მხატვრობის იერსახე ირღვევა და არც ზომაში ზრდის ფორმატს მომხატველი სიონის დეკანოზი ნიკოლოზი.

წმიდა მოწამეთა უმეტესობას, ხელში შავი, რუსული ტიპის, სწორხაზოვანი ჯვრები უჭირავთ. კოლორიტული სისტემა მდიდარია, მიუხედავად იმისა, რომ ყველა მინიატიურაში ერთგვარი ფერები მეორდება, არსად არ გვხვდება შესამოსელთა ზუსტად ერთნაირი გაფორმება, ფერთა მონაცვლეობით, ერთნაირი შესამოსლის - ყელთან გაკვანძული მოსასხამი და სადა კაბა მოსავთ წმიდა მოწამეებს.

⁶³ იხ. რ. კაჭახიძე, სადიპლომო ნაშრომი „დეკანოზი ალექსი მესხიშვილის მიერ გადაწერილი და მოხატული ხელნაწერები XVII-XVIII სს.“ საღვთისმეტყველო ინსტიტუტი, თბ. 2010წ.

⁶⁴ ტაბულა N6 იხ. გვ.67

ტაბულა N7⁶⁵ წარმოგიდგენთ წმიდა დედათა ჯგუფს: წმიდა დიდმოწამე თეკლა 27r, წმიდა დიდმოწამე ბარბარე 86r, წმიდა მოწამე იულიანა 108v, წმიდა მოწამე ანასტასია მწვალელობათა დამხსნელი 110r, წმიდა მოწამე ევგენია 113v, მოციქულთასწორი წმიდა ნინო 158r, წმიდა დიდმოწამე მარინე 220r, წმიდა მოწამე ქრისტინე 224r, წმიდა მოწამე ევხელინი 230r და წმიდა მენელსაცხებლე დედა მარიამ მაგდალინელი 223v.

წმიდა დედათა ტაბულაზე 10 წმიდანია გამოსახული, თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე მოჩარჩოებაშია წარმოდგენილი. მათი უმეტესობა მოწამე ან დიდმოწამეა, რომლებსაც ანალოგიური, რუსული ტიპის ჯვრები უჭირავთ ხელში, რაც წმიდა მხედრებთან (ტაბ. N5, გვ.65) შეგვხვდა. სამ მათგანს: წმიდა თეკლას, წმიდა მარინეს და წმიდა მარიამ მაგდალინელს, ხელში თითო პალმის რტო უჭირავთ, რაც იკონოგრაფიაში ძლევის, ბოროტებაზე გამარჯვების სიმბოლოა და ფსალმუნიდან იღებს დასაბამს: „წმიდანი ვითარცა ფინიკი აღყვადეს ...“ (ფს.91;13). რომაელებს პალმის რტო გამარჯვების სიმბოლოდ მიაჩნდათ, ეს მნიშვნელობა აისახა ქრისტიანულ სიმბოლიკაშიც და იესო ქრისტეს გამარჯვებას აღნიშნავს სიკვდილთან ჭიდილში. წამებულთა გამოსახულებებთან ხშირად გვხვდება და აღიქმება, როგორც გამარჯვებისა და აღდგომის სიმბოლო. ტაბულა N5 წმიდა პროკოპი იერუსალიმელიც პალმის რტოთი ხელშია გამოსახული.

წმიდა დედათა შორის, შვიდ მათგანს თეთრი თავსაბურავი - მანდილი აშშვენებს, სამი მათგანი კი განსხვავებულია: წმიდა ბარბარე გვირგვინით, ხოლო წმიდა ევგენიას და წმიდა ნინოს მოსასხამი და თავსაბურავი ერთ მთლიან ქსოვილს წარმოადგენს, რომელიც შედარებით მუქ ფერებში აქვს მხატვარს გადაწყვეტილი.

წმიდა ნინოს გამოსახულება განსაკუთრებით საყურადღებოა საშემსრულებლო და ტექნიკური თვალსაზრისით, რადგან მინატიურა დაუსრულებელია და ხატვის პროცესშია მიტოვებული, თუ რატომ მოხდა ასე, ძნელი დასადგენია, მაგრამ ფაქტია რომ რაღაც მიზეზის გამო ნიკოლოზ მიქაძეს ბოლომდე არ მიყავს მხატვრობა, თან გასაკვირია, რომ წიგნის გაფორმების ამ სისტემაში, რომელიც გვერდების აშიებზეა წარმოდგენილი, მხოლოდ წმიდა ნინოს გამოსახულებას დაუსრულებელი, მართალია გვხვდება ისეთი შემთხვევები, სადაც მოსახატად არის გამოყოფილი (მაგ. გვ.144r, 153r) ადგილი, მაგრამ დაუსრულებელი მხატვრობა არ გვხვდება აშიებზე დართულ მინიატიურებზე. ეს შემთხვევა კი, გვადევს საშუალებას ცხადად დავინახოთ ის ტექნიკური თანმიმდევრობა, რასაც ნიკოლოზი ხატვის დროს იყენებდა: როგორც ჩანს,

⁶⁵ ტაბულა N7 იხ. გვ.70

კონტურული მონახაზის შემდგომ, ფერის პირველ ფენას ადებდა ფურცელს, და შემდეგ, მეორე პირი საღებავით დეკორაციულ მორთულობას - მოჩარჩოებისა და წმიდანთა შესამოსლების მოდელირებაზე მუშაობდა, ბოლოს კი, იმ „თანმდევი“ წარწერით ასრულებდა, რაც ყველა წმიდანის მოჩარჩოებაში აქვს ჩაწერილი: „შეიწყალე აბაშიძე ვახუშტი.“ ეს წარწერა, წმიდა ბარბარესთან ისეთივე განსხვავებულია, როგორც წმიდა ნიკოლოზთან (ტაბ.N3)⁶⁶ და წმიდა საბასთან (ტაბ.N4)⁶⁷ შეგვხვდა - ხუცური ტექსტით: „წმიდაო ბარბარე მეოხ ეყავ აბაშიძე ვახუშტის.“

ტაბულა N8⁶⁸ წარმოადგენს ერთგვარ კრებულს სადაც გვხვდება: მესვეტე მამები: წმიდა სვიმეონ მესვეტე კაბადოკიელი (521წ.) 3v და წმიდა სვიმეონ მესვეტე ანტიოქიელი (+459წ.) 304v; უვერცხლო მკურნალები: წმიდა კოზმა და წმიდა დამიანე 55v და წმიდა პანტელეიმონი 226r; მეფე-დედოფლები: წმიდა ქეთევან დედოფალი 16r, წმიდა დედოფალი ეკატერინე, წმიდა მოწამე მერკურისთან ერთად 76r და წმიდა იმპერატორი კონსტანტინე და დედამისი წმიდა დედოფალი ელენე 203r; წმიდა მთავარანგელოზი მიქაელი 8r; ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მშობლების - წმიდა იოაკიმე და ანას ორი გამოსახულება 14v და 95r.

ორი მესვეტე მამის გამოსახულებამ, გაუგებრობა წარმოშვა, თავდაპირველად ვივარაუდე, რომ ორივე ერთიდაიგივე წმიდანის გამოსახულებაა სხვადასხვა იკონოგრაფიით - როგორც მესვეტე და როგორც მღვდელმთავარი, რადგან ორივე სვიმეონ მესვეტედ იხსენიება, მაგრამ საკითხავების შესწავლით, სვინაქსართან შედარებით, გამოირკვა, რომ ერთი წმიდა მესვეტე 521 წელს კაბადოკიაში მოღვაწეა და მისი ხსენების დღე ძვ.ს. 1 სექტემბერია, ხოლო მეორე, 459 წელს ანტიოქიაში მოღვაწე წმიდა სვიმეონია და ხსენების დღე ძვ.ს. 24 მაისია. ანტიოქიელი სვიმეონი საბერო შესამოსლით, სვეტზეა გამოსახული; სვეტის კაპიტელი გაშლილ, თითქოს ბარძიმის ფორმას ქმნის, რომელშიც წმიდანი ეწერება. სვეტი გამოსახულია მცენარეებით დაფარულ ნიადაგზე, კომპოზიციას აჩარჩოებს ნახევარწრიული თაღი, ხოლო მორჩენილი სივრცე დაფარულია ყვავილოვანი ორნამენტით. მეორე სვიმეონი სამღვდელმთავრო შესამოსლით არის წარმოდგენილი.

წმიდა უვერცხლო მკურნალები კოზმა და დამიანე გულზე შეკვანძული, ვარდიფერი და წითელი მოსასხამით არიან გამოსახულები. წმიდა კოზმა წვეროსანია, ხოლო დამიანე უწვერული. მარჯვენე ხელში, როგორც მკურნალებს, პირობითად

⁶⁶ იხ. გვ.60

⁶⁷ იხ. გვ.62

⁶⁸ ტაბულა N8 იხ. გვ.74

თეთრი დაფები უჭირავთ, სხვადასხვა ფერის წამლებით; ხოლო წმიდა კოზმას, მარცხენა ხელში ლანცეტის ფორმის ნივთი - წმიდა მკურნალთა ამ ატრიბუტიკის ფორმირება, მხატვრის თავისუფალი ინტერპრეტაცია და ხატვის მანერაა.

წმიდა პანტელეიმონ მკურნალის გამოსახულება, ისე არის გადაწყვეტილი, როგორც მოწამე მხედრების ჯგუფი შეგვხვდა ტაბულა N5-ზე (წმიდა სოზონი, წმიდა პროკოპი ...). მარცხენა მხარეთან შეკვანძული წითელი მოსასხამიდან, მოკლემკლავიანი აბჯარი და შიდა კაბის გრძელი, ყავისფერი ნაწილი უჩანს. კრებული A-1454 საკითხავებში, წმიდა პანტელეიმონი, როგორც დიდმოწამეა მოხსენიებული და არა როგორც უვერცხლო მკურნალი; აშკარაა ის ფაქტი, რომ ნიკოლოზ მიქამე, წმიდანების გამოსახულებებს გვთავაზობს შინაარსობრივი თემატიკის მიხედვით, რაც ხელნაწერის ტექსტში არის მოცემული, და წმიდანთა ატრიბუტიკას, თუ ჩაცმულობას, ტექსტის შინაარსიდან გამომდინარე განსაზღვრავს.

ამ ტაბულის მეფე-დედოფლების რიგში, მოქცეულია ხუთი წმიდანი - ერთი ცალკე და ორ-ორი ცალ-ცალკე მოჩარჩოებით. წმიდა ქეთევან დედოფალი, რომელიც ცალკეა წარმოდგენილი, უნდა აღინიშნოს, რომ წიგნში არსებულ, მრავალრიცხოვან გამოსახულებათა შორის ყველაზე გამორჩეულია რეალისტური ფორმით: მას სწორი, შავი და გაშლილი თმები მხრებზე ეფინება; სახისმეტყველება, წარბები, შედარებით მეტყველი თვალები, სწორი ცხვირი, ვიწრო ტუჩები - ოვალური ფორმის სახისმოყვანილობაში ეწერება და განსხვავებით სხვა გამოსახულებებისა უფრო მეტყველი და რეალისტურია; მაღალი და წვრილი კისერი, შესამოსლის ღრმა დეკოლტეს მიუყვება. კაბა მთლიანად ნარინჯისფერია, წელზე მჭიდროდ შემოჭერილი ქამრით, რაც ზედა ტანს, ქვედა ტანისგან გამოყოფს წვრილი წელით. წმიდა ქეთევანის მოსასხამი ძვირფასი, თითქოს სიასამურის ბეწვის ფაქტურისაა, რომელიც მხრებზე მსუბუქად აქვს მოხურული. იდაყვში მოხრილი, განპყრობილი ხელები - მარჯვენაში ჯვარი უჭირავს, როგორც დიდმოწამეს, მარცხენა ხელი გაშლილი მტევნით აქვს. დაკბილული გვირგვინი კი, როგორც დედოფალს, მსუბუქად ეხება თავზე. წმიდა ქეთევან დედოფლის გამოსახულება, ნიკოლოზ მიქამის მიერ გადაწყვეტილი მოჩარჩების ერთგვაროვანი დეკორითა და ფერადოვნებით, მთელი წიგნის მხატვრულ სისტემაში ეწერება და ერთიმეხედვით განსხვავებული იკონოგრაფია თვალშისაცემი არ არის, მაგრამ ფაქტია, რომ ეს გამოსახულება, რომელიც ასეთი რეალისტური ფორმებით გამოირჩევა, მხატვრის თითქოს თავისუფალი ინტერპრეტაცია და შთაგონების წყაროა.

წმიდა დიდმოწამენი: ეკატერინე და მერკური ერთად არიან გამოსახულნი. ისინი, ისე არიან წარმოდგენილები, როგორც წმიდა მოწამეთა ყველა გამოსახულება

შეგვხვდა - გულთან შეკვანძული მოსასხამებითა და ხელში ჯვრებით. წმიდა ეკატერინეს, როგორც სამეფო ოჯახის წარმომადგენელს, დედოფლის გვირგვინი ადგას თავზე, ხოლო მოწამის იკონოგრაფიული ნიშანი - ჯვარი, წელთან აქვს და მარცხენა ხელით ეხება, მის ვერტიკალურ მკლავს. წმიდა მერკური კი უწვერული ჭაბუკია და მარჯვენა ხელით უპყრია ჯვარი, როგორც მოწამეს.

წმიდა იმპერატორი კონსტანტინე და დედოფალი ელენე, სამეფო შესამოსლებით არიან წარმოდგენილები. ცენტრში აღმართული დიდი ზომის ჯვარია, რომელსაც ცალი ხელით ეხებიან და მეორე ხელით მიგვანიშნებენ ცხოველმყოფელი ჯვრის სასწაულებრივ გამოჩინებაზე.

მთავარანგელოზ მიქაელის, თეძოვამდე გამოსახული ფიგურა, მარჯვენა ხელში სფეროთი, ხოლო მარცხენა ხელში ხმლით, წარმოდგენილია „ტრადიციულ“ ნახევარწრიულ თაღედში, რომელშიც ყველა გამოსახულებაა მოქცეული.

ხელნაწერში ღვთისმშობლის მშობლების - წმიდა იოაკიმეს და წმიდა ანას ორი გამოსახულება გვხვდება. ერთი, მათი ხსენების დღის საკითხავებთან (ძვ.ს. 9 სექტემბერი) 14v გვერდზე და მეორე - ყოვლაწმიდა ღვთისმშობლის მუცლადღების ხსენების დღის (ძვ.ს. 9 დეკემბერი) 95r გვერდზე არსებულ საკითხავებს ერთვის. 14v გვერდზე წმიდანები შედარებით ხანში შესულები არიან გამოსახულნი, წმიდა იოაკიმე ხელჯოხს ეყრდნობა და უფრო გრძელი წვერით არის წარმოდგენილი, ვიდრე გვერდ 95r-ზე; სადაც ღვთისმშობლის მუცლადღების მოკრძალებული სცენაა: წმიდა იოაკიმე და წმიდა ანა ერთმანეთს ეხვევიან და მათი მზერაც ერთმანეთისკენ არის მიპყრობილი.

ტაბულა N9⁶⁹ წარმოდგენილია 4 სცენა: წმიდა ეგნატე ღმერთშემოსილის წმიდა ნაწილთა აღმოყვანება 106r, წმიდა მოციქულ პეტრეს ჯჰვთა თაყვანისცემა 162r, წმიდა იოანე ნათლისმცემლის თავის I და II პოვნა 184v და წმიდა ათანასე დიდის წმიდა ნაწილთა აღმოყვანება 200r, რომელებიც იგივე ზომისა და ფორმის მოჩარჩოებითაა გარშემოწერილი რაც წინა ტაბულებზე ვნახეთ; ასევე წინა ტაბულებზე შეგვხვდა ხუთ და ათ ფიგურიანი გამოსახულებები აღნიშნული მოჩარჩოებით (ტაბ. N6). ეს ტაბულა კი გამოირჩევა სცენებით, ანუ ისეთი გამოსახულებებით სადაც ფიგურები მოძრაობაში არიან მოყვანილნი - კონკრეტული სიუჟეტია გადმოცემული 7X5 სმ. ზომის ფორმატზე, მიუხედავად ზომისა საკმაოდ მოცულობითი და სივრცული კომპოზიციებია, რაც საკმაოდ რთული შესასრულებელია და რომ არა მხატვრის მონდომება და პროფესიონალიზმი, აღნიშნული სცენები ვერ იქნებოდა ვერც ამ

⁶⁹ ტაბულა N9 იხ. გვ.78

ფორმატში და ვერც ასეთი აგებული და გაწონასწორებული კომპოზიციებით გამორჩეული ხელოვნების ნიმუშები.

წმიდა ეგნატე ღმერთშემოსილის წმიდა ნაწილთა აღმოყვანების შესახებ სვინაქსარი გვითხრობს: „მას შემდეგ, რაც მღვდელმთავარი ეგნატე იმპერატორ ტრაიანეს (98-117წწ.) ბრძანებით მხეცებს დააგლეჯინეს, 107 წელს, ქრისტიანებმა შეკრიბეს მისი ძვლები და რომში დაკრძალეს. 108 წელს წმიდანის უხრწნელი ნაწილები ანტიოქიის გარეუბანში გადაასვენეს. მათი მეორე გადასვენება ქალაქ ანტიოქიაში მოხდა 438 წელს. როცა ეს ქალაქი სპარსელებმა დაიპყრეს, 540 წელს (სხვა ცნობით 638 წელს), მღვდელმთავრის ნეშტი რომში დააბრუნეს და პაპ კლიმენტის სახელობის ტაძარში დაასვენეს.“⁷⁰ სწორედ ამ უკანასკნელ მოვლენას ასახავს 106r-ზე არსებული გამოსახულება: არქიტექტორულ ფონზე წარმოდგენილი სამი სასულიერო პირი, ერთ-ერთი მათგანი სამღვდელმთავრო შესამოსლით, ერთი სამღვდლო და ერთი მორჩილის კაბით, რომელიც კუბოს ხსნის და თავსახური ხელში უჭირავს, დაჰყურებენ ცენტში დაბრძანებული წმიდანის მთლიან ნეშტს, რომელიც სამღვდელმთავრო სამოსით არის მოსილი.

წმიდა მოციქულ პეტრეს ჯაჭვთა თაყვანისცემის კომპოზიცია, საკმაოდ გავრცელებულია და საეკლესიო ხელოვნების მრავალ დარგში გვხვდება: ქედურობაშიც, რელიეფურ მხატვრობაშიც, კედლის მხატვრობაშიც და წიგნის მხატვრობაშიც.

„დაახლოებით 42 წელს ჰეროდე აგრიპას ბრძანებით პეტრე მოციქული შეიპყრეს და, ჯაჭვით შეკრული საკანში გამოკეტეს. მოხდა სასწაული: ანგელოზი უფლისაი ზედა მოადგა და ნათელი გამობრწყინდა სახლსა მას შინა, და სცა გუერდსა პეტრესა და განაღვიძა იგი და ჰრქუა მას: „აღდეგ ადრე, და დასცვივეს ჯაჭვნი იგი ხელთაგან მისთა“. ანგელოზმა დახშულ კარებში გაატარა და სამშვიდობოს გამოიყვანა მოციქული (სამე, 12, 1-11) ქრისტიანებმა მოიპოვეს ეს ჯაჭვები და შეინახეს, როგორც სიწმიდე.“⁷¹ ამჟამად წმიდა პეტრეს ჯაჭვები რომში ინახება და ყოველ ძვ.ს. 16 იანვარს გამოაბრძანებენ და მორწმუნე ქრისტიანები თაყვანს სცემენ ხოლმე სიწმიდეს.

აღნიშნულ სცენას, მხოლოდ „წმიდა პეტრე“ ასწრია, მაგრამ დართულია ჯაჭვთა თაყვანისცემის საკითხავებს, კომპოზიციაზე კი არანაირი ჯაჭვი არ არის გამოსახული, ანუ ნიკოლოზ მიქაძე აქცენტს აკეთებს არა წმიდა პეტრეს ჯაჭვებზე, არამედ ახალი აღთქმის წიგნში - საქმე მოციქულთაში მოთხრობილი სასწაულის ასახვაზე -

⁷⁰ დეკ. ზაქარია მჩიტაძე, წმიდათა ცხოვრება, თბილისი 2008წ. გვ.122

⁷¹ იქვე გვ.61

გამოსახავს გამოცხადებულ ანგელოზს, რომელსაც ჯერ კიდევ ფრთები აქვს გაშლილი და პეტრე მოციქული გაყავს საპყრობილიდან და ორ, შუბებით შეიარაღებულ და ჩაძინებულ მცველს.

წმიდა იოანე ნათლისმცემლის თავის პოვნის კომპოზიცია, მეტად საყურადღებოა, რადგანც უნიკალური და მეტად იშვიათია, როგორც ჩანს იგი გვხვდება მხოლოდ მინიატიურულ მხატვრობის ძეგლებში: სვეტიცხოვლის გულანი (A-30, XVII ს.), კრებული (Q-103 XVIII ს.), ნიკოლოზ მიქაძის ეს კრებული (A-1454 XVIII ს.) და წმიდათა ალბომი (S-4978 XIX ს.). ქართული საეკლესიო ხელოვნების, სხვა არცერთ დარგში არ გვხვდება ეს კომპოზიცია. დასაბამს იღებს XVI ს.-დან, უფრო ადრინდელ ნიმუშებს დღემდე არ მოუღწევია. ეს ძალიან საინტერესო და ცალკე საკვლევი თემაა.⁷²

ისტორიულად ნათლისმცემლის თავის სამჯერ პოვნა მოხდა, ხოლო ეკლესია წელიწადში ორჯერ აღნიშნავს: ძვ.ს. 24 თებერვალს ერთად აღინიშნება I და II პოვნა, ხოლო ძვ.ს. 25 მაისს III პოვნა.

წმიდა ათანასე დიდის წმიდა ნაწილთა აღმოყვანება - არქიტექტორულ ფონზე წარმოდგენილი ოთხი სასულიერო იერარქი: ერთი მღვდელმთავარი, ორი მღვდელი და ერთი დიაკვანი დაყურებენ ცენტრში დასვენებულ წმიდა ათანასეს ნეშტს.

„დაახლოებით 297 წელს დაიბადა ალექსანდრიაში. მან დიაკვნის ხარისხში მიიღო მონაწილეონა ნიკეის I მსოფლიო კრებაზე 325 წელს და წამოაყენა წინადადება, ევსების მიერ შემოთავაზებული ფორმულისათვის მრწამსში დაემატებინათ ერთადერთი, უმოკლესი განსაზღვრება - „ერთარსი მამისა“. წმიდა ათანასე, ალექსანდიის ეკლესიას 325-373 წლებში მართავდა. ამ ხნის განმავლობაში მრავალი ჭირისა და განსაცდელის დათმენა მოუხდა. იყო დრო, როცა ნეტარი ერთადერთ მართლმადიდებელ ეპისკოპოსად რჩებოდა და უკაცრიელი თავშესაფრიდან ეპისტოლეებით ამხელდა არიანელებს.

მცოვანმა მღვდელმთავარმა 373 წელს შეჰვედრა სული უფალს. მისი ხსენება წელიწადში ორჯერ აღესრულება - ძვ.ს. 2 მაისს და 18 იანვარს, წმიდა კირილე ალექსანდრიელთან ერთად.“⁷³ ნიკოლოზ მიქაძეც ორივე ხსენების დღეს ხატავს წმდა ათანასეს: ერთი გამოსახულება ზემოთ აღნიშნულ გვერდზე გვხვდება (ტაბ.N9) 200r და მეორე - წმიდა კირილესთან ერთად 166r (ტაბ.N3).

⁷² აღნიშნულ თემაზე კვლევა დაწყებული მაქვს 2012 წლიდან.

⁷³ დეკ. ზაქარია მაჩიტაძე, წმიდანთა ცხოვრება, ტ.I, გვ.363

კრებითი დღესასწაულების საკითხავების გვერდების აშეზზე გამოყოფილია მოსახატი ადგილები, მაგრამ მხატვრობა არ არის შესრულებილი, რადგან „კრებების“ იკონოგრაფიული სისტემისა და სქემის გამომსახველობა უიშვიათეს სიუჟეტებს წარმოადგენს, ან ზოგი მადგანის გამოსახულება არც არსებობს, სავარაუდოდ ნიკოლოზ მიქაძეს ჰქონდა გადაწყვეტილი შეექმნა ქვემოთ აღნიშნული კრებების გამოსახულებები, მაგრამ სამწუხაროდ ხელნაწერის, A-1454-ის მხატვრული გაფორმება დაუსრულებელია. 26 დეკემბრი - კრება ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობელისა გვ. 125r; 4 იანვარი - კრება სამოცდაათთა მოციქულთა; 7 იანვარი - კრება წმიდისა დიდებულისა წინასწარმეტყველისა და ნათლისმცემელისა იოანესი გვ. 153r;⁷⁴

ტაბულა N10⁷⁵ ხუთ გვერდზეა განაწილებული, რადგან 250r-დან⁷⁶ იწყება სახარებისეული სცენები, თითო გვერდზე ოთხ-ოთხი სცენაა - იწყება ხარებით და მთავრდება გარდამოხსნით, ხოლო 254r-ზე მთელი გვერდი აღდგომის კომპოზიციას უჭირავს, რომელიც ხატვის პროცემია დატოვებული (დაუმთავრებელია).

სახარებისეულ მინიატიურებში ჭარბობს სალათისფერი, მწვანე, მუქი ვარდისფერი, ნარინჯისფერი და თეთრი ფერები, ასევე ყველგან გვხვდება - მუქი ლურჯით ცა და ზოგან შესამოსლები; ღია შავით (მონაცისფრო) ანგელოზების ფრთები, შესამოსლის სარტყელები, მტრედი (სულიწმიდა), არქიტექტორული ფონები, ფეხთბანვის კომპოზიციაში - დოქი და გობის მსგავსი ჭურჭელიც ამ ფერითაა.

ღია მომწვანო ყავისფერით: ძირითადად ინტერიერი და არქიტექტორული ნაგებობებია, ამ ფერისაა ჯვარიც და ლანდშაპიც, ასევე შარავანდებიც.

იასამნისფერი: გამოყენებულია მხოლოდ 4 კომპოზიციაში: 1. იესოს გამოლტვის, 2. ეკლის გვირგვინის დადგმის, 3. ჯვრიდან გარდამოხსნისა და 4. საფლავად დადების - ბოლო ორ კომპოზიციაში შესამოსელში გვხვდება იასამნისფერი, პირველ ორში კი დაბალ კაპიტელს აქვს ეს ფერი, რომელზეც იესოა მიჯაჭვული და აგურით ნაგებ დაბალ კედელს რაზეც ისეო ზის და ორი ჯალათი ადგამს ეკლის გვირგვინს. ზოგადად ფერები თხლად ადევს ფურცლებს და ფერმკთალია - არ არის ცოცხალი ფერები, თითქოს დაუსრულებელი იერი აქვს მინიატიურებს. ასეთ შთაბეჭდილებას

⁷⁴ ნათლისმცემლის კრების წინ, ნათლისღების დღესასწაულის საკითხავებია, სადაც უფლის განცხადების, იგივე ნათლისღების კომპოზიციისთვის არის დახატული მოჩარჩოება, მაგრამ ცარიელია დატოვებული გვ.144r.

⁷⁵ ტაბულა 10 იხ. NN10¹-გვ.81 10²-გვ.82 10³-გვ.83 10⁴-გვ.84 10⁵ -გვ.85

⁷⁶ 245r-დან 249v-ს ჩათვლით დატოვებულია ცარიელი ფურცლები.

წინამორბედი მინიატიურები არ გვიტოვებს, რომლებიც ტექსტებს დღის ხსენებული წმიდანის მიხედვით ჰქონდა დართული.

ყავისფერით: თმა-წვერია დამუშავებული.

სახარებისეული მინიატიურების ზომა 11,5X8,5 სმ.-ა, ზოგან 11,5X8,5სმ. აღდგომის დაუსრულებელი კომპოზიცია კი, რომელსაც მთელი გვერდი უჭირავს 23X16,5სმ.-ია. მომდევნო ცარიელ ფურცლებზე კი სავარაუდოდ ამაღლების, სულთმოფენობის, მოციქულთა კრების და სხვა კომპოზიციები უნდა ყოფილიყო დასახატი, როგორც ეს თანადროული წიგნის მხარვრულ სქემებში გვხვდება ხოლმე, მაგ.: ჟამნი S-1096.

ტაბულა N10-ის სქემა⁷⁷ სახარებისეული სცენები:

ტაბულა N10¹

ხარება	შობა
წინადაცვეთა	ნათლისღება

ტაბულა N10² 251r

ლაზარეს აღდგინება	ბზობა
მირქმა	საიდუმლო სერობა

ტაბულა N10³ 252r

ფეხთაბანვა	იესოს ლოცვა
იესოს გაშოლტვა	ეკლის გვირგვინის დადგმა

ტაბულა N10⁴ 253r

გზა გოლგოთამდე	ჯვარცმა
საფლავად დადება	ჯვრიდან გარდამოხსნა

ტაბულა N10⁵ 254r

აღდგომა

ტაბულა N11⁷⁸ თავსამკაულები:

⁷⁷ ტაბულა NN10¹-გვ.81 10²-გვ.82 10³-გვ.83 10⁴-გვ.84 10⁵-გვ.85

1. 3r-ზე მძიმე, დატვირთული თავსამკაული - ცენტრში წრეში ზოდიაქოს ნიშანი „სასწორითა“ და თაღით. (იხ. ტაბ. N11¹ გვ.88)
2. 32r-ზე, ახალი თვის - ოქტომბრის საკითხავების დასაწყისს ადგას თავსამკაული, თაღოვანი, შიგ ჩახატული ზოდიაქო - „მორიელით“, თავსამკაულის ქვედა ნაწილი ფართე თაღის ფორმას ქმნის, თაღში კი სინგური ასოხვეული ასომთავრულით სათაურია მოთავსებული, ხოლო სიტყვათა შორის დატოვებული ადგილები, წვრილ-წვრილი სადა შავი ფერის ვარსკვლავებითაა გაფორმებული. (იხ. ტაბ. N11¹ გვ.88)
3. 55v-ზე ახალი თვის - ნოემბრის საკითხავების დასაწყისსაც მძიმე თავსამკაული ადგას, რომელშიც სათაურისთვის მართკუთხედის ფორმის ადგილია გამოყოფილი, სადაც სინგურითაც და შავი მელნითაცაა ასოხვეული ასომთავრულით ჩაწერილი სათაური, სიტყვებსშორისი მანძილი კი წვრილ-წვრილი ვარსკვლავებითაა გაფორმებული. თავსამკაულს ზევიდან ადგას გამშვენებული ჯვარი, ხოლო შუაში - წრეში ჩახატული ზოდიაქოს ნიშანი „მშვილდოსანი.“ (იხ. ტაბ. N11² გვ.89)
4. 83v-ზე ახალი თვის საკითხავის დასაწყისს, რომელიც გვერდის შუიდან იწყება (დეკემბერი) ადგას თავსამკაული, რომლის ქვედა ნაწილი განიერ თაღს - ნახევარწრის ფორმას ქმნის; თაღში სამკაულიდან წრე შემოდის, წრეში კი „თხა“ არის ჩახატული (იგულისხმება ზოდიაქოს ნიშანი თხის რქა). ამ წრის გარშემო კი ცარიელი ადგილია დატოვებული, რომელშიც სათაური უნდა ჩაწერილიყო. (იხ. ტაბ. N11² გვ.89)
5. 129v-ზე იანვრის დასაწყისია გვერდის ქვედა ნაწილიდან, ზედა ნაწილში დეკემბრის საკითხავები მთავრდება, შუაში კი დიდი თავკაზმულობაა ზოდიაქოთი - „ქალწული“. სათაურისთვის დატოვებულია მართკუთხედი ადგილი. (იხ. ტაბ. N11³ გვ.89)
6. 177v-ზე გვერდის შუაში, ახალი თვის - თებერვლის საკითხავების დასაწყისს, შედარებით სადა თავსამკაული ადგას, წრეში ჩახატული ზოდიაქოს ნიშნით - „თევზებით.“ თავსამკაულში წითელი, ვარდისფერი, ლურჯი და მოიასამნისფრო ფერების მსხვილი ყვავილებია დეკორატიული ფოთლებით, ქვევით მართკუთხედის ფორმას ქმნის სათაურისთვის, რომელიც ჩაუწერელია. (იხ. ტაბ. N11³ გვ.89)
7. ხელნაწერში რამდენიმე ადგილას დატოვებულია თავსამკაულისთვის განკუთვნილი ადგილები მოსახატად მაგ.: მარტის თვის საკითხავების წინ 186r-

⁷⁸ ტაბულა N11 იხ. გვ.88

ზე დატოვებულია ადგილი თავსამკაულისთვის , ასევე 195v-ზე აპრილის თვის, 227v-ზე აგვისტოს თვის საკითხავების წინაგ... (იხ. ტაბ.N13 გვ.95)

შენიშვნა: თვეებს არ ემთხვევა ზოდიაქოს ნიშნების გამოსახულებები სადაც თავსამკაულებია მოხატული.

8. 349r-ზე იწყება „მარხვანის“ საკითხავები, დატოვებულია ადგილი თავკაზმულებისათვის; I სვეტზე სინგური საზედაო ორი ასო „ნ“ და „უ“; როგორც წესი საზედაო ასო პირველივე სტრიქონის პირველივე სიტყვისა უნდა იყოს, ხოლო ეს ორი ასო IV სტრიქონის რიგით სიტყვას ეკუთვნის, ნუ-მცა. „ნ“-არის ცხოველური ორნამენტით გაფორმებული, ფერი მოვარდისფროა. „უ“- არ არის გაფორმებული, მაგრამ ტონალურად „ნ“-სთან შედარებით გამუქებულია. შესაძლოა ეს ორი ასო მოგვიანებით იყოს ჩამატებული სხვის მიერ, რადგან სიტყვას [ნუ]მცა-ს ორი ასო აკლდა, ასეთი შემთხვევა მთელს ხელნაწერში არ გვხვდება. (იხ. ტაბ.N13 გვ.95)

ტაბულა N12-ზე⁷⁹ წარმოდგენილია თავსამკაულებში ჩართული ზოდიაქოს ნიშნები. ნიშნების ფორმათა მოდელირება, საკმაოდ უცხო და შეიძლება ინდივიდუალურიც კი იყოს, რადგან სტილისტურად ასე გადაწყვეტილი ზოდიაქოს ნიშნები დღეს-დღეობით არსად არ გვხვდება.

ზოგადად ნიკოლოზ მიქაძეს და მის თანამედროვე მინიატიურისტებს ახასიათებთ ზოდიაქოს ნიშნების თავისუფალი და ინდივიდუალური მხატვრული სტილით შერულება, აქ ისინი როგორც ჩვეულებრივი მხატვრები ისე გვევლინებიან და არა როგორც ხატმწერები და მინიატიურისტები; ამ შემთხვევაში მათ ხატწერის კანონიკა არ ზღუდავს და შემოქმედებითობას აძლევენ მეტ გასაქანს, როგორც თავსამკაულებში, ისე ზოდიაქოს ნიშნებში და ტექსტის გვერდებზე განაწილების პრინციპებშიც. შესადარებლად შეგვიძლია მოვიყვანოთ, გრიგოლ მესხიშვილის მიერ XVIIIს.-ში მოხატული ჟამნის S-1096 გრაფიკული მხატვრობა, რომელიც დათმობილია ზოდიაქოს ნიშნებს.⁸⁰

ტაბულა N13⁸¹

ტექსტის მხატვრული დაბოლოებები და განაწილება:

1. 1r-ზე, სამ კუპლეტად დაყოფილი ტექსტი, პატარ-პატარა სამკუთხედების ფორმას ქმნის.

⁷⁹ იხ. ტაბულა 12¹ გვ.92

⁸⁰ იხ. ტაბულა 12² გვ.93

⁸¹ ტაბულა N13 იხ. გვ.95. აქ დასახელებული ყველა გვერდის ფოტო არ არის წარმოდგენილი.

2. 1v-ზე ტექსტს გვირგვინისებური ფორმა აქვს, 4 წვეტით.
3. 55r-ზე ტექსტის მეორე სვეტის ბოლო უცხად ვიწრობდება და სოლისებურ ფორმას ქმნის, წვეტად კი ოთხწერტილოვანი სადა ჯვარია, თითქოს შინაარსს წერტილად ესმის (აზრის დასასრულად - სასვენ ნიშნად არის გამოყენებული).
4. 75r-ზე საინტერესოდ არის გადაწყვეტილი ტექსტის ორი სვეტიდან არშიაზე გატანილი მინიშნება: „კა ტაძრად მიყვანება წმიდისა ღვთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარიამისა, რაჟამს იგი შესწირეს მშობელთა მისთა.“ - სხვა გვერდებზე საკითხავებს არშიებზე დართული აქვს წმიდათა მინიატიურები, აქ კი სადაც ტაძრადმიყვანება უნდა იყოს, მინიატიურის მაგივრად არშიაზე ტექსტია გატანილი. როგორც ზემოთ ავღნიშნე ხელნაწერს ბოლოში ერთვის საუფლო დღესასწაულებისა და დიდი დედესასწაულების მინიატიურები - აქ კი ტაძრადმიყვანებისათვის დატოვებულია ცარიელი ადგილი, მაგრამ როგორც ჩანს წიგნში მხატვრული გაფორმება ბოლომდე არ არის დასრულებული.
5. 83v-ზე ტექსტის ერთ სვეტს, ზემოდან ვიწრო და ქვემოთ ფართო სოლის ფორმა აქვს.
6. 197v-ზე ტექსტის მეორე სვეტი შუაში რომბის ფორმას ქმნის, ხოლო რომბის ქვედა კუთხიდან პატარა სამკუთხედის ფორმა იქმნება.
7. 205v-ზე ორივე სვეტის ტექსტი თავიდან ბოლომდე რომბის გარშემო ჩამოუყვება ფურცელს, შუაში კი სიცარიელეა, ეს სიცარიელეს ქმნის რომბის ფორმას.
8. 217v-ზე ტექსტის ორივე სვეტის ზედა ნაწილები ორ-ორ წვეტს ქმნის, შუაში ტექსტი წყდება, რადგან ადგილია თავკაზმულობისათვის დატოვებული. ტექსტი გვერდის შუიდან ისევ ორ სვეტად გრძელდება.
9. 227v-ზე ტექსტის მარჯვენა სვეტს ქვიშის საათის ფორმა აქვს.
10. 224v-ზე ტექსტი რკალისებურად ვიწროვდება გარედან შიგნით
11. 315v-ზე ორივე სვეტს ქვიშის საათის ფორმა აქვს.
12. 465v-ზე ტექსტი სრულდება, I სვეტი სოლისებური ფორმით, ხოლო მეორე სვეტად ასოხვეული ასომთავრულია; ასოხვეულ სიტყვებს შორის ორ-ორი წვრილი ექვსქიმიანი სინგური ვარსკვლავებია, ზოგან კი ფიფქის ფორმის წვრილი სამშვენისებია, რაც ასოხვეულ შავ მელანს ახალისებს.

თავსამკაულებისა და მინიატიურული მხატვრობის შედარებისას სხვა თანადროულ ხელნაწერებთან - წარმოიშვა მეტად საინტერესო მსგავსება ნიკოლოზ კათალიკოსის დაკვეთით შესრულებულ ოთხთავთან H-1666-თან, რომელიც ალექსი მესხიშვილს გადაუწერია და სავარაუდოდ გაფორმება დეკანოზ ნიკოლოზისთვის დაუკვეთავთ. სამწუხაროდ აღნიშნულ ხელნაწერში არსად არ იხსენიება ნიკოლოზ

მიქაძის სახელი, მაგრამ ანდერძი გვეუბნება, რომ ნიკოლოზ კათალიკოსს შემკობისთვის ცალკე უზრუნია „შემამკობელი ამისა ყოვლადსანატრელი პატრიარქი ნიკოლოზ მრავალჯამიერ ყოს უფალმან.“⁸² დეკანოზი ალექსიც, ამ ოთხთავში (H-1666) დართულ ანდერძებში მხოლოდ გადამწერად მოიხსენიებს თავს: „იესო ტკბილო, უოხე სულსა ჩემსა ფრიად ცოდვილსა მწერალსა ამისსა მხატვრის ძესა ალექსის. ქკს ულა.“ 1r.

თანადროული მოღვაწეების - ანჩისხატის დეკანოზის ალექსი მესხიშვილისა და სიონის დეკანოზის ნიკოლოზ მიქაძის ახლო ურთიერთობის საფუძველზე, გამოვთქვამ ვარაუდს, რომ აღნიშნული ხელნაწერის შექმნაზე ორი ოსტატი მუშაობდა, ალექსი, როგორც გადამწერი და ნიკოლოზი, როგორც მომხატველი.

ქვემოთ მოგახსენებთ ოთხთავის -H-1666 მხატვრულ აღწერილობას.⁸³

3.6 ოთხთავი H-1666 გადამწერი დეკანოზი ალექსი მესხიშვილი 1743წ.

170 ფურცელი; 24,8X17,5სმ; ეტრაცი; ხის ყდა (ნახევრად დაცული); ნუსხური, სათაურები სინგურით (საზედაო ასოებით); 1743წ. (145ê); მახარებლის ოთხი გამოსახულება: 4i, 4li, 68i, 119i (სურ.68, სურ.69, სურ.70, სურ.71); თავგაზმულობა: 5ê, 42ê, 69ê, 117ê (სურ.68, სურ.69, სურ.70, სურ.71); გადამწერი – მხატვრის ძე ალექსი (145ê); შემკობილი ნიკოლოზ პატრიარქის თაოსნობით (4i 4li, 68i, 119i); დაუწერელია 169-170 ფ.ფ.

ა. „სახარება მათესი. თავი პირველი. – „წიგნი შობისა იჲუ ქქესი, ძისა დავითისა, ძისა აბრაჰამისი...“ 5ê-145ê.

შენიშვნა: 1) ოთხთავს ერთვის: ა. „საძიებელი წჳისა სახარებისა...“ 146ê-157i;

ბ. „თვეთა მეტყველებანი ძალითა ღმრთისათა. – თვესა სეკდემბერსა დაწყება ინდიქტიონისა...“ 157i-166ê;

გ. „სახარებანი წმიდათა მამათა ჩჴნთა ქართველთა მნათობთა ათორმეტთა ასურეთით ღჲ მიერ მოვლინებულთანი...“ 166ê-168ê.

2) წინ უძღვის: „შესხმა წჳდისა მახარებელისა მათესი სოფრონის მიერ თქმული.“ 2i.

⁸² ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, H ფონდი, ტ.IV H-1666 4v

⁸³ რ.კაჭახიძე, „დეკანოზ ალექსი მესხიშვილის გადამწერილი და მოხატული ხელნაწერი წიგნები XVII-XVIII სს.“ გვ.81, 2010წ.

ანდერძი (გადამწერის): „იესო ტკბილო, უოხე სუღსა ჩემსა ფრიად ცოდვილსა მწერალსა ამისსა მხატვრის ძესა ალექსის. ქკს ულა” 145⁸⁴.

მინაწერები: 1) „იესო ქრისტე, ძეო მღვთისაო, შემოწყაღე მე ცოდვილი თავადი გრიგოლ წერეთელი. ჩეკბ ქსა აქეთ, ამა წელს ოთხმოცი წელიწადი შესრულდა – ეს კარგი სახარება დაწერილა, ღთო აცხოვნე მშრომელი ამისი.” (სხვა ხელით): „დავით მიტროპოლიტის არს წმიდა და კარგი სახარება.” 1⁸⁵.

(კალიგრაფიული მხედრულით): „შემამკობელი ამისა ყოვლად სანატრელი პატრიარქი ნიკოლოზ მრავალჟამიერ ყოსა უფალმან.”⁸⁴ 4i. (ეს მინაწერი, მათე მახარებლის მინიატურის ქვეშ, ჩახვეული ასომთავრულით შესრულებილი წარწერის, გაშიფრული ვარიანტია, რომელიც ოთხივე მახარებლის გამოსახულებებს, ერთნაირად ეროვის.)

უნდა აღინიშნოს, რომ მოხატულ ხელნაწერთაგან უმეტესად სასულიერო შინაარსის ძეგლებია შემორჩენილი; მათ შორის კი ძირითადად ოთხთავებია. ამდენად, ჩვენ საშუალება გვაქვს საუკუნეების მანძილზე თვალი გავადევნოთ ოთხთავის მხატვრული სისტემის ჩამოყალიბებისა და განვითარების გზას.

ადერული ხელნაწერებიდან უნდა დავასახელოთ ჯრუჭი I (D-1660, 936-940 წწ.), წყაროსთავის (O-98, X ს.), პარხლის (O-1453, 973 წ.), ბერთის I (988წ. დაცულია ამერიკი შეერთებულ შტატებში), რაც შეეხება ცნობილ 995 წელს დავით კურაპალატის დროს შექმნილ ტბეთის I ოთხთავს, რომელიც ამჟამად პეტერბურგშია დაცული, XI საუკუნეში მახარებელთა მინიატურებით შეამკო სამოელ ეპისკოპოსმა”⁸⁵

ოთხთავების, როგორც ერთ თემატიკაზე შესრულებული მხატვრული გაფორმება, ისევე, როგორც სახვითი ხელოვნების ნებისმიერი დარგი ფეხდაფეხ მოუყვება იმდროინდელ ისტორიულ და გეოგრაფიულ სოციალურ სურათს. ზემოთ მოყვანილი ადრეული ხელნაწერი წიგნები, რომელთაც დღეს საქართველოს უმდიდრეს საუნჯეში ერთ-ერთი მანათობელი ადგილი უჭირავთ, რაღათქმა უნდა მხატვრული გაფორმებებითა და სტილისტური მკვეთრი ცვლილებებით, რადიკალურად განსხვავდება ალექსი მესხიშვილის მიერ გადაწერილი (145⁸⁶) და „ნიკოლზ კათალიკოსის თაოსნობით” მორთულ-მოკაზმული ოთხთავისგან D-1666.

აქ მოხატული 8 გვერდიდან, ოთხი მახარებლების გამოსახულებებს აქვს დათმობილი (4i, 4li, 68i, 119i: სურ.11, სურ.12, სურ.13, სურ.14)⁸⁶, და ოთხიც

⁸⁴ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, II ფონდი, ტ. IV

⁸⁵ ელენე მაჭავარიანი, „წიგნის ხელოვნება ძველ საქართველოში”. თბილისი, 2008წ.

⁸⁶ იხ. გვ.: 103, 104, 105, 106.

თავკაზმულობებს (5ê, 42ê, 69ê, 117ê: სურ.11, სურ.12, სურ.13, სურ.14)⁸⁷.
მახარებლების გამოსახულებები, თითოეული სახარების ტექსტის დასაწყისში, თავკაზმულობების მოპირდაპირე გვერდზეა წარმოდგენილი, თავკაზმულობები კი, სახარების ტექსტის დასაწყისს მძიმე გუმბათივით ადგას. ალექსის მიერ გადაწერილ ხაელნაწერთაგან, რომლებიც დღეს ჩვენთვის ცნობილია საშემსრულებლო მასალის თვალსაზრისით ყველაზე მდიდრულად მორთული, 1743 წელს კათალიკოს პატრიარქის ნიკოლოზის შეკვეთით გადაწერილი ეს ოთხთავია (Ð-1666, 24,8X17,5სმ. ეტრატის); რომელიც მაღალ დონეზე დამუშავებულ ეტრატზეა, ძვირფასი საღებავებით მორთულ-მოხატული და გადაწერილი.

ეტრატის ხარისხი და ძვირფასი საღებავები, რომლებიც ისედაც ხასხასა ფერებშია, უფრო მეტ შუქს სძენს გამოსახულებებს; პირველი შეხედვისას თვალს მჭახე ფერადონება ხვდება, შემდეგ უკვე მხატვრულ-ტექნიკური მოდელირების ეფექტები წარმოიჩინდება: კარგად დამუშავებული ეტრატი, ფერთა მკვეთრი კოლორი, შუქჩრდილები, შესამოსლების ტალღოვანი დრავირებები და თავკაზმულობაზე დათმობილი გვერდის დიდი ნაწილი, მთლიანობაში თითქოს ხავერდოვანი მატერიის შთაბეჭდილებას გვიქმნის, რასაც კიდევ ერთხელ უსვავს ხაზს ეტრატზე მოხვედრილი შუქის ლივლივი.

„ეს მინიატურები ევროპული ნახატების ზეგავლენას ამჟღავნებენ“.⁸⁸
სტილისტურად ასე გადაწყვეტილი მხატვრობა, აშკარაა, რომ გვიბიძგებს ევროპული სტილის ზეგავლენის ქვეშ მოქცეული მხატვრისკენ, რომელიც მხატვრულ შემოქმედებაში, მრავლად იყენებს დასავლეთ ევროპული ხელოვნების ელემენტებს, ამაში დამემოწმება, ბაროკულ-კლასიკური არქიტექტორული ფონი, რომელზეც მახარებლები არიან გამოსახულნი; ასეთი სტილი საქართველოში ზოგადად ამ ეპოქას ახასიათებს, გამოსახულებებში შემოდის სივრცე და პერსპექტივა, კონკრეტულ ინტერიერში ჩასმული რეალისტური ფორმები, მოძრაობა, შუქჩრდილები, მრავალფეროვნება და სხვა; აქ წარმოდგენილი მახარებელთა გამოსახულებებიც, ასეა მოდელირებული და თითქოს ღამაზად ნახატი სურათის შთაბეჭდილებას და გარკვეულ ავანგარდს ქმნის. მართალია ამ რეალისტურ, ევროპული მხატვრობის ფორმალურ საშუალებებში ჯერ კიდევ კარგად არ არიან გაწაფულნი ქართველი ოსტატები, მაგრამ ამის მცდელობის დიდი სურვილი ნამდვილად იგრძნობა. როგორც ვახტანგ ბერიძე აღნიშნავს, ალექსის „ნახატები მთლიანად მაინც ხელოსნურ იერს ატარებს, თუმცა მათი კულტურულ-ისტორიული ღირებულება, მით უფრო საბას და ქართველ წმინდანთა პორტრეტებისა, სრულიად უეჭველია“⁸⁹

⁸⁷ იხ. გვ.: 103, 104, 105, 106

⁸⁸ ვ. ბერიძე, „ძველი ქართველი ოსტატები“

⁸⁹ ვ. ბერიძე, „ძველი ქართველი ოსტატები“ (დაწერილებით სულხან საბას პორტრეტის შესახებ იხ. ამავე ნაშროში, გვ. 57.

აქ გამოსახული ოთხი მახარებელიდან, სამი, მათე, მარკოზი და ლუკა გარკვეული ინტერიერის, ხოლო იოანე პეიზაჟის ფონზეა წარმოდგენილი. ოთხივე მახარებელი თავ-თავიანთ ბიბლიურ სიმბოლოებთან ერთად არიან გამოსახულნი: მათე – ანგელოზთან (იხ. სურ.11 გვ.103), მარკოზი – ლომთან (იხ. სურ.12, გვ. 104), ლუკა – ხართან (იხ. სურ.13, გვ.105), და იოანე – არწივთან ერთად (იხ. სურ.14, გვ. 106). (მახარებელთა სიმბოლური გამოსახულებანი, დადგენილია წმინდა წერილში მოხსენიებულ საიდუმლო ცოცხალ არსებათა მიხედვით, რომელნიც დაუცხრომელად აღიდებენ ღმერთს: ეზეკ. 1, 4–28; იოან. გამოც. 4, 6–8).

აღსაღნიშნავია, მხატვრის მიერ, სიმბოლოების გამოსახვის საკმაოდ თავისუფალი და საინტერესო, ინდივიდუალური გადაწყვეტა; მათე მახარებელთან, როგორც ავღნიშნე ანგელოზია გამოსახული, რომელიც თითქოს ეს-ესაა ჩამოფრინდა, მას ჯერ კიდევ ორივე ფრთა გაშლილი აქვს, ხოლო მისი მოსასხამი კი ზემოდან მოფრიალე მოძრაობაშია. ანგელოზი თითქოს ჩამოფრენის თანავე პირდაპირ რაღაცის თხრობას იწყებს. მათე მახარებელი თეთრი, გრძელი თმა-წვერითაა გამოსახული, იგი დაბალ მაგიდას იდაყვით ეყრდნობა და თან მაცხოვრის ამქვეყნიური ცხოვრების, წერილობითი გადმოცემის პროცესშია, ისევე როგორც ოთხივე მახარებელი (იხ. სურ.11, გვ.103).

ანგელოზს ჩვეულებრივი შარავანდი ამშვენებს, ხოლო მათე მახარებელი კი, როგორც მარკოზ და ლუკა მახარებლები, უცნაურად, ორ-ორი შარავანდით არიან გამოსახულნი: ჩვეულებრულ წრიულ შარავანდებს, მეორე, უფრო მცირე ზომისა და ოვალური ფორმის შარავანდები, გვირგვინებივით ადგათ; რატომაა იოანე მახარებელი ჩვეულებრივი, უგვირგვინო შარავანდითა და მათე, მარკოზ და ლუკა მახარებლები გვირგვინიანი შარავანდებით? ამ კითხვას ბევრი მოსაზრება შეუფარდე, მაგრამ ყველა ვარაუდი საეჭვოდ მივიჩნიე, გარდა ამ ერთისა: მახარებელთა ცხოვრებიდან ვიგებთ, რომ მათე, მარკოზი და ლუკა მოციქულები (მათე თორმეტთაგანი, ხოლო მარკოზი და ლუკა სამოცდაათთაგანნი) იყვნენ და სამივე მოწამეობრივად აღესრულა, შესაბამისად, ისინი წმინდანთა ორ დასს მიეკუთვნებიან: მოციქულთა და მოწამეთა; ანუ მათ მოციქულებრივ ღვაწლთან ერთად მოწამეობრივი გვირგვინიც დაიდგეს. ხოლო იოანე მახარებელი ღრმა სიბერეში გარდაიცვალა; ალბათ ეს უნდა იყოს მიზეზი, მათი შარავანდების ასეთი უცნაური მხატვრული გადაწყვეტისა (სურ.11, სურ.12, სურ.13, სურ.14)⁹⁰.

წიგნში, რიგით შემდეგი, მარკოზ მახარებლის გამოსახულებაა. იგი ოდნავ უფრო მაღალ მაგიდასთან ზის, ვიდრე მათე მახარებელი. მარკოზ მახარებლის ბიბლიური სიმბოლო კი, ლომია, რომელიც მაგიდის ქვეშ წევს და წინ წამოწეულ ორ თათს აყრდნობს თავს. ლომი ისეა წარმოდგენილი, რომ არ შეიძლება ღიმილი არ გამოიწვიოს მნახველში; ნაღვლიანი თვალებით, პატარა დაწეული

⁹⁰ იხ. გვ.: 103, 104, 105, 106

ყურებით, დაბალი ხუჭუჭა ფაფრით, მოკლე თათებითა და თითქოს ადამიანის სახეს მიმსგავსებული თვინიერი გამომეტყველებით, მარკოზ მახარებლის ფეხებთან მწოლიარე ღომი, ისე საყვარლად იყურება, რომ უცბად მოფერების სურვილიც კი შეიძლება გაუჩნდეს ვინმეს (იხ. სურ.12, გვ.104).

მაგიდასთან მჯდომი ლუკა მახარებლის უკან, კი შესაბამისი სიმბოლო ზვარაკია (კუროდ) გამოსახული. ზვარაკს მახარებელთა სამ კომპოზიციაში წარმოდგენილი, არქიტექტურულ ინტერიერში მოთავსებული თაღის გარეთა სივრციდან აქვს თავი შემოყოფილი, ის თითქოს შემთხვევით გაჩერდა და ოთახში შემოიხედა. აქ განსაკუთრებული პერსპექტივაა, რომელიც ამ მოძრაობით, გარეთა სივრცის შიდა სივრცესთან აკავშირებს (იხ. სურ.13, გვ. 105).

იოანე მახარებელი კი, მათე, მარკოზ და ლუკა მახარებლებისგან განსხვავებით პეიზაჟის ფონზეა გამოსახული, მისი ბიბლიური სიმბოლო, არწივი, მის გვერდით, თავდახრილი და ფრთებგაშლილი დგას. აქ უკვე სიუჟეტი იცვლება; წინა მინიატურებში თუ მახარებლები მოძრაობით ურთიერთმიმართებაში მათ სიბოლოებთან იყვნენ, აქ ურთიერთობა ლაუვარდისფერ ცაზე, მტევანივით დაკიდული თეთრი ღრუბლიდან, სხივების სახით გამოსულ ღვთაებრივ ნათელსა და იოანე მახარებელს შორისაა. იგი ზუსტად იგივენაირად მოდელირებულ მაგიდასთან ზის, როგორც მათე და ლუკა მახარებლებთან შეგვხვდა (იხ. სურ.14, გვ.106).

მახარებელთა ოთხივე გამოსახულებაში, საყურადღებოა მუქი მწვანე ფერით საგანგებოდ შეფერილი იატაკების, სხვადასხვანაირად გადაწყვეტილი დეკორაცია. მათესთან რომბისებური, მარკოზთან ჭადაკისებური, ლუკასთან მართკუთხედი ფორმებია, ხოლო იოანესთან, ვინაიდან იგი პეიზაჟის ფონზეა წარმოდგენილი, მწვანე ბალახის დეკორია (სურ.11, სურ.12, სურ.13, სურ.14).⁹¹

აგრეთვე საინტერესოა, მახარებელთა მინიატურების შემდეგ გვერდზე, ტექსტს დართული დიდი ზომის, თაღოვანი თავკაზმულობები; ყოველი სახარების პირველი გვერდის, ტექსტის ორივე სვეტი, სწორხაზოვან ოქროსფერ ჩარჩოშია ჩასმული, ხოლო გვერდის მთელი ზემო ნახევარი ძალიან ინტენსიურ, გადატვირთულ და ჩახვეულ, მცენარეული ორნამენტებით დამდიმებულ თავსამკაულს უჭირავს (იხ. სურ.11, სურ.12, სურ.13, სურ.14);⁹² ეს სწორკუთხა ჩარჩოა, რომლის ქვემო ნაწილის შუაში მრავალკბილა თაღია შეჭრილი, ილამური ხასიათისა. პირველი თავსამკაულით, რიგით პირველი მათეს სახარება იწყება, რომელიც შემდეგი სამი თავსამკაულისგან, საკმაოდ მნიშვნელოვანი

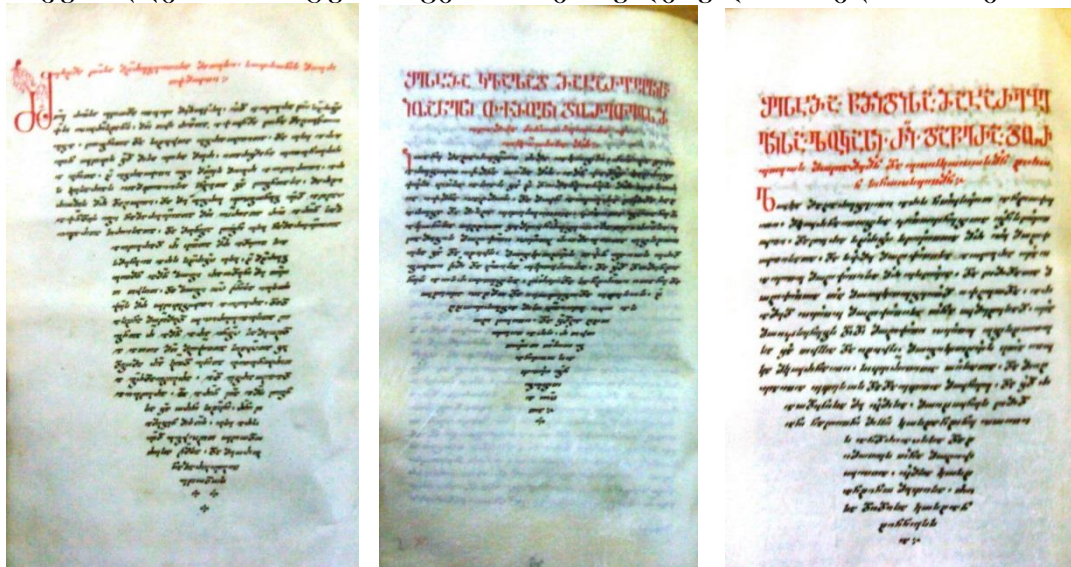
⁹¹ იხ. გვ.: 103, 104, 105, 106

⁹² იხ. გვ.: 103, 104, 105, 106

დეტალით გამოირჩევა, ეს არის მცირე ზომის მედალიონი, რომელშიც მიკროსკოპული ნახატი (3.7სმ) მოგვთა თაყვანისცემაა ჩახატული.

თავკაზმულობების კოლორიტი, ანალოგიურია მახარებელთა მინიატურებში გამოყენებული ფერებისა სადაც: მუქი მწვანე, სალათისფერი, წითელი, მუქი ვარდისფერი, მუქი ლურჯი, ღია ცისფერი, ყვითელსა და ნარინჯისფერსაც კი ვხვდებით. ასეთი ფერადონების, მთლიანობაში წარმოდგენა, მკითხველისთვის ცოტა არ იყოს ძნელი აღსაქმელია, შესაძლებელია უცბათ გაურკვეველი სიტყვულე წარმოგვიდგეს თვალწინ, მაგრამ ეს ასე არაა. მართლაც, რომ ამ ფერადონების ურთიერთქმედება მცენარეული ორნამენტურით, მეტად ლამაზ იერს სძენს, როგორც წიგნის მხატვრობას ისე მის ქვეშ ნაწერ ტექსტსაც. (სურ.11, სურ.12, სურ.13, სურ.14)⁹³

როგორც ზემოთ ავღნიშე მხატვრობას, მთელს წიგნში მხოლოდ ოთხი ფურცელი უჭირავს, დანარჩენ გვერდებზე სახარების ტექსტი ორ სვეტადაა მოცემული. ეს ალექსისეული შესანიშნავი ხელწერაა, ოდნავ დახრილი ასოებითა და ზედმიწევნით სწორხაზოვანი სტრიქონებით, ტექსტის ბოლოებით სხვადასხვა სოლისებური ფორმები იქმნება. აგრეთვე მხატვრული თვალსაზრისით საყურადღებოა, სინგური ფერით შესრულებული საზედაო ასოების

სურ.15 ოთხთავი H-1666

ორნამენტული გაფორმებები რაც კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს მის დახელოვნებას კალიგრაფიასა და მხატვრობაში (სურ.15, გვ. 101)

მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ზუსტად ისეთი თავკაზმულობა, როგორიც ალექსი მესხიშვილის გადაწერილ ოთხთავში (D-1666) გვხვდება,

⁹³ იხ. გვ.: 103, 104, 105, 106

მისსავე თანადროული მოღვაწის, ცნობილი კალიგრაფისა და მხატვრის, შესაძლოა ალექსის ერთ-ერთი უახლოესი მეგობრის, „სიონის დეკანოზ ნიკოლოზის“ (მიქაძე), სახელით ცნობილი მოღვაწის გადაწერილი და მოხატული ხელნაწერ წიგნშიცაა ო-1454 (კრებული).

დეკანოზ ნიკოლოზს, თავის გადაწერილ კრებულიში (ო-1454), განსხვავებით დეკანოზ ალექსის ხელნაწერისგან, თავკაზმულობის შუაში მოქცეულ მედალიონში შობის კომპოზიციის ნაცვლად – ზოდიაქოს ნიშანი, „სასწორი“ ჩაუხატავს. ამ ორ ხელნაწერს შორის ასევე მრავლადაა მხატვრულ-სტილისტური მსგავსება ფერადონებში, კომპოზიციის განაწილებაში, წმინდამთა შესამოსლებში და სხვა.

ქვემოთ მოყვანილი არგუმენტების საფუძველზე, ერთ მეტად მნიშვნელოვან ვარაუდს გამოვთქვავ, რომელმაც შესაძლოა ამ ოთხთავის (ფ-1666) მხატვრობა, რომელიც დღეს ალექსის სახელს უკავშირდება, მიგვაკუთვნებინოს სიონის დეკანოზის, ნიკოლოზის შემოქმედებას: კრებულის ო-1454 მხატვრობას, რომლის ანდერძში ვგებულობთ, რომ ეს არის სიონის დეკანოზის, ნიკოლოზის გადაწერილიცა და მოხატულიც: „აღიწერა წმინდად ესე და შემოკლებული სადღესასწაულო, პარაკლიტონი და მარხვანის კრებულები ზოდიაკოთა ყოვლითა განშუენებულ და შემკობილი ჰქელთა სიონის დეკანოზის შვილის ნიკოლოზისათა. გეგედრები მკითხველთა და კეთილად მსმენელთა, რათა მცირედცა ჰსენებას ჰყოფდეთ ჩემ ცოდვილის მწერლისა ამისთვის, რათა თქვენცა მოგცეთ უფალმან ჰმაჲ კეთილი. უკეთუ იპოვოთ შეცდომით სიტყვად, გამართვასა ეცადეთ, რათა თქვენცა განმართლებულ იქნეთ დღესა მას განკითხვისასა. – სრულ იქმნა იანვარს I, ქრისტეს აქეთ ჩღმე ქკს ულდ. (ასომთავრულით ხვეულად, ო-1454, 465), თუ შევადარებთ ოთხთავის ფ-1666-ს მხატვრობას, სადაც მხოლოდ გადამწერად იხსენიებს ალექსი თავის თავს, აშკარად მრავალ მსგავსებას ვნახავთ მხატვრულ-სტილისტური თვალსაზრისით (იხ. სურ.16, სურ.17, სურ.18)⁹⁴.

ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ ხელნაწერში ფ-1666-ში საგანგებოდაა, ოთხივე მახარებლის მინიატურის ქვეშ, ასოხვეული ასომთავრული წარწერით მოხსენიებული ნიკოლოზ კათალიკოსი, როგორც წიგნის შემამკობლი. („შემამკობელი ამისა ყოვლად სანატრელი პატრიარქი ნიკოლოზ მრავალჟამიერ ყოსა უფალმან.“ 4ი, 4ი, 68ი, 119ი.) დეკანოზი ნიკოლოზი, თავისი გადაწერილი და მოხატული ხელნაწერი წიგნების, მინიატურების ქვეშ მოცემულ ასეთი შინაარსის წარწერებს, სხვა და სხვა დამკვეთის მისამართით ხშირად იყენებს. შესაძლებელია, დეკანოზები ახელქსი და ნიკოლოზი ერთ კალიგრაფიულ სკოლაში დაეუფლნენ მხატვრობას და წერას, მაგრამ ასეთი იდენტური

⁹⁴ იხ. გვ.107, 108

მსგავსება, როგორიც განსაკუთრებით ამ ორ ხელნაწერს შორისაა, მეტად საეჭვო გარემოების საფუძველზე ბადებს კითხვას: ოთხოთავის (D-1666) მხატვრული გაფორმება, სიონის დეკანოზ ნიკოლოზსს ხომ არ ეკუთვნის?

ოთხოთავი H-1666 სურ.11

ოთხთავი H-1666 სურ.13

ოთხთავი H-1666 სურ.14

სურ.16 ბ-1454-ის თავკაზმულობა (სიონის დეკანზი ნიკოლოზის მოხატული)

სურ. 17 A-1454 იაკობ მოციქული

სურ.18 H-1666 იოანე მახარებელი

3.7 ჭვირნიშანის შესახებ - „სამი მთვარე“

ხელნაწერის ყველა ფურცელზე ჭვირნიშანია - სამი მთვარე - ასეთი ჭვირნიშანი გვხვდება A-20-ში, რომელიც ნიკოლოზის მიერვეა გადაწერილი.

ფილიგრანოლოგია - დამხმარე ისტორიული დისციპლინაა, რომელიც შეისწავლის ქალაქებზე არსებულ გამჭვირვალე ნიშნებს - ფილიგრანებს. იგი პალეოგრაფიაში უთარიღო ხელნაწერების დასათარიღებლად და ქალაქის სადაურობის გამოსარკვევად გამოიყენება.

ფილიგრანი, ანუ წყლის ნიშანი ქალაქის წარმოების პროცესში უკეთდება, როგორც საქარხნო დამლა, გამჭვირვალე გამოსახულების, ან ტექსტის სახით და იგი ქალაქის სინათლეზე გაჭვირვის დროს ჩანს.

ფილიგრანის აღმნიშვნელი ქართული ტერმინი ჭვირნიშანი ივანე ჯავახიშვილმა შემოიღო. ჭვირნიშნები თავდაპირველად დასავლეთევროპული, კერძოდ კი იტალიური, წარმოების ქალაქებზე გაჩნდა XIII ს.-ში, როგორც ფაბრიკის მარკა, ან ხარისხისა და ქალაქის ფორმატის მაჩვენებელი, და დღემდე შემორჩა სახელმწიფო ქალაქებსა და ფულზე. ევროპულისგან განსხვავებით, აღმოსავლური წარმოების ქალაქის ჭვირნიშნებს არ უკეთებდნენ.

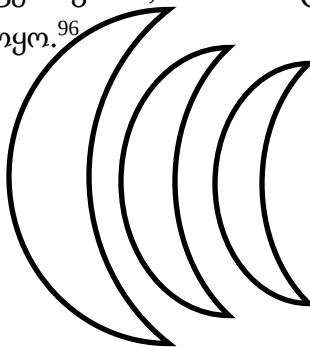
XIV-XV ს.ს.-ში საქართველოში ძირითადად აღმოსავლური და დამასკური ქალაქი იყო გავრცელებული, თუმცა XIV ს.-ის დამდეგიდან იტალიური ჭვირნიშნის ქალაქიც ჩნდება. XVI ს.-დან მოყოლებული XVIII ს.-ის II ნახევარამდე ვენეციური ჭვირნიშნის ქალაქია გაბატონებული და აღმოსავლურ ქალაქს იშვიათად იყენებენ. XVIII ს.-ის II ნახევარში კი ვენეციური ქალაქი კი თანდათან შემცირდა და XIX ს.-ის დამდეგიდან საქართველოში რუსული ქალაქი გაბატონდა.

საკითხი - ყოფილა თუ არა ოდესმე საქართველოში საკუთარი ქალაქის წარმოება - ღიად რჩება და ამდენად უცხოური წარმოების ქალაქის ჭვირნიშნების საფუძველზე ხდება სიგელ-გუჯართა კვლევისათვის დამატებითი ინფორმაციის მიღება ქართულ პალეოგრაფიაში. რადგან ჭვირნიშნები მუდმივად იცვლებოდა, მკვლევარებმა ისწავლეს მისი ყოველი ნიშნის დაკავშირება განსაზღვრულ დროსთან. ამის საფუძველს წარმოადგენდა მონაცემები იმ ფაბრიკების მუშაობის შესახებ, რომლებიც უშვებდნენ ქალაქის განსაზღვრული ჭვირნიშნებით. მათზე დაყრდნობით მეცნიერებმა უკვე XVIII ს.-ში დაიწყეს დათარიღებული ჭვირნიშნების აღბოძრების

შედგენა, რომელთა დახმარებით გაიოლდა ქაღალდის დამზადების დროის განსაზღვრა. ამრიგად, ჭვირნიშნები დროის უტყუარი ფაქტორია და პალეოგრაფიული მიებისასუსათუოდ ანგარიში უნდა გაეწიოს მის ქრონოლოგიურ მონაცემებს.

პირველი ქართველი მკვლევარი, რომელმაც ყურადღება მიაქცია ქართული ხელნაწერების ჭვირნიშნებს და გამოიყენა ისინი უთარილო ხელნაწერთა დროის განსაზღვრისათვის, ექვთიმე თაყაიშვილი (1863-1953წ.წ.) იყო.⁹⁵ მოგვიანებით კი, რამაზ პატარიძემ საფუძვლიანად შეისწავლა საქართველოში გავრცელებული ჭვირნიშნები და გამოავლინა XIV – XV საუკუნეების იტალიური ჭვირნიშნიანი ქაღალდის არსებობა. ვენეციური ჭვირნიშნიანი ქაღალდი XVI – XVIII საუკუნეებში სავსებით გაბატონებულია საქართველოში, ხოლო 1801 წლიდან - საქართველოს სამეფოს გაუქმებასთან ერთად, ვენეციური ქაღალდიც ქრება, რადგან ამ დროიდან საქართველოს სავაჭრო ბაზრებს რუსეთი დაეპატრონა.

ნიკოლოზ მიქაძის მიერ გადაწერილი წიგნები იშვიათად შედგება ჭვირნიშნიანი ქაღალდებისგან. ჩვენს ხელთ არსებულ ხელნაწერთა შორის, მხოლოდ ორგან - სადღესასწაულო (A – 1454, 1746წ.) და იოანე ოქროპირის თარგმანება მათეს სახარებისა (A – 20, 1764წ.) ვხვდებით ჭვირნიშნის - სამ, ნახევარკალისებურ მთვარეს, რომლებიც ერთი მიმართულებით და ზომის მიხედვით არის დალაგებული - მეორე მთვარე, პრველის შექმნილი ნახევარწრედისხელაა, ხოლო მესამე მეორეს ნახევარწრედისა. ქართულ ხელნაწერებში ყველაზე მეტად გავრცელებულია ჭვირნიშნიანი „მთვარე“ და „მთვარეები“ - ადრეულ ხელნაწერებში გვხვდება, ერთ (H-1760 პეტრიწონულ ხელნაწერი 1330წ.) და ორ მთვარიანი (Hd – 14. 448 1627წ.) ჭვირნიშნები, მოგვიანებით კი „სამი მთვარე,“ რომელიც ყველაზე მეტად ყოფილა გავრცელებული საქართველოში; ეს ჭვირნიშნიანი ცნობილია „Tre lune“-ს სახელწოდებით, სამი მთვარის ჭვირნიშნიანი საქართველოში 200 წლის მანძილზე დასტურდება. ის იმდენად მრავალფეროვანია, რომ რ. პატარიძემ ერთმანეთისგან გასარჩევად თოთხმეტი ჯგუფი გამოყო.⁹⁶

⁹⁵ პატარიძე რამაზ, „ჭვირნიშნიანი და ქრონოლოგია“ „ცისკარი“ თბ. 1965.

ძალიან საინტერესო სურათი დახატა ზემოთ მოყვანილი სიისა და წიგნში არსებული მთელი მხატვრობის თემატურად, წმიდანთა დასებისა და კომპოზიციური სცენების მიხედვით დალაგებამ, ასევე თავკაზმულობებისა და ზოდიაქოს ნიშნების გვერდი-გვერდ წარმოდგენამ. ტაბულებზე: NN 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13⁹⁷ ბევრი რამის აღქმა, შეფასება და დანახვა შეუძლია, ხელოვნებათმცოდნეს, მკვლევარს თუ უბრალო დამთვალიერებელს.

3.8 Q – 369 დაუჯდომელი 1747 წ.

68 ფ.; 4,5X3,5 სმ.; მუყაოს ყდა, შემოსილი ტვიფრული ტყავით; მხედრული; დასაწყისები სინგურით; ტექსტი ჩაწერილია ვარაყიან ჩარჩოში; მრავალი ფურცელი დაზიანებულია, ქაღალდი გადახეულია ჩარჩოების ზოლის გასწვრივ; ხელნაწერი მოხატულია: ფარშევანგი (1v), მცენარე (2v), მშვენიერი თავსამკაული (3r); გადამწერი ნიკოლაოზი (67v); 1747 წ. (67v); ხელნაწერი ჩადებულია ოქრომკედით ნაქარგ ფარჩის ბუდეში; შეძენილია კალატოზიშვილისაგან 1936 წელს.

„იბაკონი წმიდისა ღმრთისმშობლისანი, რომელსა დაუჯდომელი ეწოდების. - ზემთა მბრძოლისა ჩემისათვის და მოღვაწისა უძლეველისა...“ 3r-67v.

ანდერძი:

„იესო შეიწყალე მწერალი ამისი ნიკოლაოზი. ქკს ულე, სიონის დეკანოზი“ (67v) (უკანასკნელი ორი სიტყვა განსხვავებული ხელით არის დაწერილი).

მინაწერი: „ეს ლოცვაები არის ორბელიანის იოანეს სარდლის ასულის მზისთვის, ელენე შანშე ერისთვს მეუღლისა“ (68r).⁹⁸

ტვიფრული ტყავით შემოსილ. მუყაოს ყდის წინა ფრთაზე ოვალურ წრეში გამოსახულია ჯვარცმა, რაც ორმაგ სადა მორჩაჩობაშია ჩასმული. მოჩარჩოების ოთხივე კუთხე კი სხივებიან, ერთგვაროვან ორნამენტებს უჭირავთ. ყდის უკანა ფრთაზე კი ფეხზე მდგომი ჩვილედი ღვთისმშობელია ოველურ წრეში გამოსახული, მოჩარჩოება და კუთხის ორნამენტები იგივეა რაც წინა ფრთაზე იყო.

ბატონ ვახტანგ ბერიძეს, თავის ნაშრომში „ძველი ქართველი ოსტატები,“ ეს ხელნაწერი არ აქვს მითითებული. წიგნი მინიატიურული ზომისაა, ანდერძში

⁹⁷ ტაბულები იხ. გვ.:55, 57, 60, 62, 65, 67, 70, 74, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 92, 93, 95.

⁹⁸ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა Q-ფონდი, ტ. I

ნათქვამია, რომ გადაწერილია ნიკოლაოსის მიერ, მოგვიანებით სხვას დაუკონკრეტებია, რომ ეს „ნიკოლაოსი“ სიონის დეკანოზია, რასაც ვფიქრობ ეჭვგარეშეა - ხელნაწეის კალიგრაფიული ხელის შესწავლითა და ნიკოლოზის მიერ გადაწერილ სხვა ხელნაწერებთან შედარებით გამოირკვა, რომ კალიგრაფიული ხელიც ნიკოლოზისეულია და მხატვრულ-დეკორაციული გაფორმებაც ნიკოლოზის მიერ გადაწერილი წიგნების უმეტესობა გამორჩეულია: ყველა გვერდზე ტექსტის „თმისებრი“ მოჩარჩოებით, მცენარეული ურნამენტებით დატვირთული მონუმენტური თავსამკაულებით; მიუხედავად ასოთა ზმისა და წიგნის მცირე ფორმატისა, ყველა ასო ადვილად ამოსაკითხია და მკითხველს, იგივე მლოცვალს არ უქმნის დისკომფორტს, ეს ფაქტი კი ნიკოლოზის, როგორც კალიგრაფის მაღალპროფესიონალიზმზე მეტყველებს.

საინტერესოა წიგნის ჩასადების ისტორიაც. ჩასადები ოქრომკედით ნაქარგი ფარჩის ბუდეა, რომელიც დღესდღეობით უნიკალურია და ანალოგი არ მოეძებნება, აქვს კონვერტის ფორმა. ქსოვილის პირვანდელი ფერი მუქი შინდიფერი იქნებოდა, რომელიც ამჟამად სიძველისგან გახუნებულია. მასზე ამოქარგული დიდი ზომის მცენარეული ორნამენტი, რომელიც ვარულის ფორმას ქმნის, მკვეთრი ოქროსფერია. აქვს სარჩული, რომელსაც შემოუყვება ხაკისფერი კანტი. ხელნაწერში არსებული მინაწერიდან ვიცით, რომ ეს ლოცვანი ელენე შანშე ერისთავს მეუღლის მზითვი და ამიტომაც არის ასე საგულდაგულოდ მორთული და თანადროულივე ნაქარგი ჩასადები ბუდით შემკული.

როგორც ზევით იყო აღნიშნული, ხელნაწერის ანდერძის ბოლო ორი სიტყვა „სიონის დეკანოზი“ განსხვავებული ხელით, მოგვიანებით არის მიწერილი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამის მიმწერი იცნობდა დეკანოზი ნიკოლოზის შემოქმედებას, ანდაც იცოდა რომ მისი გადაწერილი იყო და ანდერძს მეტი კონკრეტიკა მიაწიჭა.

3.9 H – 2121 სადღესასწაულო 1748 წ.

281ფ.; 32,3X22 სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა (შავი ტვიფრული); ახალი რესტავრირებული; დასაწყისი აკლია; ნუსხური, სათაურები სინგურით; 1748წ. გადამწერი: ნიკოლოზ (140r, 265r); პეტერბურგის საჯარო ბიბლიოთეკის ახალი სერიიდან, ძველი N5;

„... ქმნა მოგზაურსა საგრობასა მისსა და მოიწია ადგილთა ამათ, რომელსა ეწოდების ალავერდი...“ 1r-280r.

ხელნაწერში შესულია შემდეგი საკითხავები: 1. წმიდა ამბა იოსებისა 1r-2v; 2. წმიდა ბდინასი 2v-15r; 3. სუეტიცხოველისა 15v-54v; 4. წმიდა შუშანიკ დედოფლისა 54r-60v; 5. წმიდა დავით და კონსტანტინესი 61r-66r; 6. წმიდა კონსტანტინე ქართველისა 66r-70v; 7. წმიდა აბიბოს ნეკრესელისა 70v-73r; 8. წმიდა გობრონისა 73r-78v; 9. წმიდა ილარიონ ქართველისა 78v-95v; 10. პეტრე ქართველისა 95v-100r; 11. წმიდა აბოსი 100r-112v; 12. წმიდა ნინოსი 113r-140r; 13. წმიდა ლუარსაბ მეფისა 140v-144v; 14. წმიდა იოანე ზედაზნელისა 146r-163r; 15. წმიდა დოდოსი 164r-168v; 16. წმიდა დავით გარეჯელისა 169r-189r; 17. წმიდა შიოსი 200r-218r; 18. წმიდა ევთვიმი მთაწმიდელისა 219r-244r; 19. წმიდა ევსტათი მცხეთელისა 244r-252r; 20. წმიდა რაქდენისა 252r-258v; 21. ისე წილკნელისა 259v-265r; 22. ყოვლად წმიდის ღმრთის მშობლის მიცვალებისა 265v-281v;

შედარებულია H-2077-თან, რომელიც ერთ-ერთი ნუსხა უნდა იყოს H-2121-ის.

ანდერძი:

„მე ფრიად ცოდვილმან და ყოველთა მონაზონთა უნარჩევესმან წინამძღვარმა სვიმონ ვისურვე წმიდა ესე და სულთა განმანათლებელი ქართველთ წმიდათ მამათ ცხოვრება, და ავაწერინე სიონის დეკანოზის შვილს ნიკოლოზს და შეგწირე წმიდის დოდოს უდაბნოსა. ვინც ამ წიგნს კელად მიიღებთ, შენდობას გვბრძანებდეთ სიყვარულისათვის ღვთისად. წმიდანო მამანო, ჰნცა ესე წიგნი იმ მონასტრიდამ წაიღოს და გამოაქვას მასმცს რისხვას წმიდა დედოფალი ღმრთისმშობელი და რაწივ წმიდანი ამაში სწერიან. დაიწერა მეფობასა მეფის თეიმურაზისასა და ძისა მისისა კახთ მეფისა ერეკლესსა, ტფილელობასა ამილახვარის ძის ათანასისსა, ქრისტეს აქეთ ჩღმწ. ქკს ოლვ (280r).⁹⁹

⁹⁹ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა H - ფონდი ტ. V.

ეს „სადღესასწაულო“ მოკლებულია ყოველგვარ მატერულ გაფორმებას, არის ორსვეტიანი ტექსტი, ზოგან სოლისებური დაბოლოებებით, დასაწყისი ასოები და სათაურები სინგურით; არ გვხვდება არანაირი თავკაზმულობები და არც ტექსტის მოჩარჩოება.

ამ ხელნაწერის განხილვისას მთავარი აქცენტი, მის შინაარსობრივ მხარეზეა გასაკეთებელი, რაც ზუსტად ნიკოლოზის მოღვაწეობის დროს სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი და მეტად აქცენტირებული იყო. როგორც ზემოთ ვნახეთ - საკითხავები მთლიანად აქვს დათმობილი ქართველ წმიდანთა ცხოვრებას და ეს გახლავთ - სადღესასწაულოს H-2077-ის¹⁰⁰ ერთ-ერთი ნუსხა. ეს ფაქტი კი, კიდევ ერთი დასტურია ნიკოლოზ სიონის დეკანოზისა და ალექსი ანჩისხატის დეკანოზის ერთობლივი მოღვაწეობისა, რადგან H-2077ის გადამწერიცა და მომხატველიც ალექსია.

ეს წიგნი ჰაგიოგრაფიული თვალსაზრისით საკმაოდ მნიშვნელოვანი ნაწარმოები ყოფილა, რის შესახებაც კორნელი კეკელიძე უფრო დაწვრილებით ამბობს: „ყველაზე უფრო საყურადღებოა ამ ხანაში კოდიფიკაციური მუშაობა ქართული აგიოგრაფიის დარგში. ეს მუშაობა, ვფიქრობთ, შთაგონებული იყო ვახტანგ VI-ის საკოდიფიკაციო მუშაობით ქართული სამართლის (კანონები), ადმინისტრაციის (დასტურღამა) და ისტორიის (ქართლის ცხოვრება) დარგში. ქართლის ცხოვრების, მიხედვით იწყება ჩვენში შედგენა ქართული აგიოგრაფიული კორპუსისა, ესე იგი ისეთი კრებულია, რომელშიც თავმოყრილი იქნებოდა ქართველ წმინდანთა „ცხოვრებანი“ და შეესება მისი იმ წმინდანთა თავგადასავლით, რომელთა „ცხოვრება“ მანამდე დაწერილი არ ყოფილა. ამგვარი კრებული მე-18 საუკუნემდე არ ყოფილა. ის კრებული რომელიც ჩვენ გვაქვს 1669 წლის ხელნაწერში 0-160 ანდა უფრო ადრინდელში, მინიმალურ მოთხოვნილებასაც ვერ აკმაყოფილებდა. ასეთი საკოდიფიკაციო მუშაობა დაწყებულია კათალიკოზ დომენტის დროს და მისი ინიციატივით. პირველი ნუმეში ამგვარი კრებულისა ჩვენ გვაქვს 1713 წლის ხელნაწერში 0-130; შემდეგი

¹⁰⁰ სადღესასწაულო H-2077, გადამწერი - ანჩისხატის დეკანოზი ალექსი მესხიშვილი, 1736წ.

რედაქცია სისრულის თვალსაზრისით, გვაქვს 1733 წლის ხელნაწერში ო-170, ხოლო უკანასკნელი უფრო სრული, 1736 წლის ხელნაწერში დ-2077”.¹⁰¹

ანტონ კათალიკოზის ცნობით, იოსებ ალავერდელის ხსენება ჯერ კიდევ არ არის არც 1703–1713 წლის (ო-111), არც 1714 წლის (ო-366) „თთუნში“, არც 1713 ქართველ წმინდათა „მრავალთაგში“ (ო-130; ო-170). პირველად მას ვხვდებით 1736 წლის „მრავალთაგში“ (დ-2077) და 1740 წლის „თთუნში“ (დ-1672). ასევე აქვე პირველად ვხვდებით წმინდა იოსებ ალავერდელის „აკოლოტია“-ს (ლიტურგიკული ჰიმნები, საგალობლები).¹⁰²

პეტრე ქართველის შესახებ საკითხავები გვხვდება ორივე კრებულიში: როგორც H-2077 (1736წ.), ისე H-2121 (1748წ.); ალექსისთან პეტრე იბერის გამოსახულებაც გვხვდება, ხოლო ნიკოლოზთან მხოლოდ ტექსტი პეტრე ქართველის, იგივე პეტრე იბერის შესახებ, მცირე გადახვევას გავაკეთებ და ავღნიშნავ, რომ პეტრე ქართველის (იბერი) ეს გამოსახულება, რომელიც ალექსის წიგნშია წარმოდგენილი არის ერთ-ერთი ყველაზე მოგვიანო, რადგან XVIII საუკუნის 20-ანი წლების შემდეგ საქართველოს ეკლესია პეტრე იბერს წმინდანთა შორის აღარ იხსენიებს. „პეტრე იბერი – ერისკაცობაში მურმანი (მურვანოსი), ქართველი უფლისწული, ქართლის მეფის ვარაზ ბაქრის ძე, დაახლოებით 420 წელს, 12 წლის მურმანი როგორც მძევალი ბიზანტიის სამეფო კარზე გააგზავნეს აღმზდელ მითრადატე ღაზთან ეთად. მისი აღზრდა იმპერატორი თეოდოსი მეორის მეუღლემ, დედოფალმა ედოკიამ და დამ, დედოფალმა პულხერიამ ითავეს. იბერიელმა უფლისწულმა მსწრაფლ შეისწავლა ბერძნული ენა, ხოლო შემდეგში – სირიულიც. მიუხედავად იმისა, რომ იმპერატორის კარზე პატივით ეპყრობოდნენ, იქ დარჩენა მაინც ცარ ინდომა, რადგან ასკეტური ცხოვრება იზიდავდა. მურმანი თავის მასწავლებელ მითრადატესთან ერთად კონსტანტინეპოლიდან გაიქცა პალესტინაში, სადაც იერუსალიმის მახლობლად ორივენი მონაზვნებად აღიკვეცნენ: მურმანს პეტრე ეწოდა, ხოლო მითრადატეს –

¹⁰¹ კაპეკელიძე, ძვ. ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. II.

¹⁰² კაპეკელიძე, ძვ. ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. II.

იოვანე. პეტრე იბერის სახელს უკავშირდება, პირველი ქართული მონასტრის დაარსება უცხოეთში, კერძოდ, პალესტინაში. საყურადღებოა, რომ გათხრების შედეგად აქ აღმოჩნდა უძველესი ქართული ასომთავრული წარწერა. XX ს.

მეცნიერებაში არსებობს ჰიპოთეზა, რომელიც მისი ავტორების:

ნუცუბიძე-ჰონიგმანის ჰიპოთეზის სახელითაა ცნობილი. ქართველი და ბელგიელი მეცნიერები ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად, კვლევის სხვადასხვა გზით, იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ დიონისე არეოპაგელის სახელით ცნობილი ხუთი ფილოსოფიურ-თეოლოგიური თხზულების (ე.წ. „არეოპაგეტიკა“) ავტორი პეტრე იბერი უნდა ყოფილიყო. როგორც ცნობილია, არეოპაგეტიკის ტექსტოლოგიურმა კვლევამ დააზუსტა, რომ ეს ხუთი წიგნი V საუკუნეში, კერძოდ, ქალკედონის მსოფლიო კრების შემდეგ, უნდა შექმნილიყო და ამდენად პირველი საუკუნის მოღვაწე, პავლე მოციქულის მოწაფე, დიონისე არეოპაგელი მისი ავტორი ვერაფრით იქნებოდა.”¹⁰³

პეტრე იბერის შესახებ მრავალი კვლევა არსებობს, მისი წმინდანთა დასში აღდგენის მცდელობა ეხლახანსაც კი იყო, რაც შეუძლებელია, რადგან მრავალი მამხილებელი ფაქტი წერილობითი წყაროებისა, მიგვითითებს, რომ იგი მონოფიზიტი მოღვაწე იყო და დიოფიზიტური სამყაროს წევრად თვითონვე არ თვლიდა თავს. ამ საკითხთან მეტი ჩაძიების მიზნით, ალბათ საინტერესოა ამოკითხვა, ალექსისა და ნიკოლოზის მიერ მოცემული, პეტრე ქართველის ცხოვრებისა (Θ-2077, 136^ε-139^ε) (H-2121, 95v-100r).

3.10 A-1702 კრებული 1753წ.

72ფ.; 18,8X15 სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული მუყაოს ყდა; ბოლონაკლული; დაზიანებული; მხედრული - სათაურები სინგურით; 1753 წელი (27r, 62v); გადამწერი - სიონის დეკანოზი ნიკოლოზ (27r, 62v); ადგილი - მოსკოვი (27r, 62v); დაუწერელია: 27v და 28v.

1. „საკითხავი წმიდისა მამისა ჩვენისა გრიგოლ ნოსელისაჲ წმიდისა სამებისათჳს, რომელსა შინა მოიხსენებს აბრაჰამს. - ვითარცა იგი შეემთხუევს ხილვის

¹⁰³ 2005წ. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. მცირე საეკლესიო ენციკლოპედია. გვ.224.

მოყუარეთა. რაჟამს იგი მრავალფეროვან ყუაჯლოთა მიერ აღსავსეთა ველთა მიემთხვენენ...” 1r-12v.

2. „სწავლა დ. ვითარმედ უკმს ქრისტიანესა საქმეთაცა კეთილთა მიგება. თქმული იოანე ოქროპირისა. - ხედავთა რაოდენტა კეთილთა ღირს მყვნა, რაოდენი ნიჭნი მოგვანიჭნა სახიერმან მან მეუფემან. აწ უკვე ვიდვაროთ ჩვენცა, რათა არა შეურაცხისმყოფელ მადლისა მის ვიპოვნეთ...” 13r-22r.
3. „თავი ე. სიტყვა ესე. - მესმა, ვითარმედ მრავალნი თქვენ შორის იტჯან, თუ ვითარ იქმნების ესე, რომელ გვესმოდის რა სწავლა ესე სულიერი ეკკლესიასა შინა, ღმობიერ ჯქმნებით და გან-რა-ვიდეთ ამიერ, ღმობიერება იგი წარცდის და სხვად შევიცვალენით...” 22r-23r.
4. „სწავლა გ. სიმდაბლისათჳს, თქმული იოანე ოქროპირისა - ნუმცა ვინ უკვე იქადის, ანუ ზუაობს დიდებულთა შვილომბისათჳს, არამედ უფროსად სიქადული და აზნაურება სათნოებათა მოიგენ კაცად-კაცადმან...” 23r-27r.
5. [აპოვთეგმატა] – „ა. მოკლედ სიტყვს-გება სოგრატისი, სწავლა პირველი, თარგმნილი და სხვათაცა ფილასოფოსთა, რუსულისაგან ქართულს ენასა ზედა. - კეთილის კაცის წესი არ არის, კაცს პირში აქებდეს და უკან კი სძრახევდეს...” 30r-62v.

ბ. „მოკლედ გამოსახსნელი ამბავ, წიგნი მეორე, რომის კეისრებისა, სხვათა მეფეთა, მთავართა და მკედართა მთავრობისა. ივლიანე კეისარი ერთხელ ნავში იჯდა და დიდი ღელვა აღუდგა, ესრეთ რომ თვთ მენავთმომღვარი იგი დიდად შეშინდა...” 62v.

გ. „წიგნი მესამე, რომელთა შიანა არიან ამბავნი ლაკედემონელთანი. - ლაკედემონელნი (ვინემდის ბერძენთ ქვეყანა იდგა) ყოველტა რიტორებითა აღემატებოდენ და მასვე სწავლობდენ, რათამცა მოკლე სიტყვთა მრავალნი საქმენი შემოეზღუდათ...” 68v-70v.

წყდება: „...თეოპომპ გაიგონა ვისგანმე მეტყველისა... გრძლად რომე მეფეთა მათთა უწყიან ბრძანება ამას ზედა...”

შენიშვნა: 28r-ზე მოცემულია „ცთომილთა სიმბოლოები“ წარწერებით: „მთვარე, ერმია, მზე, არუა(!), დია, კრონოსი, აფროდიტი.“

ანდერძი:

ა. „ჯელითა ცოდვილის ნიკოლოზ სიონის დეკანოზისათა წარიწერა ქალაქსა მოსკოს 1753, ფებერვალს 24“ (27r).

ბ. „ქ. წარიწერა სამეუფოსა ქალაქსა მოსკოს ჯელითა ნიკოლოზ სიონის დეკანოზისათა ივნისს 12, 1753“ (62v).¹⁰⁴

ტექსტის დასაწყისი გაფორმებულია სადა, შავი მელნით შესრულებული 13 ვარსკვლავით ვარსკვლავებს შორის არის წვრილ-წვრილი რგოლები სინგურით 1r.

– შემდეგ მოდის მხედრული ტექსტი. თითქოს სწრაფად ნაწერს წააგავს და არაკალიგრაფიულ ხელს, ასოთა ბმა და ბოლოების წაგრძელება. ტექსტი მთელს გვერდს ერთ სტრიქონად მიუყვება. საკითხავების დასარულს, ნიკოლოზი მხატვრული იერსახის ფორმებს აძლევს ტექსტებს: 12v-ზე ტექსტის ბოლო ჯვრის ფორმას - ბოლოში გოლგოთის სიმბოლოთი იღებს; 27r-ზე ტექსტის ბოლოს მარცხენა მხარე, მარჯვნივ „ორი სიტყვის“ ზომით ვიწროვდება, ქვევით კი თევზის ფორმის წერტილოვანი მონახატები აქვს - დარჩენილ ცარიელ ადგილას, მინახატების წინ მარცხენა მხარეზე ანდერძია „ჯელითა ცოდვილის ნიკოლოზ სიონის დეკანოზისათა წარიწერა ქალაქსა მოსკოს: 1753, ფებერვალს: 24“ (27r).

28r-ზე „ცთომილთა“ სიმბოლოებია. ამ სიმბოლოების ქვეშ კი ერთკუპლეტიანი ტექსტია: „ქუეყანა უჭირავს კრონისს: - მთვარესა და აფროდიტს - უჭირავს წყალი: - დიასა და ერმიას უჭირავს ჰაერი: - მზეს უჭირავს ცეცხლი და არუას:“

28v-29v ცარიელია დატოვებული, ზედ სხვადასხვა მინაწერებია: 29v-ზე კალიგრაფიული სწრაფი ხელითაა მინაწერი: „არის საიდუმლოება იმისთანა, რომელიც დიდებულ ფილოსოფოსებსაც არ მოუგონიათ. მეცნიერება დიდათ ცდილობს, მაგრამ ჯერ ვერ მიუგნიათ იმისთვის“ (29v).

30r-ზე ტექსტის დასაწყისს ამშვენებს სადა მცენარეული ორნამენტი, რომელიც შავი მელნითა და სინგურითაა შესრულებული - სინგურია სათაურიც: „მოკლედ სიტყვება სოგრატისი, სწავლა პირველი, თარგმნილი და სხვათაცა ფილასოფოსთა, რუსულისაგან ქართულს ენასა ზედა“. - როგორც სხვაგან ისე აქაც აშკარად შეიმჩნევა ნიკოლოზის რუსული ზეგავლენა; „ფილოსოფოსთა“ - „ფილასო ფოსთა“ - რუსული ფ აქვს გამოყენებული და როგორც რუსულად გამოითქმის, ისე აქვს ქართულადაც გადმოტანილი.

62v-ზე წინა ტექსტი მთავრდება შუაში პატარა სამკუთხა წვეტიტ, სამკუთხედის მარჯვნივ და მარცხნივ დარჩენილ ცარიელ ადგილებში განაწილებულია

¹⁰⁴ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ტ.V, A - ფონდი

დიაგონალური სტრიქონებით ანდერძი და მერე იწყება ახალი ტექსტი, წვეტის ბოლოს ჯვარია დასმული.

ტექსტი ნიკოლოზის ხელწერით 66v-მდეა, ხოლო 67r გვერდის შუიდან კალიგრაფია იცვლება (აშკარად სხვა კალიგრაფია, მაგრამ ფურცლები თანადროული), აჩქარებული კალიგრაფიული ხელით არის ნაწერი 67r-დან 70v-მდე. ხოლო 71r-დან 74v-მდე მოგვიანებით ჩამატებული ფურცლებია, სადაც სხვადასხვა მინაწერები გვხვდება - ზოგი რუსულად: „უფალო ღმერთო იესო ქრისტე სწავლა კეთილად გუანდე მონასა შენსა ნიკოსა რათა ისწავლოს წინნი წერა გაქოს გადიდოს და გემსახუროს ამინ კრია სიყვარულე“ 72r. ასეთივე ტექსტი მეორდება 73v-ზე, ოღონდ ნიკოს მაგივრად კეკოა („კეკოსა“) ნახსენები.

წიგნი ძველი რესტავრირებულია, ზოგ ფურცელზე დაკრულია კალენკოვის მოყავისფრო ქაღალდი, რაც ფურცლებს ფერს უცვლის და ალაპლაპებს.

ხის ტვიფრულ, ტყავგადაკრულ ყდაზე მცენარეული პატარ-პატარა ორნამენტებია, წინა მხარეს ფოთლოვანი ჯვარია, გარშემო ფოთლებით მოვარაყებული, უკანა მხარეს კი, შუაში რომბებია ხაზებით ამოტვიფრული კუთხეებში ბორჯღალოს მაგვარი მცენარეებით, ხოლო გარშემო ფოთლებითაა მოვარაყებული ყდა.

3.11 H – 1246 მარგალიტი 1754 წ.

II, 225ფ.; 15X10 სმ.; ქაღალდი, ხის ყდა, ოქროვარაყით, ტვიფრული ტყავით შემოსილი; სწორი ნუსხური (სათაურები სინგურით); 1754 წ. (103r, 113v, 189r, 221r); გადამწერი: ნიკოლოზ სიონის დეკანოზი, გაბრიელ დეკანოზის შვილი (103r, 113v, 189r, 221r); ადგილი მოსკოვი (103r, 105r, 189r); თავკაზმულობა: 1r, 9r, 114r, 165r, 190r, 204r. დაუწერელია: I, II, 7v, 8r-v, 103v, 105v, 164v, 223r, 224r-v, 225v.

„სწავლანი, გამოკრებულნი, სულიერნი დიდთა წმიდათაგან მარგალიტისა დაბდეზისაგან ღთისა - დასაბამად შექმნა ღმერთმან ცაჲ და ქვეყანა...“ 1r-221r.

შენიშვნა:

1. კრებული თითქმის იმავე შინაარსისაა, როგორიც H-377.
2. „მარგალიტის“ ამ ნუსხაში გვაქვს შემდეგი ავტორების თხზულებათაგან გამოკრებილი სწავლანი: წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის (18v-21v და 114r-119r); წმიდა

იოანე ოქროპირის (21v-27v და 28v-32r); წმიდა ეფრემ ასურის (27v); წმიდა გრიგოლ ნოსელის (32r-v); წმიდა ბასილი დიდის (34v-35v, 54r-67r და 165r-175r); წმიდა გრიგოლ ღვთისმეტყველის (67r-69r და 129r-132r); წმიდა ათანასე ალექსანდრიელისა (69r-83r, 119r-126v, 132r-144r); წმიდა მიქაელ სწკელისა (144r-148v); წმიდა ნილოსისა ღნომნი სწავლითნი (153r-164r); თარგმანი „მამაო ჩუენოსი“ (175v-189r); სიტყვა მეორედ მოსვლისა წმიდა იოანე დამასკელისა (201r-202v); წმიდა იაკობ მონაზონის გოდება (202v-203v); „სიტყვა მიგება ბერისა ეფთჳმე გრძელისა სოსთენის მიერ, სომეხთა მოძღვრისა.“ (შდრ. საბინინი. „საქართველოს სამოთხე“ პეტერბურდი 1882წ. 615-621გვ. შდრ. აღწერ. I 377. ლთ.) 204r-212v. „უწყება პეტროზ მკაწვრელისაჲს და ალაჯორთა მარხვისა“ (შდრ. საბინინი. „საქართველოს სამოთხე“ გვ.629-631. აღწერ. I 377, მა.) 212v-215r. „უწყება სუბალიძის სურბ სარქისისათჳს.“ (შდრ. საბინინი „საქართველოს სამოთხე“ გვ.631-633; შდრ აღწერ. I, 377-მბ) 215r-217v. „თარგმანება სომეხთა წვალებათათჳს და თუ რომელთ პირითა შეიწნებთან სომეხნი“ (შედარ. საბინინი. „საქართველოს სამოთხე“ გვ. 633-635 შედარ. აღწერ. I, 377 მგ.) 218r-221r.

3. ხელნაწერის თავკაზმულობანი წააგავს XVIIIს. ქართული ნაბეჭდი წიგნების თავკაზმულობას (9r, 114r, 190r).

4. 2r-v-ზე ტექსტში ჩაწერილია ქართული ფრაზები რუსული ტრანსკრიფციით. (სურათი გადავუღო)

5. გადამწერი სიონის დეკანოზი ნიკოლოზ, გაბრიელ დეკანოზის შვილი, ცნობილი იესე ოსეს ძის ბიძაშვილი. მისივე ხელით გადაწერილია H-334 ლოცვანი და სხვა (225r).

მინაწერი: „მღვდლის ისაჲ ვარდიევისა არის - ჩემე - წელსა“ (104v, 223v).

ანდერძები:

1. „1754. უღირსმან სიონის დეკანოზმან აღვწერე ქალაქსა მოსკოს“ 103r.

2. „მოსკოს ვიყავ, წიგნსა ვწერდი მარგალიტსა ობოლსა მე.

ნაღვლისაგან შეიწრებულს კელი მივყავ ჩხაბასა მე.

როდეს მესმა კმა წასვლისა, ტფილისს წავალ ძმასთანა მე.

და ზი, იესო, მიძლოდე სლვად ნიკოლაოზ მწერალსა მე.

მშვიდობით, თქვენ, მოსკოველნო, ვეღარ მოვალ თქვენთანა მე.

შენდობა ყავთ ჩემ ცოდვილის დეკანოზის მგზავრისა მე.“ (მხედრული ხელით 105r).

3.,„ფრიად ცოდვილი წმიდისა ამის წიგნისა მწერალი, უღირსი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ, გაბრიელ დეკანოზის შვილი, მცირედცა შენდობაჲს ვითხოვ, უფალწო ჩემო. 1754.“ (113v).

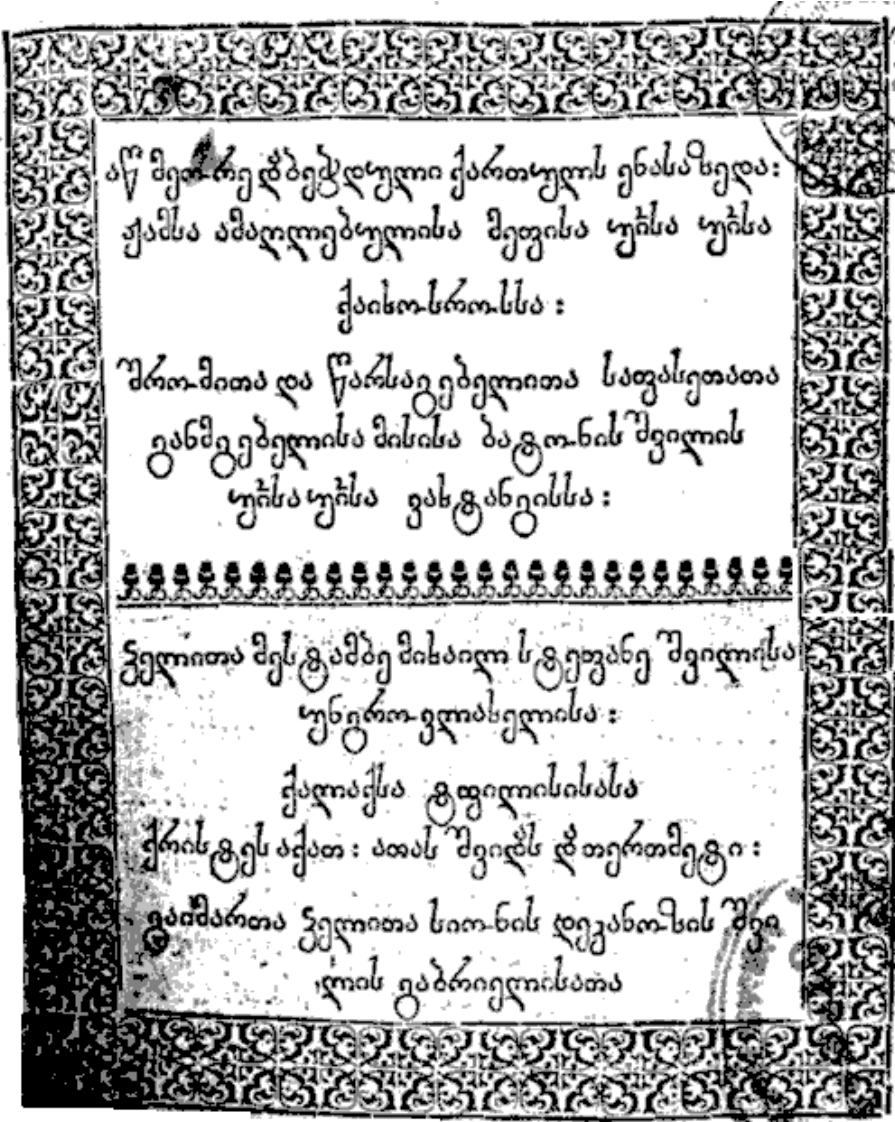
4.,„ოდეს მოხვდე დიდებით, მართლ-მსაჯულო იესუ, მაშინ შეიწყალე მრავალ ცოდვათა შინა წარგრაგნილი მწერალი ამისი. მაისს 21. 1753. ჩღნგ.“ (204r).

5.,„ქრისტე! შეიწყალე ცოდვილი მღდელი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ. 1754.(221r).¹⁰⁵

ეს ხელნაწერი არის უტყუარი საბუთი, იმისა, რომ ნიკოლოზს ახლო კავშირი აქვს ვახტანგის დაარსებულ სტამბასთან. ჯერ კიდევ გაბრიელ დეკანოზი - ნიკოლოზის მამა არის აქტიური თანამშრომელი ვახტანგ VI-ის პირველდაარსებული სტამბისა. მიქაძეების ამ შტოში, სიონის დეკანოზობა მემკვიდრეობით გადადიოდა და ასევე მემკვიდრეობით შეისწავლიდნენ კალიგრაფობას და ამ სფეროსთან დაკავშირებული ყველა მოვლენის თანამონაწილენი იყვნენ. თუ გადავავლებთ თვალს, საქართველოში სტამბის დაარსების ისტორიას, თვალნათლივ დავინახავთ, თუ როგორი აქტიური მოღვაწეები იყვნენ და რა ინტენსივობით შეჰქონდათ წვლილი, ნიკოლოზის მამის

გაბრიელის, ნიკოლოზისა და მისი შვილების თაობებს; ბუნებრივია, რომ არა მათი მაღალი კალიგრაფიული პროფესიონალიზმი და ამ, საუკუნის საქმისადმი თავდაუზოგავი შრომა და სიყვარული, ისინი ვერ იქნებოდნენ ამ მნიშვნელოვანი პროექტის თანამონაწილენი.

სურ.19 ვახტანგის სტამბის პირველნაბეჭდი ჟამნი,1711წ. წარწერაში, სხვა პირებთან ერთად მოხსენიებულია დეკანოზი გაბრიელი, ნიკოლოზის მამა.

საქართველოში პირველი სტამბა გახსნა ვახტანგ მეექვსემ 1708-1709 წლებში თბილისში, მტკვრის სანაპიროზე საგანგებოდ აგებულ შენობაში, იქ სადაც თბილისის სიონისა და ანჩისხატის კალიგრაფიული სკოლები მდებარეობდა.¹⁰⁶ რისთვისაც რუმინეთიდან მოიწვია სახელგანთქმული ოსტატი მიხაი იმტვანოვიჩი - რუმინეთში მოღვაწე ქართველი განმანათლებლის, სასულიერო მოღვაწისა და მესტამბის, ანთიმოზ ივერიელის მოწაფე. იმტვანოვიჩმა თბილისში თან ჩამოიტანა სტამბის გამართვისათვის საჭირო ყველანაირი ტექნიკა და მასალა. სწორედ ამ დროს შეიქმნა და ჩამოისხა პირველი ქართული შრიფტი. უცხო ქვეყანაში მუშაობა მიხაილ უნგროვლახელისთვის ორმაგად რთული გამოდგა, მან ქართული ენა არ იცოდა და ამავე დროს უწევდა სასტამბო საქმეში გამოუცდელი ქართველების გაწვრთნა. "რომელნი ჩემი მოწაფენი იყვნენ, ეგრეთვე გამოუცდელნი საქმისა ამის ჩემისა, _ წერდა მოგვიანებით იგი, _ ვითარცა მე ვიყავი ქართლისა უნახავი, ეგრეთვე ჩვენი მოწაფენი სტამბისა". ამ ნადერძში ნახსენებ მოწაფეებში იგულისხმება დეკანოზი გაბრიელი (ნიკოლოზის მამა), დეკანოზი გრიგოლი (ალექსი მესხიშვილის მამა) და მათი თაობა.

პირველი წიგნები, რომლებიც 1709 წელს ვახტანგისეულ სტამბაში დაიბეჭდა, იყო სახარება-ოთხთავი და „დავითნი“. სწორედ იმტვანოვიჩის დახმარებით ვახტანგმა მოახერხა კავკასიაში პირველი ევროპულად გამართული სტამბის მოწყობა თბილისში. პირველი წიგნი, რომელიც გამოიცა, ეს იყო სახარება. ძირითადად სასულიერო შინაარსის წიგნები იყო. ამ სტამბაში გაკეთდა პირველი შრიფტები - როგორც ნუსხური, ასევე ასომთავრული და მხედრული შრიფტები. გარდა ამისა, პირველ შავ-თეთრ წიგნს მოჰყვა ფერადი ბეჭდვა, წითელი ფერის შემოტანა. დეკორის წილი იყო ძალიან მაღალი. ამასთან, წიგნები იბეჭდებოდა საუკეთესო ქაღალდზე. კეთდებოდა ძალიან ხარისხიანი ყდები. მართალია, კლიშეები ჩამოჰქონდათ საზღვარგარეთიდან, მაგრამ როგორც მკვლევარები ამბობენ, ადგილზეც კეთდებოდა. ასე რომ, ვახტანგისეული სტამბის წიგნები ერთ-ერთი საუკეთესო იყო არამხოლოდ კავკასიაში, ვახტანგის სტამბაში სულ ორ ათეულამდე წიგნი დაიბეჭდა: სახარება, სამოციქულო, ჟამნი, სწავლებები; 1712 წელს გამოიცა პირველი „ვეფხისტყაოსანი“, თუმცა დღეისათვის ვახტანგისეული წიგნების მხოლოდ მცირე ნაწილია შემორჩენილი, რომელთა ზუსტი რაოდენობის თქმა ძნელია, მაგრამ ძალიან ცოტაა. მაგალითად, თითებზე ჩამოსათვლელია ვახტანგისეული ჟამნი, რამდენიმე წიგნი ჯერ კიდევ იძებნება... წიგნებში, რა თქმა უნდა, გამოყენებულია საუკეთესო ქაღალდი.

¹⁰⁶ ვფიქრობ შემთხვევითი არი იყო სტამბის, ამ ტერიტორიაზე განთავსება, რადგან XVIII ს.-ის ორი - სიონისა და ანჩისხატის სამწერლობო კერებთან სიახლოვე, გაუადვილებდა სტამბას გამართვას და მუშაობას. ვინ, თუ არა აქ მოღვაწე კალიგრაფები იყვნენ ზუსტად ამ საქმის დიდი მცოდნეები.

ქალაქის ხარისხითა და სამკაულებით შედარებით ღარიბი იყო ერეკლეს სტამბა, თუმცა აქაც მოხერხდა გარკვეული სიმაღლეების მიღწევა. ძალიან კარგი იყო ის სტამბა, რომელიც მოსკოვში გაიმართა ვახტანგის სტამბის საფუძველზე - იოსებ სამეხელის სტამბა, აქ დაიბეჭდა ყველაზე ლამაზი წიგნები, გამორჩეული ასომთავრულით შესრულებული ყველაზე ლამაზი საზედაო გრაფემებით, რომლებიც ბევრად მეტი იყო, ვიდრე ვახტანგისეულ სტამბაში დაბეჭდილ წიგნებში. უფრო გამდიდრებული დეკორით, გამოირჩეოდა ლამაზი ტვიფრული ყდებით.

საქართველოში სტამბის გახსნამ თითქმის სამი საუკუნით დაიგვიანა, - ცნობილია, რომ პირველი სტამბა გერმანელმა იოჰან გუტენბერგმა ჯერ კიდევ მეთხუთმეტე საუკუნეში გამართა, - თუმცა, საქართველოს მაშინდელი მძიმე პოლიტიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით, ამგვარი დაგვიანება გასაკვირი სულაც არ არის.

ვახტანგის სტამბის პირველნაბეჭდი სახარება, რომელიც 1709 წელს არის დაბეჭდილი, განსაკუთრებულია - მისი შრიფტი და გაფორმებები. უმრავლესობას თან ახლავს ვახტანგ მეექვსის პორტრეტი. ხშირ შემთხვევაში გვხვდება ვრცელი მიმართვები როგორც მესტამბეების, ასევე სტამბის გამმართველების და იმ მუშაკების ანდერძები, რომლებიც წიგნის დაბეჭდვაში დიდ როლს თამაშობდნენ. გვხვდება საგანგებოდ გაფორმებული ასოები, ორნამენტები, რომლებიც ჩართული იყო ძველ ნაბეჭდ წიგნებში. ეს სტილი ვითარდება შემდეგ მოსკოვის სტამბაში. მოსკოვში მიემგზავრება ვახტანგ მეფე თავისი ამალით, თან მიჰყავს სტამბის მუშაკთა დიდი ნაწილი და იქ აგრძელებს წიგნების გამოცემას. შესაძლებელია, სწორედ ეს იყო დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის მოსკოვში გამგზავრების მიზეზი, როგორც ამ საქმეში კარგად გაჩაფულ პირს, იქაც შეეტანა თავისი წვლილი ნაბეჭდი წიგნების გამართვაში.

ამის მერე თბილისში სტამბა ერეკლე მეორემ აღადგინა თითქმის მეოთხედი საუკუნის შემდეგ, 1749 წელს. საქართველოს ეროვნულ არქივში შემორჩენილია მუშრიბ დავით ყორღანაშვილის მიერ თავად ციციანოვისთვის (1803 წლის 12 აპრილი) მიწერილი წერილი, რომელშიც ვკითხულობთ: „მეფემ ირაკლიმ ტფილისში სტამბის კარგათ გამართვა და მუშაობა რომ მოინდომა, ერთი კაცი გაგზავნა და სტამბოლიდამ სტამბის ოსტატი მოაყვანინა. ზოგი იარაღი და ნივთები თან მოიტანა და ფასი მეფეს გამოართვა. რაც იარაღები და ან ნივთები უნდოდა და ან სახლები, ფიცრები, ტყავი თუ ქალაქი, მეფემ თავის ხარჯით გაუკეთებინა. ამას გარდა, ზოგიერთი სტამბის იარაღი ძველთას მეფის ვახტანგის დროსი და ზოგი კიდევ მეფის თეიმურაზის და მეფის ირაკლის დროს პირველ წელიწადებში ნამუშავრებისა იყო დარჩომილი, ისინიც მოვიტანეთ და იმხანად სტამბას მართვა დაუწყევით...“

ერეკლეს დაარსებულ სტამბას 1784 წლიდან სათავეში ჩაუდგა მეფის კარის მოძღვარი, მარტყოფელი მღვდელი ქრისტეფორე კეჭერაშვილი, რომელსაც ახსენებს გერონტი ქიქოძე ერეკლე მეორის შესახებ დაწერილ თავის ცნობილ მონოგრაფიაში. „მღვდელმა კეჭერაშვილმა, რომელიც თბილისის სტამბას ხელმძღვანელობდა, მარტო ორი წლის განმავლობაში შვიდი ათას ოთხასი ცალი სხვადასხვა წიგნი დაბეჭდა. ეს დიდი ტირაჟი იყო იმ დროისთვის“, - წერს გერონტი ქიქოძე. ერეკლეს სტამბამ 1795 წლამდე, ანუ ალა მაჰმად ხანის შემოსევამდე იარსება. საქართველო სტამბის გარეშე არც მომდევნო წლებში დარჩენილა.

ამის შემდეგ დაახლოებით 17 წელი იმერეთის სტამბა არსებობს: ქუთაისში, საჩხერესა და წესში გამართული სტამბები, სადაც 1800 წელს ქუთაისში პირველად იბეჭდება ქართული ძველნაბეჭდი წიგნი, ხოლო 1817 წლის შემდეგ გვაქვს განსხვავებული ვითარება როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე ქვეყნის გარეთ.

XVIII-XIX საუკუნეებში თბილისში, ქუთაისში, კონსტანტინოპოლში, მოსკოვში, სანკტ-პეტერბურგში, ვენეციასა და რომში გამოცემული სასულიერო და საერო

ხასიათის არაერთი წიგნია, რომელიც დაიბეჭდა და სხვაგან.

სტამბა არსებობდა სოფელ წესშიც, სადაც 1809 წელს მესტამბე რომანოზ ზუბაშვილის მიერ დასტამბული საღმრთო წიგნი „სავედრებელი ღვთისმშობელისა“, ისევე როგორც ბევრი სხვა მნიშვნელოვანი ნაბეჭდი წიგნი, მათ შორის, ვახტანგის სტამბაში 1712 წელს დაბეჭდილი „ვეფხისტყაოსანი“. ძველნაბეჭდი წიგნების მდიდარი კოლექცია ვერ შეიქმნებოდა, რომ არა ცალკეული სახელმწიფო მოღვაწეების,

სურ.20 ვახტანგ VI სტამბა, ოთხთავი

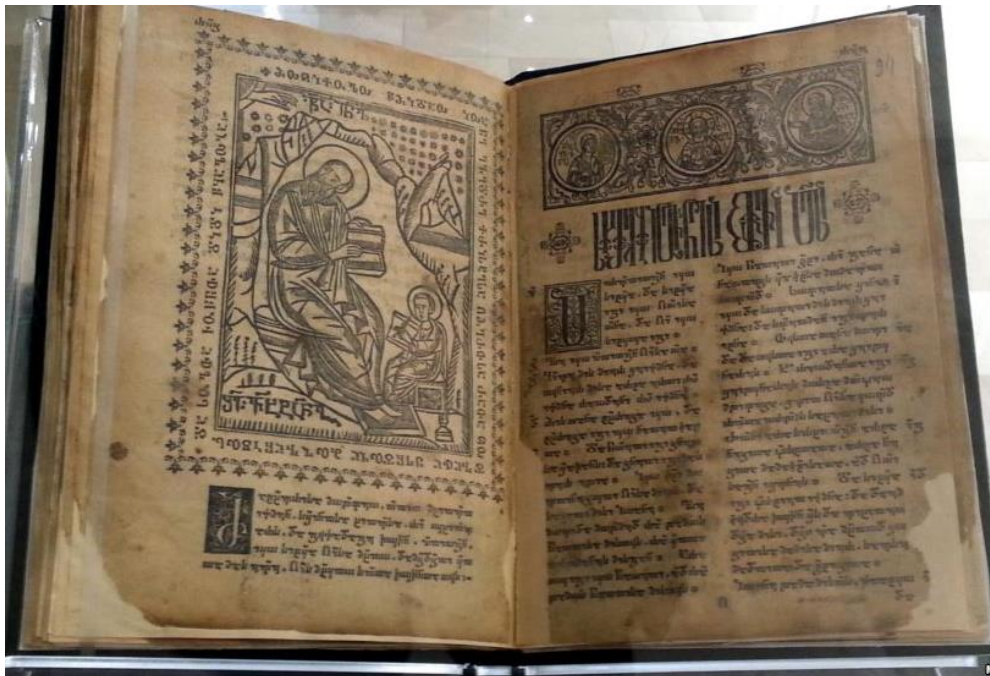
სურ.21 ვახტანგ VI სტამბა, ჟამნი

მეფეებისა და მაღალი იერარქიის სასულიერო პირების ძალისხმევა, თუმცა ასევე აღსანიშნავია ცალკეულ მესტამბეთა თავდადებული შრომა და საქმის უანგარო სიყვარული, რომლის ანარეკლი კარგად ჩანს ნაბეჭდი წიგნებისთვის დართულ მესტამბეთა ანდერძებში. 1710 წელს, ვახტანგისეული სტამბის გამოცემულ პირველნაბეჭდ კონდაკს ახლავს ანდერძი მესტამბეების: „ვითარცა უცხონი იხარებენ ხილვასა ზედა თვისთა სამკვიდრებელთათა და ზღვათა შინა მავალნი ხილვასა ზედა ნავთსაყუდელთასა, ეგრეცა მესტამბენი იხარებენ განსრულებასა ზედა წიგნთასა“.¹⁰⁷

ძველნაბეჭდი წიგნების დეკორი, სხვადასხვა სტამბის შრიფტები, წიგნების ყდების გაფორმება - როდის და რა ვითარებაში შეიქმნა პირველ ქართულ ნაბეჭდ წიგნებში უცნობია; არც ის ვიცით ზუსტად, გარდა არქივებში დაცული ძველნაბეჭდი წიგნებისა, კიდევ რა ნაწილია შემორჩენილი დღემდე. მაგრამ ფაქტია, რომ მრავალი მაგალითი არსებობს ნაბეჭდი წიგნის გრავიურული გაფორმებისა, რომელიც სხვადასხვა დროის ხელნაწერი წიგნის მინიატიურული გაფორმების ნაზავს წარმოადგენს და დიდი წილი XVII-XVIII საუკუნეებისას. ნიკოლოზის მიერ გადაწერილ ხელნაწერების გაფორმებაც გამომდგარა ნაბეჭდი მხატვრული დეკორის გაფორმების შთაგონების წყაროდ.

ზემოთ აღნიშნული „მარგალიტის“ (H-1246) გაფორმება საყურადღებოა იმ თვალსაზრისით, რომ უკვე დიდი ხნის სასტამბო მუშაობის დაწყების შემდეგ, მან კარგად იცოდა ბეჭდვის ის პრინციპები, რომელსაც სტამბა იყენებდა და აღნიშნულ ხელნაწერში შექმნა გაფორმების ის სისტემა, რომელიც გააადვილებდა დაბეჭდვას, ანუ ნიკოლოზმა, განსაკუთრებულად მიახლოებდა ამ ხელნაწერის გაფორმება ვახტანგისეული სტამბის გრავიურებს, რაც ტექნიკური თვალსაზრისით გამართლებულია, იმ შემთხვევაში თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ასეთ დიდტანიან და კარგად შესწავლილ ნაშრომს, ამ პერიოდში დაბეჭდვა და გამოცემა ელოდებოდა და მესტამბეებს გაუადვილა საქმიანობა და ხელნაწერის სახით პირდაპირ მისცა ნიმუში მომავალში დასაბეჭდი წიგნისა.

¹⁰⁷ დ. კარიჭაშვილი - "ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია", 1929წ. მ. კურდღელაშვილი - "ქართული სტამბის ისტორიიდან", 1959წ.

როგორც
ანდერძებიდან ჩანს,
წიგნის ნაწილი 1753
წელს, ხოლო ნაწილი
1754 წელსაა
გადაწერილი და შემდეგ
ერთად აკინძული. 1753
წლით დათარიღებული
ნაწილი ბოლოსკენაა და
1754 წლით
დათარიღებული წინ. ეს
პერიოდი კი ემთხვევა
ნიკოლოზის მოსკოვში

სურ.22 ვახტანგ VI სტამბა, ოთხთავი.

ცხოვრების დროს - შესაძლებელია „მივლინებას“, იმისთვის რომ კარგად გარკვეულიყო და მიხმარებოდა იქ დაარსებული სტაბის თანამშრომლებს საქმიანობაში, გაემართა და სტამბის ტექნიკური შესაძლებლობების თანახმად წიგნების გაფორმებაშიც მიეღო მონაწილეობა.

ხელნაწერ „მარგალიტში“ H-1246 შესრულებული თავკაზმულობები (1r, 9r, 114r, 165r, 190r, 204r), არის ნაბეჭდი წიგნის ერთიანი ორნამენტის დეტალები, ეს ნიშნავს იმას, რომ სხვა კალიგრაფებისა და მინიატიურისტების ერთობლივი ნაშრომია გრაფიკების დეკორატიული სისტემა, მათ შორის ნიკოლოზისაც და „მარგალიტში“ მოცემული ექვსი, სადა თავსამკაული არის ნიკოლოზისეულ ნიმუშთა კატალოგი, ნაბეჭდი წიგნის დეკორისათვის - რაც შერდარებისას ცხადად ჩანს. ძალზე სადა დეკორაციებია, სინგურითა და შავი მელნით შესრულებული, ადვილი გეომეტრიული და მცენარეული ვიწრო ორნამენტული ხლართებით. ლოცვანშიც H-334 ასეთივე გაფორმება გვხვდება.¹⁰⁸

¹⁰⁸ იხ. გვ. 129

3.12 H – 334 ლოცვანი 1756 წ.

166ფ.; 20,3X18 სმ.; (თავდაპირველად ხელნაწერი მცირე ზომისა ყოფილა [13,5X10 სმ.], ხოლო ახლად დაკაზმვის დროს, ფართე ფურცლებზე გადაუკრავთ და გაუდიდებიათ); ტყავადაკრული მუყაოს ტვიფრული ყდა; სრული; ნუსხური (სათაურები სინგურით, პირველი სათაური გრხილად); თავბოლოკაზმულობანი (39r, 129v, 159r); 1756წ. (149r); გადამწერი: სიონის დეკანოზი ნიკოლოზ (149r); ადგილი თბილისი.

1. „ლოცვანი შუადამისანი, თქმული იოსებ გამომეტყველისა მიერ. - ლოცვითა წმიდათა ღთშემოსილთა მამათა ჩნთათა; უფალო იესუ ქრისტე, ღმერთო შეგვიწყალებ ჩვენ...“ 2r-32v.
2. „იბაკონი უფლისა ჩნისა იესუ ქრისტესი...“ 33r-38r.
3. „იბაკონი წმიდისა ღვთისმშობლისანი, რომელსა დაუჯდომელი ეწოდების...“ 39r-50r.
4. „ლოცვა გმადლობისა...“ 50r-65r.
5. „ლოცვანი ყოველთა შვდეულთა დღეთანი, ...“ 65v-112v.
6. „ლოცვა დაწოლისა...“ 112v-115v.
7. „ლოცვანი ღამისანი ათორმეტთა ჟამთანი, ...“ 115v-120r.
8. „ლოცვანი დღისანი ათორმეტნი ...“ 120r-125v.
9. „ლოცვა უკუეთუ მრდელსა დაცემა შეემთხვოს ...“ 125v-129v.
10. „წესი და განგება წმიდისა ზიარებისა ლოცვისა ...“ 129v-149r.
11. [თვეთა მეტყველება]: „გალობა ყოველთა წმიდათა, რომელნი მოატყვან რიცხვსა ...“ 150r-157v.
12. [ძველი და ახალი აღთქმის წიგნების ნუსხა] 158r-v.
13. „პარაკლისი, ახლადთარგმნილი, სავედრებელი ყოვლადწმიდისა ღთსმშობლისა მიმართ ...“ 159r-166r.

ანდერძი:

1. „აღწერე სრულიად ლოცვანი ესე, ფრიად ცოდვილმან, სიონის დეკანოზმან ნიკოლოზ, წელთა ჩღნვ“ (149r).
2. „ყოვლად წმიდაო ქალწულო ღთსმშობელო, შეიწყალე მწერალი წიგნისა ამის ცოდვილი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ“ (157v).

მინაწერი მოიპოვება 162r-ზე.¹⁰⁹ იკითხება ასე: „ესე ლოცვანი ჩემი დაწერილი არს, ვინც ნახოთ სიცოცხლე უბრძანეთ ლევან თარხანოვ.“ მინაწერი შესრულებულია მოგვიანებით გადიდებულ წიგნის აშიაზე.

ეს ხელნაწერიც წარმოადგენს გარკვეულ მულაჟს, რადგან ტექსტის უწვრილესი, კალიგრაფიული ხელი, რომელსაც შეუიარაღებელი თვალის გარეშე ნაბეჭდი წიგნის ტექსტისგან ვერ გაარჩევს კარგად გაწვრთნილი თვალიც კი, მხატვრული დეკორი, რომელიც სასტამბო საქმიანობას აადვილებს, რადგან უკვე ასეთი გრაფიკული თარგებით იბეჭდებოდა წიგნები და ეს ნიკოლოზმა, როგორც სტამბის თანამშრომელმა კარგად იცოდა. ეს ლოცვანი უნდა დაბეჭდილიყო და ხელნაწერის ფორმატი შექმნა ისე, რომ მესტამბეებს აღარ დაჭსირვებოდა ზედმეტი ფიქრი და ზრუნვა თუ როგორი შრიფტი ან გაფორმება შეერჩიათ ლოცვანის დასაბეჭდად.

როგორც ჩანს ხელნაწერის პირვანდელი სახე, უფრო მცირე ფორმისა იყო ვიდრე დღესაა; პირვანდელი ხელნაწერის ფურცლები არ არის დაზიანებული; თუ რატომ მოხდა ამგვარი რესტავრირება გაურკვეველია, შესაძლოა ხელნაწერი აკინძული არ იყო და შემდეგ დიდ ფურცლებზე დააკრეს, მაგრამ ეს არ არის სწორი ვარაუდი, რადგან ფურცლებს ძველი აკინძვის კვალი ეტყობა. ახალი ფურცლები ჭვირნიშნიანია, მთლიანობაში დაზიანებულია, ეს ფაქტი კი ხელს უწყობს იმ არგუმენტს, რომელსაც ქვემოთ მოგახსენებთ: ვფიქრობ, სწორედ იმის გამო იყო ეს ხელნაწერი დაშლილი ცალ-ცალკე ფურცლებად რომ დაბეჭდილიყო, ანუ სტამბაში დაშალეს და სავარაუდოდ დაბეჭდეს კიდევ, რადგან ვახტანგის სტამბის ნაბეჭდი წიგნების შრიფტი, განსაკუთრებით გავს ნიკოლოზ მიქაძის კალიგრაფიულ ხელს, ეს კი იმას ნიშნავს რომ შრიფტისა და ასოების მოდელები ნიკოლოზ მიქაძის „ესკიზების“ მიხედვით არის შერჩეული, ან არც ის არის გამორიცხული, რომ პირიქით ნიკოლოზმა მაქსიმალურად მიახლოავს ხელი ნაბეჭდი შრიფტის მოყვანილობებს, მაგრამ ზომამ აქ განსაკუთრებით საყურადღებო, ნაბეჭდი წიგნის ასეთი მცირე ფორმატი, შრიფტის დაპატარავება და წასაკითხად ვარგისიანობა, შესაძლებელია ნიკოლოზის სახელთან და შრომასთან იყოს კავშირში.

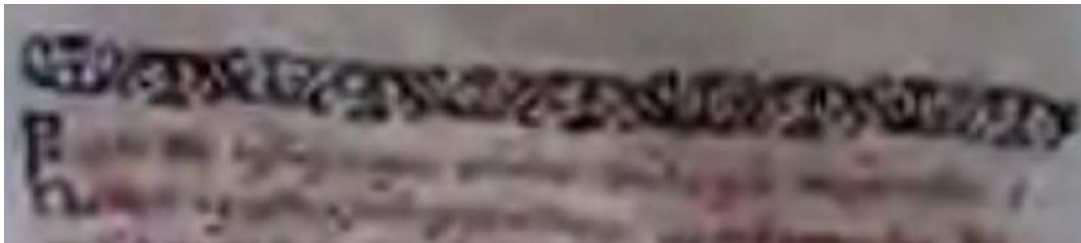
თავსამკაულთა ორნამენტები, ვახტანგ VI სტამბის (1709-1722 წწ.) ნაბეჭდი წიგნების შემკულობის ერთ-ერთი მსგავსი სახეა. ლოცვანში ორი სახის ორნამენტია - ერთი მათგანი, რაც 39r გვერდზეა - მეორედება 159r გვერდზეც, ხოლო მეორე 129v გვერდზე განსხვავებულია.¹¹⁰

¹⁰⁹ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ტ.I, H-ფონდი

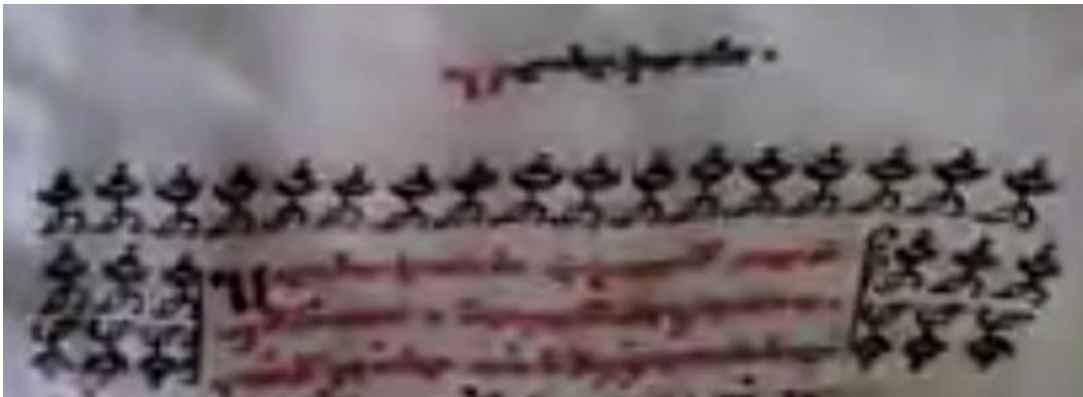
¹¹⁰ იხ. გვ. 129

სურ.23 39r

სურ.24 129v

სურ.25 159r

ზოგი გვერდი: 1r-v, 2r-v, 3r-v, ჭიანჭამია; დასვრილია ყველა ახალი ფურცელი, რომელზეც დაკრულია მცირე ზომის ხელნაწერის გვერდები; დაკრული ფურცლები კარგად არის შენახული 33r-166v-ს ჩათვლით და ყდაზე ობია მოდებული, ობის ლაქებია; ხელნაწერი ამკარად სინესტისგან ან წყლისგან არის დაზიანებული.

ხელნაწერში ჩართულია ორი, ამოჭრილი გრაფიურა, რაც ძველი რესტავრაციის დროინდელი უნდა იყოს; გრაფიურები სავარაუდოდ ზუსტად ერთნაირი უნდა ყოფილიყო: პირველი გრაფიურა 1v-ზეა - დაზიანებული, იგივე ფორმას იმეორებს 158v-ზე ჩაკრული გრაფიურაც, ესეც დაზიანებულია, მარჯვენა ზედა კუთხე მოხეულია. გამოსახულია ფეხზე მდგომი ღვთისმშობელი დიდი გასხვივოსნებული შარავანდით, რომლის გარშემოც პატარ-პატარა ანგელოზებია, გრაფიურა ევროპულია, აქვს წარწერაც: „2412 Mart Engelbrccht axe. A.K. S. Mater Sabvatoris.“

ყდა მუყაოსია, გადაკრული ტვიფრული ტყავით, რომელიც XIX ს.-ის მიჯნისა უნდა იყოს, თანადროული ძველი რესტავრირებისა.

3.13 A – 1399 ტიპიკონი (რუსულიდან თარგმნილი) 1758 წ.

431ფ.; 30,5X19 სმ.; ქაღალდი (I-III, 1-8, 427-433ფფ. დაზიანებული და რესტავრირებულია, 431ფ. თავდაყირა არის ჩაკინძული; მელნის მდარე ხარისხის გამო ზოგიერთი გვერდი გამურულია); ტვიფრული ტყავით შემოსილ მაგარ ყდას აქვს უბრალო ლითონის (მოშლილი) შესაკრავი და წარწერა ოქროს ვარაყით: „ტიპიკონი წმ. დავით-გარეჯის [!] მონასტრისა [!];“ კალიგრაფიული ნუსხურით; სათაურები და დასაწყისი ასოები სინგურით, ნაწილობრივ მთავრული ხელით; 1758 წ.; გადამწერი: სიონის დეკანოზი ნიკოლოზ (იესე ოსეს ძის ბიძა); მოტანილია დავით-გარეჯიდან აკ. შანიძის მიერ 1922 წელს.

„ტიპიკონი რომელ არს ქცევა და წესი ეკლესიასა. განგება წმისა იწმლისა ლავრისა ღირსისა და ღმრთი შემოსილისა მამისა ჩმისა საბასი. ესრეთ განგება იქმნება და სხდოთა წმთა ღმისა ეკლესიათა. წესი მცირეს მწუხრისა ტიპიკონისაებრ. - პირველ მზისა დასვლისა, დღესა შაბაძთა მივალს ეკლესიარხი (რომელ არს სანთლისა ღმრთებელი) და უპირატესისა მიმართ ჰყოფს მეტანიასა, იუწყებს მისგან, თუ რომელსა ჟამსა იწყოს რეკა...“ 1r-430v.

შენიშვნა: 1. წამძღვარებული აქვს „განგება წმისა ამის წიგნისა.“ Ir-IIIv

2. ძველი პაგინაცია არსებული ციფრებით.

ანდერძი (მომგებელისა და გადამწერისა):

„აღვაწერინე ტიპიკონი ესე სმდ შემკობილი, რუსულისაგან ქართულად ნათარგმნი, საფასითა ბოდბელ მიტროპოლიტმან იმნე და შევწირე სასოებასა ჩმსა და განმანათლებელსა უდაბნოსა დავით-გარეჯისასა. მოსაქსენებლად და აღსახოცელად ცოდვათა. გვედრები მკითხველთა და კრებულთა წმდისა მონასტრისათა: შენდობას ჰყოფდეთ და მოქსენებასა და ინაშე ღმისა კეტილად ვსენებულ იყვნეთ.

გვედრი მწერალიცა ამის უღირსი მღვდელი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ, უკეთუ ოდენ სიტყვთ ანუ ქარაგმით, ანუ წინწილი ცთომილი ჰპოოთ რადმე, უფალწო ჩემწო, წმიდანო მამანო. დასრულ იქმნა ივლისს ზ, ქს აქთ: ჩლწ“ 431r.¹¹¹ (ეს ანდერძი შეცდომით უკუღმა არის ჩაკინძული.)

¹¹¹ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ტ. IV A-ფონდი

3.14 A – 1487 ტიბიკონი 1760 წ.

366ფ.; 32X20,5 სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; ნუსხური (სათაურები სინგურით); 1760 წ. (1r, 365v)

„ტიბიკონი, რომელ არს ქცევა და წესი ეკლესიათა. განგება წმიდისა იწრუსალემისა ლავრისა, ღირსისა და ღ-თ-შემოსილისა მამისა ჩუწნისა საბასი. ესრეთ განგება იქმნება და სხვადათა იწრუსალემს პატიოსანთა მონასტერთა მსგავსად და სხვადათა წმიდათა ღ-ე ეკლესიათა. წესი მცირეს მწუხრისა ტიბიკონისაებრ. - პირველ მზისა დასვლისა, დღესა შაბათსა, მოვალს პარეკლესიარხი (რომელ არს სანთლისა აღმნთებელი) და უპირატესისა მიმართ ჰყოფს მეტანიასა ...“ 5r-334v.

შენიშვნა: I უძღვის სარჩევი: „თავი, განგება წმიდისა ამის წიგნისა“ 2r-4v.

II ერთვის: 1. „დაუსრულებელი კელთა“ „შექმნიტგან ყოვლისა ქმნულისა და პირველდაბადებულისა კაცისა ადამისა, მოქცევა ინდიქტიონისა ხუთას ოცდაათორმეტა წელთა მეათოთხმეტ გზის - 334r-335r“

წელნი ადამისითგან	წელნი ქრისტესითგან	ინდიქტიონი	მოქცევა მზისა	კელთა წლისა	მოქრევა მთოვარისა	საფუძველი	ათცამეტური	კლიტისა ზღვართა
ხშიზ	ჩუთ	ბ	ა	ა	ა	იდ	ზ	ჟ
ხშიწ	ჩუი	გ	ბ	ბ	ბ	კე	კვ	ბ...
..... ნაკი								
კუმწ	ჩშვ	დ	კწ	ზ	ით	გ	იწ	ი...

ერთვის გადამწერის - დეკანოზ ნიკოლოზის განმარტებები: 344r-v, 345r-358r, 358v-365r, 365v გვერდებზე.

ანდერძები (გადამწერისა):

ა. „ქრისტე შემიწყალე მწერალი წიგნისა ამის, უღირსი მღდელი, დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ“ (365v)

ბ. „მრავალ ჟამიერ ყოს ღმერთმან ზოდბელ მიტროპოლიტი იოანე, რომლისათვისცა აღვწერე სრულიად ტიბიკონი ესე უღირსმან მღვდელმან სიონის დეკანოზმან ნიკოლოზ. ნოენბერს კ, ქრისტეს აქეთ ჩღდ 1760“ (334v).

გ. „უფალო იესუ ქრისტე, წარმიმართე საქმე ესე კელთა ჩემთა. უღირსსა მღვდელს, დეკანოზს, მწერალს ნიკოლოზს, ამინ. ჩღდ “ (1r).

(დამკვეთის): ... „აჰა დიდებულისა ტაძრისა ამის შენისა, ნინა მოციქულისა, მცირესა რასამე ძღვანებულ ვყოფ დიდებულისა ეკლესიისა შენისა ფრიად ცოდვილი ბოდბელ მიტროპოლიტი იოანე, რომელმან ფრიადისა წადილითა და სურვილითა გიძღვენ, მოგართვი და შემოდწირე კეთილად შემკული წიგნი ესე და ფრიად საკმარნი ეკლესიისანი, სრული საწელიწადოდ ტიპიკონო და ნანდვლვე განმაშვენებელი ეკლესიისა, რამეთუ ყოველნივე განწესებანი წელიწადთა და ათორმეტთა თვეთა და დღეთანი, თუ რაოდენნი რაჲ ჯერ-არიან და საკმარ ეკლესიისა. წიგნი ესე კეთილ პოვნილნი, გარნა მეცა ამისთჳს ვეწარ-ვესურვე და აღვაწერინე მეოხედ და შემწედ წინაშე ქრისტესა ფრიად ცოდვლისა სულისა ჩემისათჳს და ბრალთა ჩემთა აღსაჯოცელად. აწე, რომელმანცა მართლმადიდებელმან ქრისტიანემ უსამართლოდ დატაცებით ამის წიგნისა კელ-ყოს გამოკვებად მონასტრისა ამისგან, გინა დაკარგული და დატყვევებული იშოვოს და იკსნას და ამასვე წმიდის ნინა მოციქულის ეკლესიას არ შემოსწიროს, იგიმც გამოეკვების სასუფეველის დიდებისაგან, ხოლო რომელმანცა კეთილად შეიტკბოს, აღმოიკითხოს და ისწავოს, ქრისტეს მიერ კურთხეულ და წმიდათა კაცთაგან შენდობილ.

ჟამსა სუფევით საქართველოსა შინა მეფობასა ღვთივ ცხებულის მეფის თეიმურაზისა და ძისა მისისა კახთა მეფისა ირაკლისა, რომელთა დღენი მრ[ავალ] წელ! აღიწერა ნოენბერსა კ, ქრისტეს [აქეთ] ჩდმ, 1760“ (366r ანდერძი იწყება წმინდა ნინოს ვრცელი შესხმით).¹¹²

3.15 A-20 იოანე ოქროპირი - თარგმანება მათეს თავი სახარებისა 1764 წ.

05+350 ფ. (700გვ.); 42X29 სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული (შეუბღალავი) ხის ყდა; შეიცავს ძველი ანბანური პაგინაციით აღრიცხულ 44 რვეულსა და 45-ე რვეულის ერთ გვერდს; ნუსხური (სათაურები სინგურით); 1764 წ. (693r); გადამწერი სიონის დეკანოზი ნიკოლოზ [ოსეს ძე]¹¹³ (გვ. 693); მომგებელნი: იოანე და დავით ბოდბელები (დამწყები პირველი, დამსრულებელი მეორე გვ.699-700); დაუწერელია: 01r-04v, 05v.

„წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუჴნისა იოანე ოქროპირისა კონსტანტინოპოლელ მთავარეპისკოპოსისა თარგმანება წმიდისა სახარებისა მათეს თავისა. პორუჴლი თავი ჳსენება წმიდისა მათე მახარებელისა, დაწყება სიტყუასა გ. მ. - ჯერ იყო ჩუჴნდა, ძმანო, რათამცა არა გვეკმარებოდა წერილთა მიერი შეწევნა, არამედ ესე-ვითარიმცა გუაჴუნდა მოჴალაჴობა...“ (1r-692r)

¹¹² ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა ტ.V, A-ფონდი

¹¹³ აღწერილობაში შეცდომით არის მითითებული „[ოსეს ძე]“ ნიკოლოზი, სიონის დეკანოზი გაბრიელის ძეა.

ანდერძები:

1. (მთარგმნელისა) „დიდებაჲ შენდა წმიდაო ერთარსებაო და ერთღვთაებაო, სრულმყოფელო ყოველთა კეთილთაო, რომელმან ღირს მყავ სრულყოფად თარგმანებასა წმიდისა ამის სახიერებისასა. წმიდანო მახარობელნო და წმიდაო იოანე ოქროპირო მეოხ ეყუწნით წინაშე საყდართა ქრისტესთა მამასა იოანეს და მამასა ექვთიმის მუშაკთა სულისა ვენახისათა, ა.ა.“ (მთვარეულით 693).
2. (გადამწერისა) „აღიწერა სრულიად მათეს თავის სახარების თარგმანი ესე ძველი კელითა ჩემ უღირსისა სიონის დეკანოზის ნიკოლაოზისათა. მამანო წწნო მკითხველნო და მსმენელნო, უკეთუ ცთომილი რაჲმე იხილოთ, ნუ მაიძულებთ სიყუარულისათჳს ღ~მ, არამედ მცირეცა შენდობით ჴსენება ყავთ ჩემ ცოდვილისა ამის მწერლისათჳს, ჩღმდ, 1734 (!)“ [1764], 693r.
3. [იოანე ათონელისა] ვრცეწლი ანდერძია. „ესე ანდერძი მამისა ეფთჳმისი არს ღმერთმან ღირს ყავნ წმიდათა მისთა თანა...“ (693-699 გვ.)
4. (მომგებელის დავით ბოდბელისა): „საჴმარ არს და თანა-წარუალ უწყება ამისა ესე, მორწმუნენო, კეთილმსახურ, მსმენელ, ღუთის მოყუარენო: სულთა გულსიტყუაჲ-გონთა მაბრწყინ-მანათ-მაშჴსა ამა სახარების თარგმანებისა, თუ ვითარისა საღმრთო მეტკივ-მოყვარებითა და გარდამეტებულითა საღმრთო-საიმეროთა შესამკოდთა განწეს-განჴარგვთ მოურნეობდა ნათლიერ ნამკი იგი, ღ~თისა ვიდრემე და ჴეცისა კაცი, წ~მ იოანე ბოდბელ-მიტროპოლიტი, რომელმან პირველად აღწერად ამისა, მანვე ოდენ იგულმოდგინა და მოელოდაცა სული წმიდისა მის, გარნა შესრულებით ხილვად ვერღა ეწიფა სანატრელი იგი, რამეთუ განვიდა ნათელი ამით, და დამწუნუელმან აჴაჴსა, უადი ყოფა ჴემ აღიზენა რომლისა ოხად ოხაჴსა მგულვი, მკადო მოჴსენებისა ვიქმენ რაჴსამე მიზეზითა, რამეთუ მიბრძანეს რაჴ ბრძანებითა უკეთილმსახურესისა საქართველოსა ირაკლი მეფისა დავითიანისა და უნეტარესისა სრულიად საქართუჴლოსა პატრიარხისა ანტონი მეფის ძისა დავითიანისათა, და დამადგინეს ბოდბელად ჩუჴნ, წ~ის დავით გარეჴის არხიმანდრიტი დავით, რომლისათჳს სულ გონ აღძურით სასოებისა დამდეგმა და თავისაცა ჩემისა ძღუნად შეწირვად არ კნინ სამეტმან ამა წ~ა ეკლესიისა, რომლისათჳს ახლად ღუაწლ-დებით ვიშრომე, ვიგულმოდგინე და ფასით აღწერით, აღჴაზმით შეჴასრულებინე და წარმოჴადგინე ეკლესიათა შემამკობელი და სულთა, გულთა განმანათლებელი წიგნი ესე წ~ისა მათე მახარებლისა სახარების თარგმანი სანატრელისა მიერ ოქროპირისა იოანესი, ყოვლად ბრძნისა. და ესე ვიგულმოდგინე და შერვწირე წ~ა ნათლიერსა და მოციქულთა სწორსა და ჩუჴნ ქართუჴთა ერთა მანათსა და ახლად ემზაზით

აღმომშუესა, ღირსისა დედისა წა ნინა მოციქულისა საფლავსა-მყოფ
ეკკლესიასა. ამისჲს ვედრით-შევრდომით გლოცავ, გამკობ უღირსი ბოდბელ
მიტროპოლიტი დავით, ქრისტეს მიერის მშჳდობისა და სიყუარულისა
მომძლუანი თქუჲნ, ყოველთა ქრისტეს მოყუარეთა მართლმორწმუნეთა მაგათ,
რათა ჴსენებულ ვიყოთმცა ლოცვაჲთა შინა თქუჲნთა ამისა ღუაწლმდებნი და
ყოველთაგან უშფოთველ-უცილებელად ეგოს წის ნინო მოციქულისა
ეკკლესიისა შესამკობელად ბრწყინვალე ესე წიგნი; და რათა არავინ
მძლავრებით დატაცებით, არცა პარჳთ და მალჳთ და გამოწირჳთ იკადროს
გამოჴუჲზად, რამეთუ მყოფელნი მიიღებენ წყევა-კრულჳა შეჩუჲნებასა. ხოლო
რომელთაცა ისწაონ - ისწაონ, ისმინონ და ასმინონ, და კეთილად
აღმოიკითხვდენ საქებად, შესამკოდ, სადიდებლად წმიდისა ამის ეკკლესიისა,
კრთხევით იმოჴსენითოს უნდოთა მიერ ლოცუათა შინა ჩუჲნთა, მრჩობლითავე
ცხოვრებითა ეგოს მშჳდობასა კეთილ ცხოვრენაჲსა უფლისაჲ ჩუჲნისა იესუ
ქრისტეს მიერ, რომლისა თანა მამასა ჴშუენის სულით წმიდითურთ დიდებაჲ,
უკუნიამდე, ამინ.“ (გვ.699-700)

მინაწერი: „შვიდი თუმანი არის ამ წმიდას სახარების თარგმანში მიცემული.
თხუტმეტი მინანთული მისს ღირსებას ყდ სამღვდელთაგან: ბოდბელის ინეჴსგან
მიცემულ: და ხუთთუმანნახევარ საწყალის ჩემ ბოდბელის დავითისაგან: ჩლდდ:“ 05r.¹¹⁴
ყდა, წინა და უკანა ფურცლები ჴიანაჴამია.

ვინაიდან ჴედა სამი ხელნაწერის: ტიბიკონი რუსულიდან თარგმნილი A-1399,
ტიბიკონი A-1487 და იოანე ოქროპირის თარგმანება მათეს თავი სახარებისა A-20 -
ანდერძებში ფიგურირებს ბოდბელი მიტროპოლიტის იოანეს სახელი, გადავწყვიტე
უფრო მეტი კონკრეტიკისათვის დამერთო მცირე ისტორიული ექსკურსი ბოდბის
წიგნთსაცავზე, რომელის შევსება-შენარჩუნებაზე დიდი ღვაწლი აქვთ
მიტროპოლიტებს დავითს და იოანეს, ამ უკანასკნელმა კი საქმეში თანამედროვე
სახელგანთქმული კალიგრაფი - დეკანოზი ნიკოლოზ მიქაძეც ჩართო და მას
დაუკვეთა რამდენიმე ხელნაწერის გადაწერა.

აღნიშნული ხელნაწერები ბოდბის მონაზვნებისთვის იყო განკუთვნილი და
შიდა სამონასტრო მსახურებებზე საკითხავ წიგნებს წარმოადგენდა, თითქმის
მთლიანად მოკლებულია მხატვრულ გაფორმებას:

¹¹⁴ ქართ. ხელნაწ. აღწერილობა A-ფონდი. ტ.I

ტიპიკონი A-1399¹¹⁵, ახალი რესტავრაციის შედეგად ა და ბ ნაწილებად ხელახლადაა აკინძული. ა-ნაწილი უფრო ვრცელია და მეტ ფურცელს შეიცავს ვიდრე ბ-ნაწილი. ორივე ნაწილი ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია რესტავრირებული. ა - ნაწილის ყდა ტიპიური XIX-XX საუკუნისაა, ხოლო ბ-ნაწილს რესტავრირებისას შეურჩიეს ახალი, სადა ყდა. როგორც ჩანს ერთ წიგნად იყო აკინძული, გვერდების ძველი ნუმერაცია თავდაპირველი აკინძვის თანმიმდევრულია: 282v-ზე წყდება ა-ნაწილი და იწყება ბ-ნაწილი 283r-დან - მთავრდება 431v-ზე.

ხელნაწერს არანაირი მხატვრული გაფორმება არ აქვს, გარდა სინგურით გახალისებული შავი ტექსტისა (საზედაო ასოები, აზვაცები და მონიშვნები), რომელზეც შეგნებულად არავის უზრუნავს, უბრალოდ ასე განვითარდა გვერდების ფერადოვნება საკითხავების მიხედვით და არა მხატვრული გაფორმების თვალსაზრისით.

გვერდ 319v-ზე გვხვდება ორი მინაწერი: 1. „ეს ტიპიკონი არის დავითისა ვინცა ეს ტიპიკონი მოიპაროს ანუ დახიოს ან გააფუჭოს გაუწყრეს ამის მდლი. დავითის რისხვა ქონდეს უკუნისამდე ამინ:.

2. ეს ტიპიკონი წავიკითხე და ვპოვე კეთილი მეოხ მეყავი დავით მე ცოდვილსა. მორჩილი სილოვან ფარანოვი. 1886 ს წ. ოდომბერის 18 დღეს:.”

ხელნაწერს რესტავრაციის დროს კოლენკორის ფურცლები აქვს დაკრული, რაც ტექსტს იცავს დაზიანებისგან, მაგრამ შავ მელანს უფრო ამკვეთრებს და თავისებულ ბრწყინვალეობა შემოაქვს. კოლენკორის ქაღალდმა თავდაპირველი იერი დაუკარგა ხელნაწერის ფურცლებს, მაგრამ მაინც აშკარაა ნიკოლოზის გამოკვეთილი და გამოჭრილი ხელრთვა.

არც ტიპიკონი A-1487¹¹⁶ შეიცავს რაიმე მხატვრული გაფორმების ნიშნებს, ამ თვალსაზრისით ერთადერთი რაც შიძლება ავლნიშნოთ, ეს არის ტექსტის განაწილება გვერდებზე და ზოგან სტრიქონების კლება-მატების პრინციპით, ტექსტის სხვადასხვა ფორმებში მოქცევა. ამ ტიპიკონზე ვერ ვიტყვით, რომ სასტამბო საქმიანობის გამო არის მოკლებული მხატვრულ გაფორმებას. ამის მიზეზი მხოლოდ დამკვეთის სურვილია, რაც მისსავე ანდერძშიც კარგად სჩანს. ბოდბის მონასტერზე მზრუნველი მღვდელმთავრის სურვილი იყო, რომ მონასტერში ყოფილიყო ისეთი სრული ტიპიკონი, როგორიც ეს ხელნაწერია. ასევე საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ბოდბელი

¹¹⁵ აღწერილობა იხ. გვ.130

¹¹⁶ აღწერილობა იხ. გვ.131

მიტროპოლიტი ოანე, ამ კეთილ საქმეს ნიკოლოზ მიქაძეს, როგორც გამორჩეულ კალიგრაფსა და განსწავლულ მწიგნობარს ავალებს.

ხელნაწერში იოანე ოქროპირი - თარგმანება მათეს თავი სახარებისა A-20, არანაირი მხატვრული გაფორმება არ გვხვდება, გარდა სადად შესრულებული დიდი საზედაო ასოებისა, რომელიც აბზაცებს გამოყოფს დიდი, აშიაზე გამოტანილი შავი და სინგური ასოებით, რაც სინგურით ნაწერი ტექსტის ნაწილზე სინგურია და შავი მელნით ნაწერზე - შავი მელნითვეა შესრულებული. ტექსტი მთელს წიგნში ორ სვეტადაა განაწილებული.

02-გვერდზე კარგად ჩანს ჭვირნიშანი (———) - სამი მთვარე. (ასეთი ჭვირნიშანი არის A-1454-ში¹¹⁷). 03-ზეც სამი მთვარეა. 04-ზე ყვავილი ჭვირნიშნად. 05-ზე სამი მთვარე - ეს გვერდები დაუწერელია და შესაბამისად ჭვირნიშნებიც კარგად სჩანს. გვ. 7 ყვავილია შუაში - ასეთი დიდი ზომის ყვავილიანი ჭვირნიშანი თითქმის ყველა გვერდზეა, მაგრამ ზოგ გვერდებზე განსხვავებული ფორმის ჭვირნიშნებიც გვხვდება - რაც საფუძველს უდებს იმ ვარაუდს, რომ შესაძლოა წიგნი დაწერილია სხვადასხვა ხელნაწერისთვის განკუთვნილი ფურცლების მონარჩენებზე, ზოგან გვხვდება ქოთანში ჩარგული ყვავილი ჭვირნიშნად. თვითონ ქაღალდის ფაქტურაზეც იგრძნობა განსხვავებული ფურცლის ფაქტურა - ზოგან სქელი ქაღალდი გვხვდება, ზოგან შედარებით თხელი. სქელ ფურცლებს საერთოდ არ აქვს ჭვირნიშანი, ასეთი ფურცლები კი ხელნაწერის დიდ ნაწილს წარმოადგენს.

ტექსტში ბევრგანაა წითელი და შავი ფანქრით აღნიშნული შესწორებები, რაც რა თქმა უნდა შემდგომი პერიოდისაა.

693 გვერდზე ტექსტის განაწილება განსხვავებულია - მსხვილი ასომთავრულით შესრულებულ მთარგმნელის ანდერძს პირველი სვეტის ნახევარი ადგილი უჭირავს, ხოლო მეორე ნახევარი გადამწერის - ნიკოლოზის ანდერძს, რომელსაც მრგვალი მოყვანილობა აქვს და წრეს ქმნის.

ბოდბის მონასტერს მდიდარი წიგნთსაცავი ჰქონდა. ჩვენამდე მოაღწია მონასტრის კუთვნილმა არაერთმა ხელნაწერმა წიგნმა.

1. კრებული A-1480¹¹⁸. გადაწერილია XVII-XVIII საუკუნეებში, დაუდგენელ ადგილას, დაუდგენელი პირის მიერ. თავდაპირველად ეს ხელნაწერი ბოდბის საკუთრებას წარმოადგენდა, თუმცა შემდგომში ის ბოდბელმა ეპისკოპოსმა ონოფრემ ხარჭაშნელ ეპისკოპოს ზოსიმეს გადასცა. კიდევ უფრო მოგვიანებით ბოდბელმა

¹¹⁷ იხ. გვ.109

¹¹⁸ დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში

ეპისკოპოსმა იოანემ ხელნაწერი გამოისყიდა და 1756 წლის 24 ნოემბერს კვლავ ბოდბეს შესწირა: “ქ. ეს კონდაკი ონოფრეს ბოდბელს ზოსიმე ხარჭაშნელისათვის მიეცა. ახლა ისევ მე, ბოდბელმა იოანემ დავიხსენ ფასითა და წმინდას ნინოს შევსწირე. ვინც იკმარებდეთ, მე, ცოდვილს იოანეს ბოდბელს, მომიკსენებდეთ. ქ(ორონი)კ(ონ)ს უმდ (1756 წ.), ნოემბერს კდ (24)”;

2. ტიბიკონი A-1487¹¹⁹. გადაწერილია 1760 წელს, თბილისის სიონის ტაძრის დეკანოზის ნიკოლოზის მიერ, ბოდბელი მიტროპოლიტის იოანეს დაკვეთით. იმავე 1760 წელს მომგებელმა ხელნაწერი ბოდბეს შესწირა: “მრავალ ჟამიერ ყოს ღმერთმან ბოდბელ მიტროპოლიტი იოანე, რომლისათვისცა აღვსწერე სრულიად ტიბიკონი ესე უღირსმან მღვდელმან სიონის დეკანოზმან ნიკოლოზ. ნოენბერს კ (20), ქრისტეს აქეთ ჩდ, 1760”; “აჰა დიდებულისა ტაძრისა ამის შენისა, ნინა მოციქულისა, მცირესა რასამე ძღვანებულ ვყოფ დიდებულისა ეკლესიისა შენისა ფრიად ცოდვილი ბოდბელ მიტროპოლიტი იოანე, რომელმან ფრიადისა წადილითა და სურვილითა გიძღვენ, მოგართვი და შემოგწირე კეთილად შემკული წიგნი ესე და ფრიად საკმარნი ეკლესიისანი, სრული საწელიწდომ ტიბიკონი... აწე, რომელმანცა მართლმადიდებელმან ქრისტიანემ უსმართლოდ დატაცებით ამის წიგნისა კელ-ყოს გამოკვებად მონასტრისა ამისგან, გინა დაკარგული და დატყვევებული იშოვოს და იკსნას და ამასვე წმიდის ნინა მოციქულის ეკლესიას არ შემოსწიროს, იგიმც გამოკვების სასუფეველის დიდებისაგან, ხოლო რომელმანცა კეთილად შეიტკბოს, აღმოიკითხოვს და ისწავოს, ქრისტეს მიერ კურთხეულ და წმიდათა კაცთაგან შენდობილ... აღიწერა ნოენბერს კ (20), ქრისტეს [აქეთ] ჩდ, 1760”;

3. იოანე ოქროპირის იოანე მახარებლის სახარების თარგმანება A-20.¹²⁰ გადაწერილია XVIII საუკუნეში, დაუდგენელ ადგილას, დაუდგენელი პირის მიერ. ბოდბელმა ეპისკოპოსმა დავითმა ეს ხელნაწერი შეიძინა, ააკინძინა და 1780 წლის 19 სექტემბერს ბოდბეს შესწირა: “ამ წმიდას იოანეს სახარების თარგმანში მივე ფასად სამი თუმანი თეთრი და ორი მინალთუნი შესაკრავად და მივართვ სასოსა ჩუჴნსა წმიდას ნინას, სადა მდებარე არს მრავალპატიოსანი და წმიდა გუამი მისი... აღიწერა ესე თვთ კელითა ჩუჴნითა სეკდენბერს ით (19), ქ(ორონი)კ(ონ)ს ჩდ (1780 წ.). გლახაკი სულითა ბოდბელი დავით. ამ წელს არს ბოდბელობა ჩ(ემ)ი ით (19) წელი”;

¹¹⁹ დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში

¹²⁰ დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. ლ. მენაბდის თქმით, ხელნაწერის გადაწერის ადგილი და კალიგრაფი უცნობია, მაგრამ ეს ხელნაწერი ირკვევა რომ ნიკოლოზ სიონის დეკანოზის მიერ არის გადაწერილი, ამის დასტურად შეგიძლიათ ნახოთ თარგმანების A-20 აღწერილობა, რასაც როგორც ნიკოლოზის ანდერძი ერთვის, ისე ბოდბელი მიტროპოლიტი დავითის მინაწერიც.

4. დიდი სჯულისკანონი A-9¹²¹. გადაწერილია 1790 წელს, დაუდგენელ ადგილას, დაუდგენელი პირის მიერ, ბოდბელი მიტროპოლიტის დავითის დაკვეთით. იმავე 1790 წლის 1 მაისს მომგებელმა ხელნაწერი ბოდბეს შესწირა: “ყოვლად უსამღუდელოესმან ბოდბელ მიტროპოლიტმან, სულითა გლახაკმან დავით დავაწერინე სჯულისკანონი ესე და მივართვი სასოსა და მფარველსა ჩემსსა წმიდასა ნინას, სადა მდებარე არს გუამი მისი. უფალნო ჩემნო, ლოცვითა მომ[ი]ხსენებდით. მაისისა ა (1), კ(ორონი)კ(ონ)ს უოჭ (1790 წ.)”;

5. თვენი A-1474/1475¹²². გადაწერილია 1738-1740 წლებში, მღვდელი გარსევანის ვაჟის იოანესა და კიდეც ერთი, დაუდგენელი პირის მიერ. 1830 წელს ბოდბელმა ეპისკოპოსმა იოვანემ ეს ხელნაწერი ბოდბეს შესწირა: “ჩველ (1830 წ.). ეს წიგნი არს წმინდის ნინას სობოროს ეკკლესიის შეწირული ბოდბლის იოვანესგან, ამინ, კირიელე[ი]სო[ნ];“

6. კირილე ალექსანდრიელის საუნჯე A-3. გადაწერილია 1820 წელს, დაუდგენელ ადგილას, დაუდგენელი პირის მიერ. 1835 წლის 17 ივნისს ბოდბელმა მიტროპოლიტმა იოანემ ეს ხელნაწერი ბოდბეს შესწირა: “ჩვენ, ბოდბელ მიტროპოლიტი იოანე შევწირავთ ამ წიგნსა საუნჯესა ტაძარსა დედისა ჩვენისა ნინასსა, საოხად სულისა ჩემისა, ჩველ (1835) წელსა, ივნისის იზ (17) დღესა“;

7. ფსალმუნის თარგმანება A-14. გადაწერილია 1816 წელს, დაუდგენელ ადგილას, სფირიდონ იაშვილის მიერ, ბოდბელი მიტროპოლიტის იოანეს დაკვეთით. 1835 წლის 17 ივნისს მომგებელმა ხელნაწერი ბოდბეს შესწირა: “ჩვენ, მიტროპოლიტი სიღნაღისა და ქისიყისა, ბოდბელი იოანე შემოგწირავთ განმანათლებლო ჩვენო, დედაო ქალწულო ნინა, ღვთივ-სულიერსა ამას წიგნსა, თარგმანსა დავითნისა, საოხად სულისა ჩვენისა. აღმომკითხველნო ამას წიგნისაო, სთქვით შენდობა ჩემთვის. ჩველ (1835) წელსა, ივნისის იზ (17) დღესა“;

8. ანტონ ჯ-ის მარტირიკა A-1484. გადაწერილია 1806 წელს, დაუდგენელ ადგილას, დაუდგენელი პირის მიერ. 1836 წლის 17 ივნისს ბოდბელმა მიტროპოლიტმა იოანემ ეს ხელნაწერა ბოდბეს შესწირა: “ჩუჭ [ნ], ბოდბელ[ი] მიტროპოლიტი იოანე, შევწირავთ წიგნსა ამას მარტირიკასა ტაძარსა ქართველთა განმანათლებელისა ნინასსა, საოხად სულისა ჩემისა. ჩველ (1836) წელსა, ივნისის იზ (17) დღესა“; და სხვ.¹²³

¹²¹ დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში

¹²² დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში

¹²³ ლ. მენაბდე. ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, 1, თბ., 1961

3.16 H – 1193 ლექსების კრებული 1766 წ.

201ფ.; 20,5X15,6 სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; თავნაკლული (117ფ. დახეულია; 186-187ფ. შუა ამოჭრილია); მხედრული, სათაურები სინგურით; 1766 წ. (118v); გადადამწერი - სიონის დეკანოზი ნიკოლოზ 118v; ადგილი [ტფილისი]; დაუწერელია: 4rv, 5r, 9v, 12rv, 14v, 17v, 19rv, 22r, 24v, 28r, 29v, 31r, 32v, 34r, 35r, 36r, 37rv, 40v, 42r, 43v, 45r, 46v, 47v, 50r, 51r, 52r, 53r, 58v, 67r, 69r, 71r, 72v, 76v, 81r, 82v, 84v, 85v, 87rv, 89r, 91r, 93r, 95v, 96v, 98v, 101v, 103r, 105r, 106rv, 107v, 108v, 110rv, 112rv, 115v, 117v, 164v, 165r, 201rv. შემოწირულია დიონისი კალატოზიშვილის მიერ 1915 წელს.¹²⁴

ტექსტი წარმოადგენს პოეზიას. მთელს წიგნში საძიებლები და ლექსებია.

ანდერძი: „ქ: აღიწერა წიგნი ესე ლექსთა მეფის თეიმურაზის ნაბრძანები, კელითა სიონის დეკანოზის ნიკოლოზისათა, ქორონიკონს უნ~დ“ 118v

მინაწერი: 1. (ყდის v-სა და მეორე საცავი ფურცლის v-ზე) „1915, ოქტომბ. 21 მ. დიონისი კალატოზიშვილი ამ ხელნაწერს უძღვნის ქართულ-ეთნოგრაფიულ საზოგადოებას. ქ. თბილისში.“ (ერთვის ავტოგრაფიც).

ხელნაწერში მხატვრული გაფორმების მსგავსი არაფერი არ არის, რადგანაც მხოლოდ მეფე თეიმურაზის ლექსების კრებული უბრალოდ ერთ წიგნშია თავმოყრილი, პრაქტიკული თვალსაზრისით. თვითონ ტექსტიც გაკრული ხელით - მხედრულით არის ნაწერი, დასაწყისი ასოები სინგურით. ასოები ნიკოლოზისეული ჩვეული ხელით გამოყვანილი არ არის. მაგრამ აშკარაა, რომ 1766 წელს, როდესაც ნიკოლოზმა ეს დაწერა, საკმაოდ გაწაფული და დახელოვნებული კალიგრაფი იყო. იგი მცირე ასაკიდან უკვე წერდა წიგნებს და ამ დროისთვის იგი 46 წლის იყო, რაც არ უნდა სწრაფი ხელით და გაკვრით დაეწერა მაინც ადვილი და კარგი ამოსაკითხია გაუწაფავი თვალისთვისაც კი.

¹²⁴ ქართ. ხელნაწ. აღწერილობა H-ფონდი. ტ.III

3.17 H – 1369 იოანე სინელი - კლემექსი 1768 წ.

283ფ.; 21X16 სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; 1-16ფ.
ამოვარდნილი და დაფურცვლილია; ნუსხური - სათაურები სინგურით; 1768 წ. (263v);
გადამწერი სიონის დეკანოზი ნიკოლოზ (263v); დაუწერელი ფურცლები: 1, 283;

„სწავლანი წისა და ნეტარისა მამისა ჩნისა იწე სინელ მამასახლისისანი,
რომელნი მუძღვნა მამასა იწეს, რაითელ მამასახლისსა, რამეთუ ითხოვა მისგან, რათა
აღწერნეს სწავლანი მონაზონთა მიმართ.

ჰლი თავი. გამოსვლისათჳს სოფლით. - შეწევნითა სახიერის და
კაცთმოყვარისა მოწყალისა ღისა და მჭფისა ჩნისათა, ჴყოდ სიტყვად, რ
კეთილარს, რა ღმერთი ვყოთ დასამბამად სიტყჴსა მონათა მიმართ ღისათა, რ
ყოველნივე, რნიცა დაბადნა სახიერმან და დიდებულმან ღმერთმან სიტყჴერნი და
თჳთმფლობელობითა პატივსცა, და ამისთჴსცა რომელნიმე არიან მისა მეგობარ, და
რომელნიმე ერთგულ მონა, და რომელნიმე უხმარნი, და რნიმე სდ უცხო ქმნულნი.
და სხუანი დაღაცათუ უძღურ არიან არამედ წინა-აღმდგომვე ...“ 14v-163v.

შენიშვნა:

1. ტექსტს წინ უძღვის: ა. „კიბე სათნოებათა, ცად აღმყუანებელი, თქმული
დანიელ მონაზონისა რაითელისა, წიგნისა ამისთჴს სულთა განმანათლებელისა,
რომელსა ეწოდების კლემექსი, რომელ არს კიბე.“ 3v-4r;

ბ. ზანდუკი 4r-5r;

გ. „ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩვენისა იწე სინელ მამასახლისისა,
მოძღვრებითა განთქმულისა, სულთა განმანათლებელისა და ჴემმარიტად
სანატრელისა, რომელი ესე აღწერა დანიელ მონაზონმან რაითელმან. კისწ.“ 5v-11v.

დ. „ეპისტოლე წმიდისა მამისა ჩვენისა იწე რაითელ მამასახლისისა, ნეტარისა
იწეს მიმართ სინელ მამასახლისისა“ 11v-13v

ე. „ეპისტოლე წმიდისა და ნეტარისა იწე სინელ მამასახლისისა, იწეს მიმართ,
რაითელ მამასახლისისა. რომელსა ზედა წერილ არს ესე ფიცარნი სულიერნი: იწე
იწეს ახარებს“ 13r-14v.

2. ტექსტს დართული აქვს: ა. „კიბე სათნოებათა“ („სათნოებათა“ ნუსხა) 264r-v.

ბ. „თქმული მისივე ნეტარისა მამისა ჩუნი საინელ მამასახლისისა, მწყემსისა და წინამძღვრისა მიმართ, რომელ ესე მისცა სხუათა ამთ პირველთქმულთა თვთა თაიწეს რაითელ მამასახლისსა, რომელსა ეთხოვა მისგან, რათა დაუწერნეს სწავლანი მონაზონებისნი.“ 265r-282r.

თავგაზმულობა: 5v - ვახტანგის სტამბის, 1709-1722 წლების შემკულობის ერთ-ერთი ორნამენტის მსგავსი სახე (ხელით ნაკეთები)

ანდერძი მთარგმნელის: „ესე საცნაურ იყავნ ყოველთა, რომელნი იკითხვდეთ, ანუ ანუ სწერდეთ წა ამას წიგნსა...“ 3r-v.

ანდერძი გადამწერის: „უღირსმან მღვდელმან ნიკოლაოზ, სიონის დეკანოზმა, აღწერე ჩლდჳ“ 263v.

მინაწერები:

1. „ესე სულთა განმანათლებელი“ 2r.
2. „ცხოვრება წმ. იოანე სინელისა, სრულიად გადავთარგმნე და გაუგზავნე კიევის აკადემიის პროფესორს დეკანოზს კოროლკოვს 1906 წ. 28 ნოემბერს. - მღ[ვდელი]. პ. (ავტოგრაფი)“¹²⁵

ხელნაწერში ტექსტის მხატვრული გაფორმება თითქმის იდენტურია A-20 ხელნაწერისა, აშიებზე გამოტანილი დიდი საწყისი ასოები, რომელიც სადაა და მხოლოდ სქელი მოხაზულობა აქვს, შესრულებულია იგივე შავი მელნითა და სინგურით.

თავსამკაული გვხვდება მხოლოდ 5v-ზე, რომელიც სადაა და შავი მელნით არის შესრულებული ერთ სწორ ხაზად - ერთგვარი, სადა ორნამენტით, თავსამკაულის ქვეშ მოცემულია სათაური სინგურით („ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩვენისა იწე სინელ მამასახლისისა, მოძღვრებითა განთქმულისა, სულთა განმანათლებელისა და ჭემმარიტად სანატრელისა, რომელი ესე აღწერა დანიელ მონაზონმან რაითელმან. კისწ.“), რომლის დასაწყისი ასო „წ“ - დიდი ზომისაა და აშიაზეა გადატანილი შავი მელნით. ხოლო ტექსტის დასაწყისი ასო „ს“ - („საყუარელნო ძმანო, ვერ შემძლებელ...“) დიდი ზომისაა სინგურით შესრულებული და აშიაზეა გატანილი,

¹²⁵ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა H-ფონდი, ტ.III

3.18 H – 656 საგალობლები 1768 წ.

30 ფ.; 15,5X10,5 სმ.; ქაღალდი; ქაღალდის ყდა (უბრალო); ნუსხური - სათაურები სინგურით; 1768 წ. (30r); გადამწერი - ნიკოლოზ სიონის დეკანოზი (30r); დამკვეთი - ურბნელი მიტროპოლიტი იოსები (30r); შემიწირულია კირიონ ეპისკოპოსის მიერ 1911 წელს.

1. „თთვესა იანვარსა ლ. წმიდისა მღუდელმოწამისა იპოლიტე ჰრომთა პაპისა. აკოლოტია ამისი იგალობების სერობასა ზედა, და წმიდათა შორის მამათა ჩ~ნთა და დიდთა მღუდელმთავართა: ვასილი დიდისა, გრიგორი ღ~ისმეტყუელისა და იოანე ოქროპირისა. მცირესა მწუხრსა ზედა დასდებელი მუჭლი დ. ჳმა დ, მწნეონი - აღგედ სიმაღლესა ზედა ქრისტეს სიყუარულისასა ვასილი და იხილენ გამოუთქმელნი შენ ს~მდთ~ნი საიდუმლონი ...“ 1r-12r.
2. „კანონი ღ~ისმშობლისა სძლისპირთა მუჭლი ვ და წმიდათა ორი მუჭლი ჴ - იოანე ევხაიტელისა, ჳმა ზ, გალობა ა. სძლისპირი - მ~დით ერნო, უგალობდეთ ქრისტესა, რომელმან სასწაულითა ერი თჳსი იქსნა ... 12r-27v.“
3. „აქებდითსა ზედა დასდებელი, ჳმაჲ ე, გიხაროდენ ნინო (!) ქსათოპულოსი. - გიხაროდენ მღუდელმთავართა ს~მოზ~ო, დიდნო ეკლესიისა ზღუდენო ...“ 27v-30r

ანდერძი: „მრავალჟამიერ ურბნელ მიტროპოლიტი იოსებ.

იესუ, იესუ შეიწყალე მწერალი ამისი, უღირსი მღუდელი ნიკოლოზ სიონის დეკანოზი. ჩღდწ. 1768“ (30r).¹²⁶

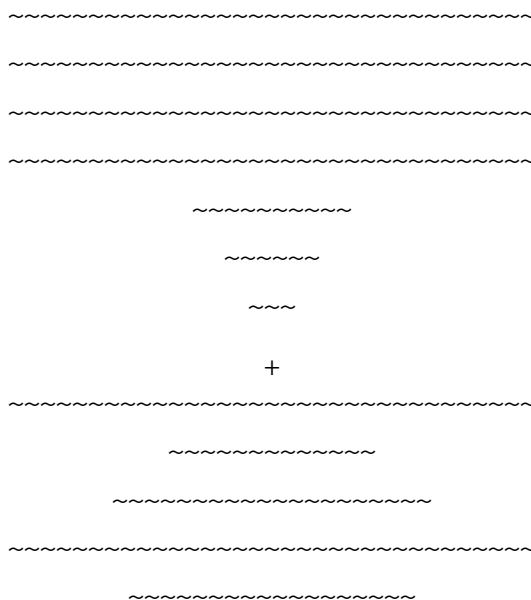
ეს ხელნაწერიც მიეკუთვნება ნიკოლოზ მიქაძის მიერ გადაწერილ წიგნთა იმ რიგს, რომელიც დასაბეჭდად იყო გამზადებული. ტექსტის, თითქოს ჩვეულებრივად განაწილება გვერდებზე, იმ პრინციპს მიუყვება, რაც სტამბის მუშაობისთვის იყო საჭირო და მესტამბეებს გაუადვილებდა შრომას.

1r-ზე თავსამკაულია (სადა) შავი მელნითა და წვრილ-წვრილი სინგურით, მცენარეული ორნამენტი, დაახლოებით ისეთივე როგორც ეს შეგვხვდა ზევით გვ.129-ზე, ლოცვანის H – 334 თავსამკაულზე. აქ სხვა მხატვრობა აღარ გვხვდება.

ტექსტი მთელს გვერდზე ერთსვეტადაა, საკმაოდ თხელი წიგნია. ხელნაწერი ახალი რესტავრირებულია და აქვს მუქი ციფერი ყდა, ყუა შავი, საცავი ფურცელიც ცისფერია. სათაურები სინგურით, ასევე აზნაცებიც სინგური ასოებითაა გამოყოფილი ერთმანეთისგან, ზოგან მოზრდილი, შავი მელნით შესრულებული ნუსხური ასოთიც.

¹²⁶ ქართ. ხელნაწ. აღწერ. H-ფონდი ტ.II

ტექსტი 30r-ზე მთავრდება და პატარა სამკუთხედის ფორმას ქმნის, რომელსაც ბოლოში წვრილი, პატარა ზომის ჯვარი უზუს, როგორც ნიკოლოზს ჩვევია, მისი თითქმის ყველა ხელნაწერი ამ ტიპის ჯვრით ბოლოვდება - ჯვრის ქვეშ მოთავსებულია ანდერძი, ამგვარდზე ტექსტი შემდეგ ფორმას ქმნის:

3.19 A – 897 კრებული 1768 წ.¹²⁷

38 ფ.; 21X15 სმ.; ქაღალდი (უყდო), ყდად აქვს ფურცელზე გადაკრული თხელი ქაღალდი, (XIX ს.-ის ყდა, მოგვიანებით არის აკინძული ან რესტავრირებული) რომელიც თავის დროზე ყვავილოვანი ორნამენტებით იყო გაფორმებული (ემჩნევა ორნამენტები), ყდა დასვრილია; ნუსხური, სათაურები და დასაწყისი ასოები სინგურით; შენიშვნა: დაუწერელია 1rv, 2rv, 12rv, 37v, 38rv. თავსამკაული: 3r და 13r; 1768 წ. (37r); გადამწერი - სიონის დეკანოზი ნიკოლოზი (37r); დამკვეთი - „წინამძღვრის შვილი მროველ მიტროპოლიტი გერმანე.“ (37r).

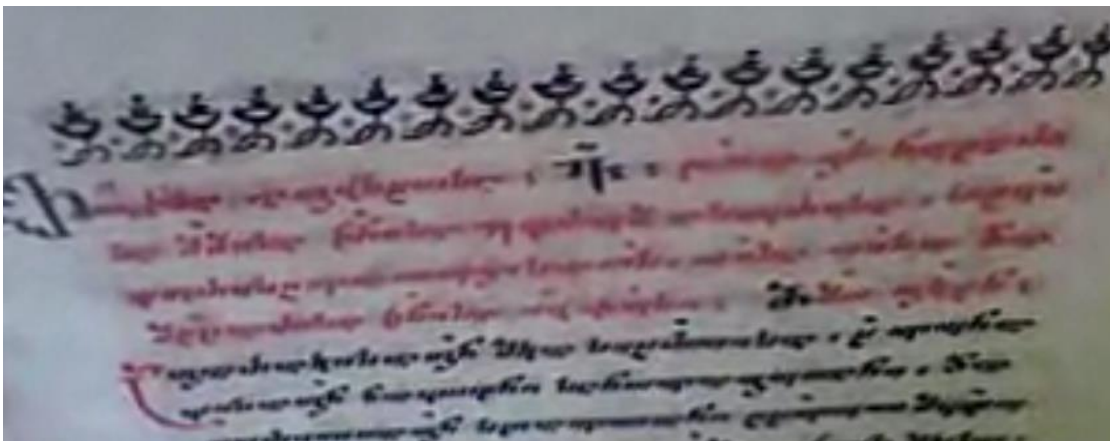
1. „თუესა აგვისტოსა: ვ. წ~თა შ~ს ნეტარისა მ~მისა ჩ~ნისა ეფრემ ასურისა, სიტყ~ა ფერისცვალებისათ~ს უ~ისა ღ~ისა და მ~ცხოვრისა ჩ~ნისა იესო ქრისტესი. მ~მო გკ~ხნ: - აგარაკისაგან მკა სიხარულისა, ხოლო ვენახისაგან ნაყოფნი

¹²⁷ კრებული A-897, ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობის ტომებში არ არის, A- ფონდში დაცული ხელნაწერების ერთი ნაწილი აღწერილობის გარეშეა, მათი მხოლოდ სია არსებობს პროფ. ჟორდანიას მიერ აღნუსხული და ამ კრებულის აღწერილობა ჩემ მიერ არის გაკეთებული, სხვა აღწერილობების სტრუქტურის მიხედვით.

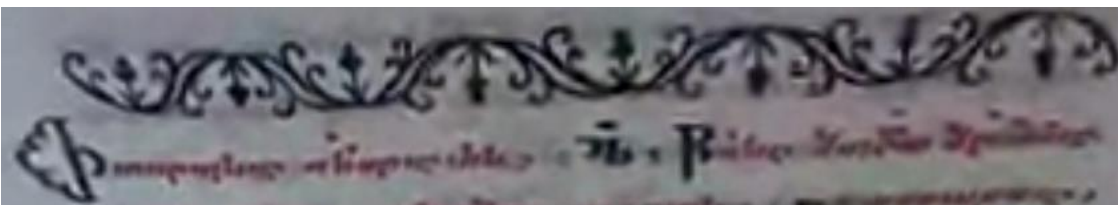
სანოვაგეთანი, და წერილთაგან სწავლანი ცხოველმყოფელნი, აგარაკსა ერთი ჟამი აქვს მკისა, და ეგრეთვე ვენახისა კრეფისა, ხოლო წერილი ყოვლადვე აღმოაცენებს სწავლათა, ცხოველმყოფელთა, აგარაკი რაჟამს მოიმკოს წრხდების, და ვენახი მოისთულოს რა დაგლახავენების, ხოლო წერილი დღითი დღე იმკობის, და ხუვილნი მთარგმანებელთანი არა მოაკლდებიან მის შორის დღითი დღე დაიწნიხებს და ტევანნი სასოებისანი, არა განილევნიან მას შინა ...“ 3r-11v.

2. „თვესა იანვარსა ლ. (30) წმიდისა მღ~დლ მწ~მისა იპოლიტე რომთა პაპისა. აკოლოტია ამისი იგალობების, სერობასა ზ~ა და წმიდათა შორის მამათა ჩ~ნთა, და დიდთა მღვდელმთავართა ვასილი დიდისა, გრიგოლი ღ~ისმეტყელისა, და იანე ოქროპირისა. მცირესა მწ~ხრსა ზ~ა დას~ბელი მუხლი დ. ხმა დ. მხნენონი: აღხედ სიმაღლესა ზედა, ქრისტეს სიყუ~რლს~სა ...“ 13r-37v.

ანდერძი გადამწერის: „მრავალ ჟამიერ წინამძღვრის შვილი მროველ მიტროპოლიტი გერმანე, რომლისა საფასითა აღვწერე, უღირსმან მღ~დლმ~ნ სიონის დეკანოზმან ნიკ~ლზ: ჩდჴ 1768.“ (37r). ანდერძს სოლის ფორმა აქვს და ბოლოვდება პატარა ჯვრით, ისევე როგორც მინაწერი, რომელიც თანადროულია და დამკვეთს ეკუთვნის: „მე გერმანეს ამ მღთაებისათვის შემეიწირავს სულისა ჩემისა საოხად. ნურვინ იკადრებთ გამოსწირვადა.“ (37r).¹²⁸

სურ.26 3r

სურ.27 13r

¹²⁸ ამ კრებულის აღწერილობა არ არის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობის ტომებში.

3r-ზე მოცემული თავსამაკული ვახტანგის სტამბის ნაბეჭდი წიგნიდანაა (1709-1722), ასევე 13r-ზე არსებული მცენარეული

თავსამაკულიც, ასეთივე თავსამაკული შეგვხვდა ზევით გვ.129-ზე, ლოცვანში H – 334. ეს ხელნაწერი როგორც შინაარსობრივად ისე მხატვრული გაფორმების თვალსაზრისით ძალიან წააგავს ნიკოლოზის მიერ გადაწერილ საგალობლებს H-656, შესაძლებელია მოგვიანებით, რესტავრაციის მერე არის დაცალკევებული.

3.20 Q – 78 ანტონ I, მარტირიკა 1769 წ.

341ფ.; 28X17 სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული მუყაოს ყდა; ყუაზე ამოტვიფრულია „МАРТИРИКА“; ნუსხური, დასაწყისები და მთავრული ასოები სინგურით; გადამწერი - სიონის პროტოპრესვიტერი ნიკოლოზი (341r); გადაწერის ადგილი - თბილისი (341r); 1769წ. (341r); მარტვილის წიგნთსაცავის ძველი საინვენტარო N46.

[ანტონ I, მარტირიკა] „შესხმა და მოთხრობა ღუაწლთა და ვნებათა. წესი დიდისა მოწამისა დედოფლისა ქეთევანისთა, ქმნილი ანტონისაგან არხიეპისკოპოსისა ყოვლისა ზემოდსა საქართუწლოდსა დავითიან-ბაგრატოვანისა. სიტყუა პირუწლი. - ვიდლიე მე ჰსჯულისაგან ბუნებითისა და ძლეულებასა ჩემსა აღვიარებ...“ (6r-339v).

შენიშვნა: 1. მარტირიკა შეიცავს ოც „სიტყვას“.

2. თავფურცელზე წერია: „სადიდებლად ცხოველს-მყოფელისა თანაარსისა და განუყოფელისა სამებისა, მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა. ანტონისაგან არხიეპისკოპოსისა ყოვლისა ზემოდსა საქართუწლოდსა დავითიან-ბაგრატოვანისა ქმნილი წიგნი მარტირიკა - შესხმა და ისტორია ქრისტესათჳს ვნებულთა მოწამეთა ქართუწლთა და სხუათა - დროსა ყოვლად ბრწყინუალისა უკეთილმსახურესისა ირაკლი მეორისასა, მეფისა ყოვლისა ზემოდსა საქართუწლოდსასა, ხოლო მამათ-მთავრობასა თჳსისასა, წელსა დასაბამითგან სოფლისა 7228, ჯორციელად შობითგან სიტყვსა ღმრთისასა 1769, თთუწსა მეათერთმეტესა, რიცხუსა 19“ (1r).

3. „მარტირიკას“ წინ უძღვის იამბიკოს საზომით დაწერილი წინასიტყვაობა: „წინასიტყვაობა წინამდებარისა წიგნისა მარტირიკადსა, ქმნილი მისისა უწმიდესობისა ანტონი არხიეპისკოპოსისა ყოვლისა ზემოდსა საქართუწლოდსა, დავითიან-ბაგრატოვანისა მოწაფეთა მიერ გაიოს არხიდიაკონისა და თანა-მოწაფისა მისისა, მისის უმაღლესობის მეფის მოძღურის იოანეს ძის გავრიილისათა - კრთოლვილი ზენათ, მაზრწყინი შარავანდი ...“ (2r-4r).

4. ერთვის: „პინაქს-სიტყუაობაჲ წიგნისა მარტირიკასა ოცრიცხუდთა სიტყუათა“ (341r).

ანდერძი (გადამწერისა): „აღიწერა წიგნი ესე, რომელა (!) მარტირიკა - მოწამეთა ქართულთა შესხმა და მოთხრობა - ბრძანებითა მისისა ყოვლადუწმიდესობისა ყოვლისა ზემოდსა საქართულლოდსა მამათ-მთავრისა ანტონი მეფის ძისათა, გამოთქმული მის მიერვე, რომლისა საუკუნო იყავნ ჰქსენება, ჩემ მიერ ყოვლად გლახაკისა თფილისის ქალაქს, სიონის ეკლესიის პროტოპრეზვიტერის ნიკოლოზის მიერ, რომელი მოქენე ვარ მხილუწლთად ცთომილთასა შენდობის მოცემასა, წელსა 1769, ნოენბერსა 28 დღესა.“ (341r).

მინაწერი: „ქ. წიგნი ესე მარტირიკა საქართულლოს მეფის ძის ვახტანგის არის“ (339v).¹²⁹

ეს ხელნაწერიც არ გამოირჩევა მხატვრული გაფორმებით, მნიშვნელოვანია მხოლოდ ტექსტის შინაარსი და როგორც მინაწერიდან ვიგებთ, მოგვიანებით, წიგნის მფლობელი ვახტანგ VI ყოფილა. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ ანდერძში ნიკოლოზი თავს პროტოპრეზვიტერად მოიხსენიებს, ეს ერთადერთი შემთხვევაა მის მიერ გადაწერილი ხელნაწერების დართულ ანდერძებში, ყველაგან დეკანოზად იწოდება.

3.21 A – 1191 გამოკრებული კურთხევანი 1772 წ.

II, 179ფ.; 20X15,5 სმ.; ქაღალდი; ტვიფრული, ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; 1772 წ. (177r); სიონის დეკანოზის მღვდლის ნიკოლოზის ხელით 177r; შემკულობა 1r.

„კურთხევანი ძალითა ღთისათა. ახლად თარგმნილი ბერძნულისაგან ქართულად კვპრიანე სამთავნელისა მიერ. ა. ლოცვა დედაკაცსა ზედა მშობიარესა პირველსა დღესა - უფლისაჲ მიმართ ვილოცოთ. მეუფეო უფალო ყოვლისა მპყრობელო ...“ 1r-177r.

შენიშვნა: 1. ტექსტს დართული აქვს „ზანდუკი კურთხევანისა ამის,“ რომელიც მოწმობს, რომ გადამწერს, 1713 წელს თბილისში დაბეჭდილი კურთხევანიდან 33 (ღგ) წესი და ლოცვა ამოუკრეფია, კვიპრიანე სამთავნელის მიერ თარგმნილიდან.

2. 1r-ზე გადამწერის ხელით დახატული თავკაზმულობა, ვახტანგის სტამბის წიგნის შემკულობის მიბაძვას წარმოადგენს.

¹²⁹ ქართ. ხელნაწ. აღწერ. Q-ფონდი ტ.I

ანდერძი: „აღწერე კურთხევანი ესე გამოკრებული უღირსმან მდღელმან, სიონის დეკანოზმან ნიკოლაოზ. გევედრები, მცირედ წსენებასა ჰყოფდეთ, ქრისტეს აქეთ ჩღობ.“ 177r

ანდერძი გადამწერისა: „უფალო შეიწყალე ცოდვილი სიონის დეკანოზი“ 91v. „სულთბრძოლის“ ლოცვის ბოლოსაა ეს ანდერძი.¹³⁰

179r-ზე XIX ს.-ის მხედრული მინაწერია - „ლოცვა შეგინებულისა“¹³¹ - ეს ლოცვა, პრაქტიკული თვალსაზრისით აქვს მიწერილი კურთხევანის ერთ-ერთ მეპატრონეს, რომელიც აუცილებლად სასულიერო პირი იქნებოდა, რადგანაც აღნიშნული ლოცვის წაკითხვის უფლება მხოლოდ სასულიერო იერარქს გააჩნია. წიგნში გამოტოვებულია ეს ლოცვა და ბოლო, საცავ ფურცელზეა მიწერილი.

ტექსტი ორ სვეტად არის განაწილებული; სათაურები სინგურით; დასაწყისი ასოები ზოგან სინგურით, ზოგან შავი მეღნით, უფრო დიდი ზომის ვიდრე ტექსტია. ახალი სათაური წინა ტექსტისგან ერთი სწორი ხაზითაა გამოყოფილი ზოგან. ტექსტები (თითქმის ყველა) ბოლოვდება წერტილოვანი და „ნიკოლოზისეული“ სადა ჯვრებით ❖

145r-ზე ტექსტის ერთი სვეტი სოლისებურია - ასეთი სვეტების დაბოლოება ხშირად გვხვდება: 24r, 35rv, 37r, 91v, 109v, 110r, 161v, 173v, 177r.

(119 და 120 ფურცლები ამოვარდნილია და უბრალოდ არის ჩადებული წიგნში.)

ყდის ტვიფრი: შუაში დიდი ზომის, გვირილის ფორმის ყვავილი, გარშემო გაფორმებული მსგავსივე პატარ-პატარა ყვავილებით, მოჩარჩოებულია თადის ფორმის ორნამენტით (ყდას ორივე ფრთა ასეთი აქვს). ყდას შიდა მხარეს დაკრული აქვს მომწვანო ფერის ყვავილოვან ორნამენტით გაფორმებული ქაღალდი. ასეთივე ქაღალდისაა A-897-ის ყდა, რომელსაც მხოლოდ ასეთი ფურცელი აქვს ყდად; რაც ძველი - XIX ს.-ის რესტავრაციის კვალია და არ არის ხელნაწერის თავდაპირველი ყდები.

¹³⁰ აღწერილობაში ეს ანდერძი გამოტოვებულია, „სულთბრძოლის“ ლოცვას მოსდევს გვ. 91v.

¹³¹ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა A-ფონდი ტ. IV

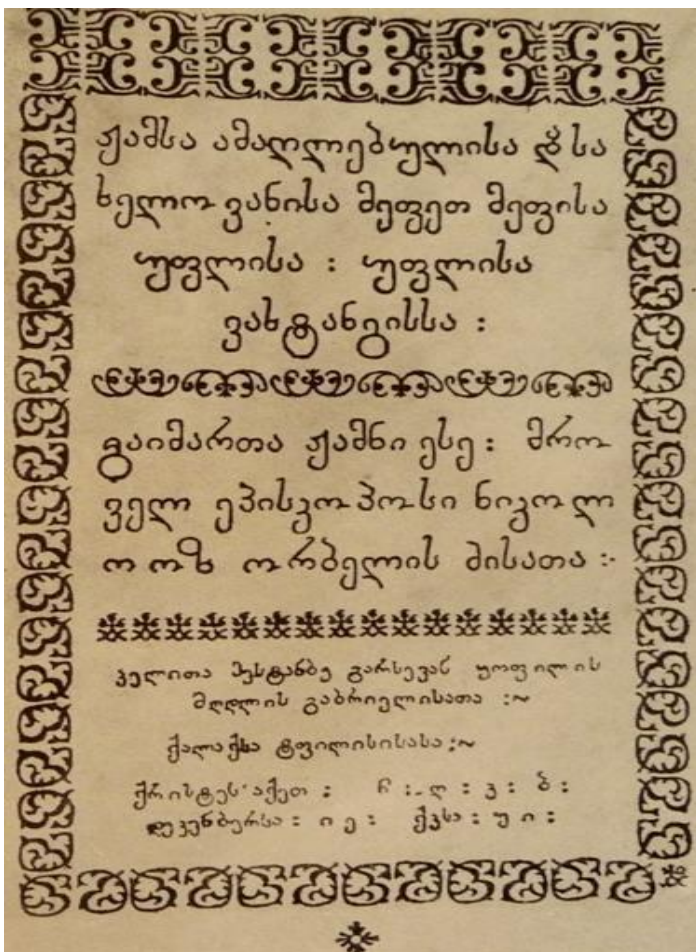
3.22 H – 2234 ვრცელი ლოცუანი 1777 წ.

277ფ.; 19X15 სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული მუხოს ყდა (ტვიფრული); 1777წ. (265r); გადამწერი: ნიკოლოზ სიონის დეკანოზი 265r; იოანე ბატონიშვილის კოლექციიდან, ძველი N221.

„ლოცვანი შობისანი (ასოგრეხილი სინგურით). - რაჟამს აღდგე ძილისაგან, განეშორე სარეცელსა და ბრძანეთ: ლოცვითა წმიდათა მამათა ჩუწნათა ...“ 1r-251r.

დამატება: „პარაკლისი - ახლადთარგმნილი სავედრებელი ყოვლადწმიდისა ღისმშობელისა მიმართ ...“ 252r-265r.

შენიშვნა: ერთვის ჩანაწერი ტექსტის ხელით: 1. „საქართველოს მოქცევა ქრისტეს სარწმუნოებად წმიდისა მოციქულთასწორისა ნინას მიერ დასაბამითგან წელთა ჟ̄ყკ, ქრისტეს აქეთ ტიბ (312) წელსა.

რუსეთის მოქცევა იქმნა მათის მფლობელისა მიერ ნეტარებით სახსენებელისა ვლადიმერისა დასაბამითგან ხუჟე (6496), - ქრისტეს აქეთ შუჭ (998) წელსა.“ 251r.

ანდერძი: „ყოვლად წმიდაო დედოფალო. მეოხ მეყავ წინაშე ძისა შენისა უღირსს მღვდელს სიონის დეკანოზს ნიკოლოზს, მსასოებელსა შენსა და მეოხსა სულთა ჩუწნათასა, ჩლოზ - 1777.“ 265r.

2. „გალობანი ყოველთა წლისანი ... წესისაებრ ტიბიკონისა ...“ 266r-277r.¹³²

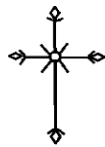
ხელნაწერში გვხვდება სამი თავსამკაული: 53r, 72r და 118r-ზე, სამივე მათგანი ვახტანგ VI რედაქციის არის.

სურ.28 ვახტანგ VI სტამბა, ჟამნი

¹³² ქართ. ხელნაწ. აღწერ. H-ფონდი, ტ.V

გვ.53r-ზე და 72r-ზე არსებული გაფორმება ისეთივე დეკორის არის, როგორც ზემოთ მრავალ ადგილზე შეგვხვდა (მაგ. გვ.145), ხოლო გვ.118r-ზე განსხვავებული დეკორია, მაგრამ ეს თავკაზმულობაც ვახტანგის სტამბისეულია. აქ წარმოდგენილ ილუსტრაციაზე კარგად ჩან ნაბეჭდი წიგნის დეკორი; სწორედ ასეთივე დეკორი, რომელიც ილუსტრაციის ტექსტებსშორის არის ჩართული გვხვდება ნიკოლოზთანაც.

227v-ზე ტექსტი შუაში სოლისებურ ფორმას ქმნის და მთავრდება გამშვენებული ჯვრით. ტექსტში მრავლადაა სინგური ფერით შესრულებული სათაურები, აზნაურები და საზედაო ასოები.

ხელნაწერს დართული აქვს მეორე ანდერძიც 276v-ზე: „ყ დ წ ო შ ე აღმწერი ნიკოლას სიონის დეკანოზი: ჩლოზ 1777.“¹³³

3.23 Q–57 თვენი 1779 წ.

820ფ.; 32X21 სმ.; ქაღალდი; ნუსხური, დასაწყისები და მთავრული ასოები სინგურით, ნაწერია ორ სვეტად; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; ზემო ყდაზე მედალიონში ამოტვიფრულია ნათლისღების სცენა, ქვემო ყდაზე - წმიდა გიორგი. ყდა დაზიანებულია; დაზიანებულია 7 და 817 გვერდები; ამოცვენილია: ზემო საცავი ფურცელი, 1-7; დაუწერელია: 7rv, 805rv, 818r-820v; გადამწერი - სიონის დეკანოზი ნიკოლოზ (817r); მომგებელი - დადიანის ასული, საქართველოს დედოფალი დარეჯან (804v); 1779წ.(804v); მარტვილის წიგნთსაცავის ძველი საინვენტარო N24.

[ანტონ I, თვენი] – „თუესა სეკდენზერსა აქვს დღე ლ. - პირველსა დღესა დაწყებად ინდიკტიონისა, ესე იგი არს ახლისა წელიწადისა და ჳსენება ღირსისა მამისა ჩნისა სიმონ მესუჭეტისა არხიმანდრიტისა და დედისა მისისა მართასი ...“ 8r-804v.

შენიშვნა:

1. ხელნაწერი წარმოადგენს ანტონ I-ს მიერ შედგენილ „თვენს.“
2. ხელნაწერი შეიცავს 4 თვის მასალას (სექტემბერი-დეკემბერი).
3. „თვენს“ წინ უძღვის ანტონის წინასიტყვაობა 1r-6v (შდრ. კ. კეკელიძე, ანტონ კათალიკოსის სალიტურგიკო მოღვაწეობიდან, 1914, გვ.1-14).

¹³³ ეს ანდერძი აღწერილობაში გამორჩენილია.

4. „თვენს“ ერთვის: „ღმრთისმშობლისანი რუა ჳმათა ზედა აღდგომისა“ (806r-817r).

5. „თვენის“ დანარჩენი თვეები იხ. მომდევნო ხელნაწერებში: Q-58, Q-59

გადამწერის ანდერძები:

1. ა. „აღიწერა ჳელითა ნიკოლოზ სიონის დეკანოზისათა 1779“ (817r)
ბ. „ადიდენ უფალმან მრჩობლითავე ცხოვრებითა ქართლისა და კახეთისა დედოფალი დარეჯან, რომლისა ბრძანებითა და საფასითა აღწერე ოთხნი ესე თთუჴნი სრულიად შემკობილი ტჳბიკონითურთ მე ყოვლად უღირსმან სიონის დეკანოზმან ნიკოლაოს დასაბამითგან წელთა ჳსჳზ, ქრისტეს აჳეთ 1779, ქორონიკონს უფჳ“ (804v).
2. (მომგებელისა, კალიგრაფიული მხედრულით): „სამწიგნოებრობამან სიბრძნის მოფარდულობისამან არსებითმან, ურომელოდსა მყოფისაგან აღწერილმან კეცის ქარტასა ზედა აღმძრა მე ღ~თ მთავრისადმი სიტყუისა არსებითა გონიერითა შობად სულსა შინა შობითა მესამითა, რომელი თუის ეყუის მორწმუნეთა სულსა შინა ტრფიალსა მისსა შობა ქრისტესი. ვინაჲ ტრფიალმან, რომელი საკუთარ ასულისა დავითისა არს. შენ ზესთა ბუნებისა ღ~ის მშობელმან მის მიერისა მისდა მავასხებელსა ყოვლად წმიდასა მარტუილთა ღ~ის მშობელსა შემოგწირე სათთუჴო ესე წიგნი დადიანის ასულმან საქართუჴელოს დედოფალმან დარეჯან მათის უმაღლესობის მეფის მრავალწელობად, და საოხად სულისა ჩუჴნისა და მიცუალეზულთა ჩუჴნთა, და ძეთა და ასულთა ჩუჴნთა, აღსაზრდელად. ამინ“ (ზემო საცავი ფურცლის v).¹³⁴

ტექსტი მთელს წიგნში ორ სვეტადაა; სათაურები, დასაწყისი ასოები და აზნაცები - სინგურითა და მოზრდილი ასომთავრული ასოებით; გარდა ამისა, არ არის არანაირი მხატვრული გაფორმება, გარდა ყდის ტვიფრისა.

თუენს აჳეს გაგრძელება, რომელიც Q-58 და Q-59 ნომრებით არის დაცული ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის არჳვიში. ბ. ანდერძში ნიკოლოზი ამბობს, რომ „... დედოფალი დარეჯან, რომლისა ბრძანებითა და საფასითა აღწერე ოთხნი ესე თთუჴნი სრულიად შემკობილი ტჳბიკონითურთ მე ...“ სექტემბრის, ოჳტომბრის, ნოემბრისა და დეკემბრის თვეები დაწერა ნიკოლოზმა, და საკმაოდ დიდი ნაშრომი გამოვიდა - მთელი ლიტურგიკული საკითხავებით, ტიპიკონებითა და სხვა კრებულებით 820 ფურცელს შეიცავს, ხოლო დარჩენილი თვეები, მოგვიანებით

¹³⁴ ქართ. ხელნაწ. აღწ. Q-ფონდი ტ.I

ალექსი მესხიშვილის შვილს, მღვდელ-დეკანოზს სოლომონს გადაუწერია და არც იქ არ გვხვდება მხატვრული დეკორი.

3.24 H-2239 კონდაკი 1780 წ.

190ფ.; 22X16 სმ.; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური, სათაურები სინგურით; დამკვეთი: გიორგი ბატონიშვილი (186r); გადამწერი - ნიკოლოზ დეკანოზი, 1780წ. (101r); ადგილი - თბილისი; იოანე ბატონიშვილის კოლექციიდან. ძველი N230.

„კვირიაკესა შუადამისასა, გალობა სამებისა, რომელიცა ჳმა იყოს ჩუჭულებისაებრ და ყოვლად ღირსა არსისა არსისა ღიჴისა მუჴლებითა - წმიდაო ღმერთო, მამაო ჩვენო, რამეთუ შენი არს სუფევა, იბაკო ჳმისა ...“ 1r-185v.

შენიშვნა: ნაბჴდ კონდაკთან შედარებით ვრცელია, განსხვავდება თავების განლაგებაც.

ანდერძი: 1. „ადიდოს ღმერთმან ბატონიშვილი გიორგი, რომლისა ბრძანებითა აღწერე კონდაკი ესე - სულთა განმანათლებელი და განმაბრწყინვებელი - უღირსმან მღვდელმან სიონის დეკანოზმან ნიკოლოზ დასაბამითგან ჳსპლ, ჳრისტეს აჴეთ ჩღჳ.

„მოიჳსენეთ, რომელ ერთის გამოჳრილის კალმით დამიწერია, რომ არ გამომიცვლია კალამი და ჩვენდა შემდგომად ვინც ეს ასე მწერლობა ეცადინოს, საქებელ იყავნ.“ 18r.

2. „იოანე ოჴროპირო, მეოხ მეყავ სიონის დეკანოსს ნიკოლოოსს, მწერალსა ამა კონდაკისასა. 1780.“ 101r.

3. „აღიწერე ხელითა უღირსის მღვდლის სიონის დეკანოზის ნიკოლოოსისათა.

რუსულისაგან ჳართ. 1780 ჩღჳ.“¹³⁵

ტექსტი ორ სვეტად არის განაწილებული მთელს წიგნში; სათაურები, დასაწყისი ასოები და აბზაცები სინგურით და დიდი ჳომის ასომთავრულით; ჳოგან ტექსტის ერთი სვეტი სოლისებურ ფორმას იღებს, ჳოგან ორივე სვეტი. აჴაც ვახტანგ

¹³⁵ ჳართ. ხელნაწ. აღწ. H-ფონდი, ტ.V

VI სტამბისეული თავსამკაული გვხვდება, რომელიც 49r-ზე ტექსტის ერთ სვეტს ადგას, ხოლო მეორე სვეტს არ ადგას.

54v-ზე გამოსახულია ფეშხუმი და ბარძიმი. ფეშხუმზე დაბრძანებულია ტარიგის წმიდა ნაწილები, რომელსაც ხუცური, განმარტებითი წარწერები აქვს დართული. მხატვრობა სინგურით არის შესრულებული.

ბარძიმის სქემა საინტერესოა, ასეთი ფორმისა და ორნამენტული მოყვანილობის ბარძიმები შეგვხვდა სადღესასწაულოს A-1454-ის მხატვრობაში: „საიდუმლო სერობის“ 251r და „იესოს ლოცვის“ 152r კომპოზიციებში.¹³⁶

A-1454 251r

A-1454, 252r

სურ.29

სურ.30

61r-ზე ტექსტის II სვეტი სოლისებურია და ბოლოვდება შავი მელნით შესრულებული პატარა ჯვრით.

92r-ზე გვერდის შუაში, ტექსტი იყოფა და ჩახატულია - ფეშხუმზე დაბრძანებული, შეწირული ძღვენის განტეხილი ტარიგი, წმიდა ნაწილებთან ნუსხური - განმარტებითი წარწერებით. ბარძიმ-ფეშხუმის ასეთ სქემატური ჩანახატებს, პრაქტიკული დატვირთვა აქვს; მწირველი სასულიერო პირსთვის თვალნათელი რომ გახდეს მათი განლაგება.

101r-ზე ტექსტის ორივე სვეტი ერთმანეთისკენ ვიწროვდება და ერთიან სოლის ფორმას ქმნის. II სვეტის ნახევარი სადაც მცირე ანდერძია შავი მელნით არის, ხოლო დანარჩენი სინგურით; ასეთივე ფორმას იმეორებს ტექსტი, მეორე ანდერძთან 178v-ზე, ოღონდ იქ მთლიანად შავი მელნია გამოყენებული. 186r-ზე მოცემული III ანდერძი რომბისებურ ფორმას ქმნის, „რომბს“ თავზე მცირე, გამშვენებული ჯვარი ადგას.

¹³⁶ იხ. გვ.82, 83

თავი 4

სიონის დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის მიერ გადაწერილ

ხელნაწერებში დართული ანდერძ-მინაწერები

სამეცნიერო სფეროებში, ანდერძ-მინაწერების შესწავლამ, მრავალ საიდუმლოს ახადა ფარდა; მრავალი მივიწყებული, თუ უცნობი მხატვარი და კალიგრაფი კვლავ გამოააშკარავა, მრავალ გადმოცემას, აღწერას, დათარიღება, ისტორიულ ფაქტს, გენიალოგიას, წეს-ჩვეულებებს, სოციალურ მდგომარეობას, თუ სამედიცინო ცნობებს დაუდო საფუძველი ხელახლა შესწავლისა; ანდერძ-მინაწერები წარმოადგენს ფაქტების დადასტურების უტყუარ არგუმენტებს.

დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის გადაწერილ ხელნაწერებს დართული ანდერძები და მინაწერები, ჩემი ინტერესის სფეროს იმ ასპექტში წარმოადგენს, რომ უკეთესად გავცნობოდი მის, როგორც კალიგრაფისა და როგორც მინიატიურისტის ღვაწლს; გამეგო, საიდან და ვისგან შეისწავლა მან ასეთი „გამოჭრილის კალმით“ (კონდაკი H-2239) წერა, რა პერიოდს მოიცავს მისი მოღვაწეობის ასპარეზი და ა.შ.

ბატონი ვახტანგ ბერიძე, თავის ნაშრომში „ძველი ქართველი ოსტატები“ აღნიშნავს, რომ „ნიკოლოზს თავისი ვირტუალური ტექნიკით თავი მოჰქონდა კიდეც“-ო, და არგუმენტად კონდაკის H-2239 ანდერძი მოაქვს,¹³⁷ ერთი შეხედვით ეს ანდერძი თავმოძვრულად კი ჩანს, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს კონდაკი მისი სიცოცხლის ბოლო წლით თარიღდება 1780წ., და მას თავი კი არ მოაქვს, უბრალოდ გული სწყდება იმაზე, რომ მათ შემდეგ - ანუ მისი თაობის კალიგრაფების შემდეგ, ამ საქმიანობის ასეთი შემართებით გამგრძელები თითო-ოროლადა რჩება და ამას მხოლოდ მის უკანასკნელ ანდერძში აღნიშნავს, და მოუწოდებს მომავალ თაობებს: „ჩვენდა შემდგომად, ვინც ეს ასე მწერლობა ეცადინოს, საქებელ იყავნ“-ო.

ნიკოლოზის, როგორც უკანასკნელი, ასევე პირველი ანდერძიც შემორჩენილია ჩვენს წიგნთსაცავში, სადაც 11 წლის ყრმა ნიკოლოზი უკვე გაწაფული და კარგად ნამეცადინები კალიგრაფიული ხელით წერს და იწყებს შთამომავლობით გადმოცემულ საქმიანობას ზიარების წინა ლოცვებით და ურთავს ანდერძს - მე, ამის მჩხაბავი დეკანოზის შვილი ნიკოლოზი 11 წლისა ვარო, და ვინც წაიკითხავთ ამ

¹³⁷ იხ. გვ.166 კონდაკი H-2239

ლოცვასა და ანდერძს, გაზრდა მისურვეთო. 10 წლისას დაუწყია ამ ლოცვის წერა, რომ დაერთო და დაესრულებინა პაპის იესეს გადაწერილი კონდაკი S-1295.¹³⁸

ლოცვანის H-1061 ანდერძის შედარებამ, ნიკოლოზ მიქაძის თანამოღვაწე კალიგრაფის - დეკანოზ ალექსი მესხიშვილის მიერ გადაწერილი ლოცვანის S-3630 ანდერძთან გამოავლინა, რომ მეფე თეიმურაზს, ორივე კალიგრაფისთვის დაუვალებია მცირე ზომის ლოცვანის, ორი ნაწილის გადაწერა - ერთი ნიკოლოზისთვის და ერთი ალექსისათვის. მარალია ანდერძებისა შედარება შემთხვევით მოხდა, რადგან ჩემი ყურადღება, მხოლოდ ერთნაირი ფორმატის, ერთნაირმა და თანადროულმა ყდებმა და მათმა მხატვრულმა გაფორმებამ მიიქცია; მაგრამ ახლოს მდებარე, თბილისის კალიგრაფიული სკოლების - სიონისა და ანჩისხატის დეკანოზების მეგობრულ ურთიერთობაზე, გარდა ანდერძებისა კიდევ ბევრი რამ მეტყველებს.

არ მინდა სიტყვა გამიგრძელდეს და ნაშრომის მოცულობა მომაბეზრებელი გახდეს, ამიტომ ქვემოთ გთავაზობთ ნიკოლოზ მიქაძის მიერ გადაწერილი, ყველა იმ ხელნაწერის ანდერძებს, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ინახება; ასევე წიგნებზე დართულ მინაწერებს, რომლებიც „მომგებლებს,“ ანუ მომდევნო პატრონებს ეკუთვნით, რომელთა უმეტესობა ან სასულიერო წოდების მაღალიერარქია, ან საერო წოდებისა; მინაწერებზე ერთი თვალის გადავლებითაც სჩანს, თუ როგორი რუდუნებითა და კრძალვით უფრთხილდებოდნენ ნიკოლოზის მიერ შექმნილ წიგნებს - „აწ, რომელმანცა მართლმადიდებელმან ქრისტიანემ უსამართლოდ დატაცებით ამის წიგნისა ჯელ-ყოს გამოკვებად მონასტრისა ამისგან, გინა დაკარგული და დატყვევებული იშოვოს და იკსნას და ამასვე წმიდის ნინა მოციქულის ეკლესიას არ შემოსწიროს, იგიმც გამოეკვების სასუფევლის დიდებისაგან, ხოლო რომელმანცა კეთილად შეიტკბოს, აღმოიკითხოს და ისწავოს, ქრისტეს მიერ კურთხეულ და წმიდათა კაცთაგან შენდობილ“ იყავნ. (ტიბიკონი A-1487), 1760 წ. ბოდბელი მიტროპოლიტი იოანე.

¹³⁸ ანდერძი იხ. გვ.156

S - 1295 კონდაკი 1731წ. (ჩამატებულია 1761 წელს)

ანდერძები:

5. „ქრისტე შეიწყალე მჩხაბავი ამისი ცოდვილი და უღირსი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ ჩღა“ (9v).
6. „განსრულდა წმიდის იოვანე ოქროპირისა წირვაჲ. ღმერთო, ცოდვილი მღდელი იესე“ (32v).
7. „ღმერთო, შეიწყალე ამის მჩხაბავი დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ, რომელმან ავღწერე წმიდა ესე ზიარების ლოცვა. ვინც იხილვიდეთ და წარიკითხევდეთ, გაზრდასა მიზრძანებდეთ ამისთჳს, რომე ყრმა ვიყავ ამის წერაში და არც ჯერ სხვა წიგნი დამეწერა. ამის სრულყოფასა ვიქმენ წლისა ათერთმეტისა დეკენბერს ვ, ქკ~ს უით“ (66v).
8. (მხედრულით): „ქ. უფალნო ჩემნო, მამანო წმიდანო და ძმანო, კონდაკი ესე რაც ოდენ ძველი ნაწერია, კურთხევით ხსენებულისა პაპის ჩემის ნაწერია, რადგან იმისი ჭირნახულ-დადებულია. მცირედ მეც ვიჭირნახე და განვაახლე, გამოვწერე რაც მიძველებულიყო მე უღირსმან და ყოველთა კაცთა უნარჩევსმან ცოდვილმან მღვდელმან ნიკოლოზ, სიონის დეკანოზმან. გევედრები პატიოსანთა მწირველთა, რომელნიც ჰელად მიიღებდეთ მცირედ შენდობასა ჰყოფდ. ქკ~ს უოდ“ (74v).

მინაწერი:

4. (ნუსხურით): „...ვისწავებდ რა მისის ღირსების დეკანოზის ნიკოლოზის მაგალითოჲდ საღმრთოსა ამას წერილსა, მივიღტჳ კადნიერად განლაღებული და ვევედრები შემოქმედსა, რათა კეთილგონიერებით ვიქმოდე, რადცა სრულ-ყოფს მე და მდგმობასა ჩემსა და გარემივექცე მას, რადცა არა არს კეთილ. ესე მოქმედებს ყოველთადმი საზოგადოდ გარნა რომელიმე გარე მიექცევის. ხოლო მე ესრეთ სულთქმით სახიერისა ქველისმოქმედისა მიმართ: უფალო, მრიდე საქმისა მისგან და შემრაცხე მე: ყოვლადძლიერო უფალო, სრულყოფისადმე კეთილისა ჰაზრისა ჩემისა მექმისა გლაზაკ ცოდვილისა ალექსის 4 აგვისტო. ევედრე დედოფალო შენგან უთესლოდ განხორციელებულსა ქ~ესა ღმერთსა, რათა შეგვჳუროს ჩვენ ძალითა...“ (74v).
5. (მხედრულით): მოიხსენე უფალო, მონაზონი ანასტასია სასუფეველსა შენსა“ (28r).

H-1061 ლოცვანი 1742 წ.

1. „ვმუშაკობ ნიკოლოზ“ (კალიგრაფიული მრგვლოვანით ჩართულად მონოგრამულად), „(ო)დეს იკითხვიდეთ, მეცა მცირედ მახსენეთ, მწერალი და მჩხაკავი ამისი, უფალნო!“ (მხედრულად სინგურიტ) 79v-80r.
2. „ნიკოლოზ ვწერ“ (კალიგრაფიულად, მრგვლოვანით, მონოგრამულად) 111v.
3. „დედოფალო ყოველთა დამზადებელისაო, ოდეს განიკითხვდეს ძე შენი ყოველთა ამიერთა, მაშინ შემიწყალე მწერალი წიგნისა ამის მთავარდიაკონი ნიკოლოზ. ქრისტეს აქეთ ჩდმზ; ქკს ოლა“ 214v.
4. „ნიკოლოზ აღვწერე“ (კალიგრაფიული, მრგვლოვანით, ჩართულად, მონოგრამულად) 245r

A-347 ლოცვანი და საგალობელნი 1743წ.

ანდერძები:

7. Iv-ზე მხედრული ხვეული ასოებით შესრულებულია გადამწერის ანდერძი: „ადიდოს უფალმან ბატონიშვილი ანტონი, რომლისა ბრძანებითა აღვწერე წიგნი ესე, მწერალ, მჩხაბავ, მჩხრეკავ, მზვერავმან სი[ო]ნის დეკანოზის შვილმა ნიკოლოზ, ქკს ულა.“
8. ხვეული ასომთავრულით Iv-ზე წერია: „ნიკოლა~ზ აღვწერე.“
9. 1v-ზე ასევე ხვეულად: „ბატონიშვილის ანტონისაა.“
10. 28r-ზე ასომთავრულით ხვეულად: „ნიკოლა~ზ მწერალი.“
11. 81r-ზე ვკითხულობთ: „ნიკოლა~ზ ვმუშაკობ.“
12. 76r-ზე „ყოვლაწმიდაო ქალწულო, შემწე მეყავ დღესა განკითხვასა მწერალსა ამისსა ნიკოლაოზს.“

მინაწერი:

„ღმერთმან საუკუნოსა ნეტარებასა შინა გადიდოს განსწნებულო დეკანოზო ნიკოლაოს, რომელსაცა ყოვლადმუწნიერი ესე ღუაწლი მიპყრიეს მე უძვრფასეს საუნჯედ გლახაკს ბერს, მღუდელმონაზონს ტარასის, სოლომონ დეკანოზის ძეს ალექსიშვილს, რომელსაცა მანიჭა მისმა ბრწყინუალებამ ლუარსაბ ზაზას ძემან თარხნისშვილმან ნიშნად თვისის ჩემდამო სულიერის სიყვარულისა და მეგობრობისა, წელსა ჩყლე“ (2r). (უზის ბეჭედი, ასევე ბეჭედი დასმულია 105v-ზე)

H – 601 დოგმატიკონი 1746 წ.

ანდერძები:

ა. „ადიდეს უფალმან ორსავე შინა ცხოვრებადსა ღთივ გვრგვნოსანი მეფე ჩნი თეიმურაზ, რომლისა ბრძანებითა აღვწერე სიონის დეკანოზის შვილმა ნიკოლოზ თავითგან, ვიდრე აქამომდე“ (გვ.76).

ბ. „გერმანეს ძმისწულის მღდლის იოანესთვის ლოცვად ყვთ, უფალნო ჩემნო. ჩღმვ“ (გვ.210).

გ. „სუფევა სრულ ყოს უფალმან ცხებით გვრგვნოსანის მეფეთ-მეფის თეიმურაზისა, რომლისა ბრძანებითა აღვსწერეთ მართლ-გამოკულებვთ გამოძიებული უცთომელი სარწმუნოება და ბოროტად მადიდებელთ წინა განსაწყობელი დოღმატიკოსი, რამეთუ ფრიად სურვიელ იყო მართლისა სარწმუნოებისათვს ეკლესიასა შინა ტფილისის სიონისასა. ადიდნეს უფალმან მრჩობლთავე შინა ცხოვრებათა, სრულ იქმნა აგვსტოს იე, ქრისტეს აქეთ ჩღმვ, ქკს ულდ“ (გვ.531).

A – 1454 სადღესასწაულო, კრებული 1746 წ.

ანდერძები:

ა. „აღიწერა წმიდად ესე და შემკობილი სადღესასწაულო, პარაკლიტონი და მარხუანის კვირეულები ზოდიაკითა ყოვლითურთ განშუშნებულ და შემკობილი კელითა სიონის დეკანოზის შვილის ნიკოლოზისათა. გევედრები მკითხველთა და კეთილად მსმენელთა, რათა მცირედსა ვსენებასა ჰყოფდეთ ჩემ ცოდვილის მწერალისა ამისთვის, რათა თქვენცა მგსცესთ უფალმან ჳმაჲ კეტილი. უკეთუ იპოვოთ შეცდომით სიტყვ, გამართვასა ეცადეთ, რათა თქვენცა განმართლებულ იქნეთ დღესა მას განკითხვასა.

სრულ იქმნა იანვარს ი, ქრისტეს აქეთ ჩღმვ, ქკს ულდ“ (465v ასომთავრულით ხვეულად).

ბ. „ნათლის-მცემელო ქსო, შეიწყალე მწერალიცა ამისი ნიკოლოზ“ (186r).

გ. „მწერალი ამისი დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ, ქრისტე შეიწყალე დღესა მას გამოხსნინასა“ (246r).

დ. „მწერალი ამისიკა დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ, ქრისტე, შეიწყალე დღესა მას გამოხსნისასა“ (346r).

ე. „ქრისტე, შეიწყალე მწერალიკა ამისი დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ“ (431r).

ვ. „ქრისტე შეიწყალე აღმწერელიკა ამისი დეკანოზის შვილი ნიკოლოზ“ (465v).

მინაწერი (მხედრულით): „ქ. ათს იანვარს რომ ეს სადღესასწაულო გა[ა]თავა ამისმა მწერალმა, ოცდა ათს იანვარს სანატრელი მეფის ვახტანგის ასული და აბაშიძე ვახუშტის მეუღლე ბატონიშვილი ანუკა მი[ი]ცვალა ამავე ქ[რ]ს ულდ (1746) იესო, უფალო ჩვენო, განუსვენე შენსა ზეცისა სასუფეველსა, ამინ“ (456v).

Q – 369 დაუჯდომელი 1747 წ.

ანდერძი: „იესო შეიწყალე მწერალი ამისი ნიკოლოზი. ქ[რ]ს ულე, სიონის დეკანოზი“ (67v) (უკანასკნელი ორი სიტყვა განსხვავებული ხელით არის დაწერილი).

მინაწერი: „ეს ლოცვაები არის ორბელიანის იოანეს სარდლის ასულის მზისთვისა, ელენე შანშე ერისთვს მეუღლისა“ (68r).

H – 2121 სადღესასწაულო 1748 წ.

ანდერძი:

„მე ფრიად ცოდვილმან და ყოველთა მონაზონთა უნარჩევსმან წინამძღვარმა სვიმონ ვისურვე წმიდა ესე და სულთა განმანათლებელი ქართველთ წმიდათ მამათ ცხოვრება, და ავაწერინე სიონის დეკანოზის შვილს ნიკოლოზს და შეგწირე წმიდის დოდოს უდაბნოსა. ვინც ამ წიგნს ჰელად მიიღებთ, შენდობას გვბრძანებდეთ სიყვარულისათვის ღვთისად. წმიდანო მამანო, ჰნცა ესე წიგნი იმ მონასტრიდამ წაიღოს და გამოაგვას მასმცს რისხვას წმიდა დედოფალი ღ[ვ]ისმშობელი და რანიც წმიდანი ამაში სწერიან. დაიწერა მეფობასა მეფის თეიმურაზისასა და მისა მისისა კახთ მეფისა ერეკლესა, ტფილელობასა ამილახვარის მის ათანასისსა, ქრისტეს აქეთ ჩღმწ. ქ[რ]ს ოლვ (280r).

A-1702 კრებული 1753წ.

ანდერძები:

ა. „ჯელითა ცოდვილის ნიკოლოზ სიონის დეკანოზისათა წარიწერა ქალაქსა მოსკოს 1753, ფებერვალს 24“ (27r).

ბ. „ქ. წარიწერა სამეუფოსა ქალაქსა მოსკოს ჯელითა ნიკოლოზ სიონის დეკანოზისათა ივნისს 12, 1753“ (62v).

H – 1246 მარგალიტი 1754 წ.

ანდერძები:

6., 1754. უღირსმან სიონის დეკანოზმან აღვწერე ქალაქსა მოსკოს“ 103r.

7., „მოსკოს ვიყავ, წიგნსა ვწერდი მარგალიტსა ობოლსა მე.

ნაღვლისაგან შეიწრებულს ჯელი მივყავ ჩხაბასა მე.

როდეს მესმა ჯმა წასვლისა, ტფილისს წავალ ძმასთანა მე.

და ჰი, იესო, მიძლოდე სლვად ნიკოლოზ მწერალსა მე.

მშვიდობით, თქვენ, მოსკოველნო, ვედარ მოვალ თქვენთანა მე.

შენდობა ყავთ ჩემ ცოდვილის დეკანოზის მგზავრისა მე.“ (მხედრული ხელით 105r).

8., „ფრიად ცოდვილი წმიდისა ამის წიგნისა მწერალი, უღირსი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ, გაბრიელ დეკანოზის შვილი, მცირედცა შენდობაჲს ვითხოვ, უფალნო ჩემნო. 1754.“ (113v).

9., „ოდეს მოხვდე დიდებით, მართლ-მსაჯულო იესუ, მაშინ შეიწყალე მრავალ ცოდვათა შინა წარგრავნილი მწერალი ამისი. მაისს 21. 1753. ჩღნვ.“ (204r).

10. „ქრისტე! შეიწყალე ცოდვილი მღდელი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ. 1754.(221r).

მინაწერი: „მღვდლის ისავ ვარდიევისა არის - ჩყმე - წელსა“ (104v, 223v).

H – 334 ლოცვანი 1756 წ.

ანდერძი:

3. „აღვწერე სრულიად ლოცვანი ესე, ფრიად ცოდვილმან, სიონის დეკანოზმან ნიკოლოზ, წელთა ჩღნვ“ (149r).

4. „ყოვლად წმიდაო ქალწულო ღმრთისმშობელო, შეიწყალე მწერალი წიგნისა ამის ცოდვილი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ“ (157v).

მინაწერი მოიპოვება 162r-ზე.

A – 1399 ტიბიკონი (რუსულიდან თარგმნილი) 1758 წ.

ანდერძი:

„აღვაწერინე ტიბიკონი ესე სჲდ შემკობილი, რუსულისაგან ქართულად ნათარგმნი, საფასითა ბოდბელ მიტროპოლიტმან იჲნე და შევწირე სასოებასა ჩჲნსა და განმანათლებელსა უდაბნოსა დავით-გარეჯისასა. მოსაცსენებლად და აღსახოცელად ციღვათა. გვედრები მკითხველთა და კრებულთა წმდისა მონასტრისათა: შენდობას ჰყოფდეთ და მოცსენებასა და ინაშე ღმრთისა კეტილად კსენებულ იყვნეთ.

გვედრი მწერალიცა ამის უღირსი მღდელი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ, უკეთუ ოდენ სიტყვთ ანუ ქარაგმით, ანუ წინწილი ცთომილი ჰპოოთ რამდე, უფალნო ჩემნო, წმიდანო მამანო. დასრულ იქმნა ივლისს ზ, ქს აქთ: ჩღწ“ 431r.

მინაწერი: „ეს ტიბიკონი არის დავითისა ვინცა ეს ტიბიკონი მოიპაროს ანუ დახიოს ან გააფუჭოს გაუწყრეს ამის მღელი. დავითის რისხვა ქონდეს უკუნისამდე ამინ:.

A – 1487 ტიბიკონი 1760 წ.

ანდერძები:

ა. „ქრისტე შემიწყალე მწერალი წიგნისა ამის, უღირსი მღდელი, დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ“ (365v)

ბ. „მრავალ ჟამიერ ყოს ღმერთმან ბოდბელ მიტროპოლიტი იოანე, რომლისათვისცა აღვწერე სრულიად ტიბიკონი ესე უღირსმან მღვდელმან სიონის დეკანოზმან ნიკოლოზ. ნოენბერს კ, ქრისტეს აქეთ ჩღ 1760“ (334v).

გ. „უფალო იესუ ქრისტე, წარმიმართე საქმე ესე კელთა ჩემთა. უღირსსა მღვდელს, დეკანოზს, მწერალს ნიკოლოზს, ამინ. ჩღ “ (1r).

(დამკვეთის): ... „აჰა დიდებულისა ტაძრისა ამის შენისა, ნინა მოციქულისა, მცირესა რასამე ძღვანებულ ვყოფ დიდებულისა ეკლესიისა შენისა ფრიად ცოდვილი ბოდბელ მიტროპოლიტი იოანე, რომელმან ფრიადისა წადილითა და სურვილითა გიძღვენ, მოგართვი და შემოდწირე კეთილად შემკული წიგნი ესე და ფრიად საკმარნი ეკლესიისანი, სრული საწელიწადოდ ტიპიკონო და ნანდვლვე განმაშვენებელი ეკლესიისა, რამეთუ ყოველნივე განწესებანი წელიწადთა და ათორმეტთა თვეთა და დღეთანი, თუ რაოდენნი რაჲ ჯერ-არიან და საკმარ ეკლესიისა. წიგნი ესე კეთილ პოვნილნი, გარნა მეცა ამისთჳს ვეწარ-ვესურვე და აღვაწერინე მეოხედ და შემწედ წინაშე ქრისტესა ფრიად ცოდვლისა სულისა ჩემისათჳს და ბრალთა ჩემთა აღსაჯოცელად. აწე, რომელმანცა მართლმადიდებელმან ქრისტიანემ უსამართლოდ დატაცებით ამის წიგნისა კელ-ყოს გამოკვებად მონასტრისა ამისგან, გინა დაკარგული და დატყვევებული იშოვოს და იკსნას და ამასვე წმიდის ნინა მოციქულის ეკლესიას არ შემოსწიროს, იგიმც გამოეკვების სასუფეველის დიდებისაგან, ხოლო რომელმანცა კეთილად შეიტკბოს, აღმოიკითხოს და ისწავოს, ქრისტეს მიერ კურთხეულ და წმიდათა კაცთაგან შენდობილ.

ჟამსა სუფევით საქართველოსა შინა მეფობასა ღვთივ ცხებულის მეფის თეიმურაზისა და ძისა მისისა კახთა მეფისა ირაკლისა, რომელთა დღენი მრ[ავალ] წელ! აღიწერა ნოენბერსა კ, ქრისტეს [აქეთ] ჩდდ, 1760“ (366r ანდერძი იწყება წმინდა ნინოს ვრცელი შესხმით).

A-20 იოანე ოქროპირი - თარგმანება მათეს თავი სახარებისა 1764 წ.

ანდერძები:

5. (მთარგმნელისა) „დიდებაჲ შენდა წმიდაო ერთარსებაო და ერთღვთაებაო, სრულმყოფელო ყოველთა კეთილთაო, რომელმან ღირს მყავ სრულყოფად თარგმანებასა წმიდისა ამის სახიერებისასა. წმიდანო მახარობელნო და წმიდაო იოანე ოქროპირო მეოხ ეყუწნით წინაშე საყდართა ქრისტესთა მამასა იოანეს და მამასა ექვთმის მუშაკთა სულისა ვენახისათა, ა.ა.“ (მთვარეულით 693).
6. (გადამწერისა) „აღიწერა სრულიად მათეს თავის სახარების თარგმანი ესე ძველი კელითა ჩემ უღირსისა სიონის დეკანოზის ნიკოლაოზისათა. მამანო წ~ნო მკითხველნო და მსმენელნო, უკეთუ ცთომილი რაჲმე იხილოთ, ნუ მაიძულებთ სიყუარულისათჳს ღ~დ, არამედ მცირეცა შენდობით ჳსენება ყავთ ჩემ ცოდვილისა ამის მწერლისათჳს, ჩდდდ, 1734 (!)“ [1764], 693r.

7. [იოანე ათონელისა] ვრცეწლი ანდერძია. „ესე ანდერძი მამისა ეფთჳმისი არს ღმერთმან ღირს ყავნ წმიდათა მისთა თანა...“ (693-699 გვ.)

8. (მომგებელის დავით ბოდბელისა): „საჲმარ არს და თანა-წარუალ უწყება ამისა ესე, მორწმუნენო, კეთილმსახურ, მსმენელ, ღუთის მოყუარენო: სულთა გულსიტყუად-გონთა მაბრწყინ-მანათ-მაშჳსა ამა სახარების თარგმანებისა, თუ ვითარისა საღმრთო მეტკივ-მოყვარებითა და გარდამეტებულთა საღმრთო-საიმეროთა შესამკოდათა განწეს-განკარგვთ მოურნეობდა ნათლიერ ნამკი იგი, ღუთისა ვიდრემე და ზეცისა კაცი, წუდ იოანე ბოდბელ-მიტროპოლიტი, რომელმან პირველად აღწერად ამისა, მანვე ოდენ იგულმოდგინა და მოელოდაცა სული წმიდისა მის, გარნა შესრულებით ხილვად ვერღა ეწიფა სანატრელი იგი, რამეთუ განვიდა ნათელი ამით, და დამწუნუელმან აქაჲსა, უალი ყოფა ზედ აღიზენა რომლისა ოხად ოხაჲსა მგულვი, მკადო მოჴსენებისა ვიქმენ რაჲსამე მიზეზითა, რამეთუ მიბრძანეს რაჲ ბრძანებითა უკეთილმსახურესისა საქართველოსა ირაკლი მეფისა დავითიანისა და უნეტარესისა სრულიად საქართუჴლოსა პატრიარხისა ანტონი მეფის ძისა დავითიანისათა, და დამადგინეს ბოდბელად ჩუჴნ, წუის დავით გარეჴის არხიმანდრიტი დავით, რომლისათჳს სულ გონ აღძურით სასოებისა დამდებმა და თავისაცა ჩემისა ძლუნად შეწირვად არ კნინ სამეტმან ამა წუა ეკლესიისა, რომლისათჳს ახლად ღუაწლ-დებით ვიშრომე, ვიგულმოდგინე და ფასით აღწერით, აღკაზმით შევასრულებინე და წარმოვადგინე ეკლესიათა შემამკობელი და სულთა, გულთა განმანათლებელი წიგნი ესე წუის მათე მახარებლისა სახარების თარგმანი სანატრელისა მიერ ოქროპირისა იოანესი, ყოვლად ბრძნისა. და ესე ვიგულმოდგინე და შერვწირე წუა ნათლიერსა და მოციქულთა სწორსა და ჩუჴნ ქართუჴთა ერთა მანათსა და ახლად ემზაზით აღმომშუესა, ღირსისა დედისა წუა ნინა მოციქულისა საფლავსა-მყოფ ეკლესიასა. ამისჳს ვედრით-შევრდომით გლოცავ, გამკობ უღირსი ბოდბელ მიტროპოლიტი დავით, ქრისტეს მიერის მშჳდობისა და სიყუარულისა მომძლუანი თქუჴნ, ყოველთა ქრისტეს მოყუარეთა მართლმორწმუნეთა მაგათ, რათა ჴსენებულ ვიყოთმცა ლოცვაჲთა შინა თქუჴნთა ამისა ღუაწლმდებნი და ყოველთაგან უშფოთველ-უცილებელად ეგოს წუის ნინო მოციქულისა ეკლესიისა შესამკობელად ბრწყინვალე ესე წიგნი; და რათა არავინ მძლავრებით დატაცებით, არცა პარჳთ და მალჳთ და გამოწირჳთ იკადროს გამოჴუჴზად, რამეთუ მყოფელნი მიიღებენ წყევა-ჴრულჳა შეჩუჴნებასა. ხოლო რომელთაცა ისწაონ - ისწაონ, ისმინონ და ასმინონ, და კეთილად აღმოიკითხვდენ საქებად, შესამკოდ, სადიდებლად წმიდისა ამის ეკლესიისა, ჴრთხევით იმოჴსენითოს უნდოთა მიერ ლოცუათა შინა ჩუჴნთა, მრჩობლითავე ცხოვრებითა ეგოს მშჳდობასა კეთილ ცხოვრენაჲსა უფლისაჲ ჩუჴნისა იესუ ქრისტეს

მიერ, რომლისა თანა მამასა ჰმუენის სულით წმიდითურთ დიდებაჲ, უკუნისამდე, ამინ.“ (გვ.699-700)

მინაწერი:

„შვიდი თუმანი არის ამ წმიდას სახარების თარგმანში მიცემული. თხუტმეტი მინანთული მისს ღირსებას ყ~დ სამღვდელოსაგან: ზოდბელის ინე~სგან მიცემულ: და ხუთთუმანახევარ საწყალის ჩემ ზოდბელის დავითისაგან: ჩლდ:“ 05r.

H – 1193 ლექსების კრებული 1766 წ.

ანდერძი: „ქ: აღიწერა წიგნი ესე ლექსთა მეფის თეიმურაზის ნაბრძანები, ჯელითა სიონის დეკანოზის ნიკოლოზისათა, ქორონიკონს უნ~დ“ 118v

მინაწერი: „1915, ოქტომბ. 21 მ. დიონისი კალატოზიშვილი ამ ხელნაწერს უძღვნის ქართულ-ეთნოგრაფიულ საზოგადოებას. ქ. თბილისში.“ (ერთვის ავტოგრაფიც). (ყდის v-სა და მეორე საცავი ფურცლის v-ზე).

H – 1369 იოანე სინელი - კლემასი 1768 წ.

ანდერძი მთარგმნელის: „ესე საცნაურ იყავნ ყოველთა, რომელნი იკითხვდეთ, ანუ ანუ სწერდეთ წ~ა ამას წიგნსა...“ 3r-v.

ანდერძი გადამწერისა: „უღირსმან მღვდელმან ნიკოლაოზ, სიონის დეკანოზმა, აღვწერე ჩლდ“ 263v.

მინაწერები:

3. „ესე სულთა განმანათლებელი“ 2r.
4. „ცხოვრება წმ. იოანე სინელისა, სრულიად გადავთარგმნე და გაუგზავნე კიევის აკადემიის პროფესორს დეკანოზს კოროლკოვს 1906 წ. 28 ნოემბერს. - მღ[ვდელი]. პ. (ავტოგრაფი)“

H – 656 საგალობლები 1768 წ.

ანდერძი: „მრავალჟამიერ ურბნელ მიტროპოლიტი იოსებ. იესუ, იესუ შეიწყალე მწერალი ამისი, უღირსი მღუდელი ნიკოლოზ სიონის დეკანოზი. ჩლდჭ. 1768“ (30r).

A – 897 კრებული 1768 წ.

ანდერძი: „მრავალ ჟამიერ წინამძღვრის შვილი მროველ მიტროპოლიტი გერმანე, რომლისა საფასითა აღვწერე, უღირსმან მღ~დლმ~ნ სიონის დეკანოზმან ნიკ~ლზ: ჩლდჭ 1768.“ (37r). ანდერძს სოლის ფორმა აქვს და ბოლოვდება პატარა ჯვრით, ისევე როგორც მინაწერი, რომელიც თანადროულია და დამკვეთს ეკუთვნის: „მე გერმანეს ამ მღთაებისათვის შემიწირავს სულისა ჩემისა საოხად. ნურვინ იკადრებთ გამოსწირვად.“ (37r).

Q – 78 ანტონ I, მარტირიკა 1769 წ

ანდერძი (გადამწერისა): „აღიწერა წიგნი ესე, რომელა (!) მარტირიკა - მოწამეთა ქართუჴლთა შესხმა და მოთხრობა - ბრძანებითა მისისა ყოვლადუწმიდესობისა ყოვლისა ზემოჲსა საქართუჴლოჲსა მამათ-მთავრისა ანტონი მეფის ძისათა, გამოთქმული მის მიერვე, რომლისა საუკუნო იყავნ ჰქსენება, ჩემ მიერ ყოვლად გლახაკისა თფილისის ქალაქს, სიონის ეკლესიის პროტოპრეზვიტერის ნიკოლაოსის მიერ, რომელი მოქენე ვარ მხილუჴლთად ცთომილთასა შენდობის მოცემასა, წელსა 1769, ნოენბერსა 28 დღესა.“ (341r).

მინაწერი: „ქ. წიგნი ესე მარტირიკა საქართუჴლოს მეფის ძის ვახტანგის არის“ (339v).

A – 1191 გამოკრებული კურთხევანი 1772 წ.

ანდერძი:

„აღვწერე კურთხევანი ესე გამოკრებული უღირსმან მღდელმან, სიონის დეკანოზმან ნიკოლაოზ. გევედრები, მცირედ ჯსენებასა ჰყოფდეთ, ქრისტეს აქეთ ჩლობ.“ 177r

მინაწერი: „ლოცვა შეგინებულისა“ (ლოცვის სრული ტექსტი)

H – 2234 გრცელი ლოცუანი 1777 წ.

ანდერძი:

„ყოვლად წმიდაო დედოფალო. მეოხ მეყავ წინაშე ძისა შენისა უღირსს მღვდელს სიონის დეკანოზს ნიკოლაოზს, მსასოებელსა შენსა და მეოხსა სულთა ჩუწნთასა, ჩღოზ - 1777.“ 265r.

„ყ~ დ წ~ო შ~ე აღმწერი ნიკოლაოს სიონის დეკანოზი: ჩღოზ 1777.“ 276v

Q – 57 თვენი 1779 წ.

ანდერძები:

ა. „აღიწერა კელითა ნიკოლოზ სიონის დეკანოზისათა 1779“ (817r)

ბ. „ადიდენ უფალმან მრჩობლითავე ცხოვრებითა ქართლისა და კახეთისა დედოფალი დარეჯან, რომლისა ბრძანებითა და საფასითა აღვწერე ოთხნი ესე თთუწნი სრულიად შემკობილი ტკბიკონითურთ მე ყოვლად უღირსმან სიონის დეკანოზმან ნიკოლაოს დასაბამითგან წელთა კსპზ, ქრისტეს აქეთ 1779, ქორონიკონს უღზ“ (804v).

(მომგებელისა, კალიგრაფიული მხედრულით):

„სამწიგნოებრობამან სიბრძნის მოფარდულობისამან არსებითმან, ურომელოჲსა მყოფისაგან აღწერილმან კეცის ქარტასა ზედა აღმძრა მე ღ~თ მთავრისადმი სიტყუისა არსებითა გონიერითა შობად სულსა შინა შობითა მესამიტა, რომელი თუის ეყუის მორწმუნეთა სულსა შინა ტრფიალსა მისსა შობა ქრისტესი. ვინაჲ ტრფიალმან, რომელი საკუთარ ასულისა დავითისა არს. შენ ზესთა ბუნებისა ღ~ის მშობელმან მის მიერისა მისდა მავასხებელსა ყოვლად წმიდასა მარტუილთა ღ~ის მშობელსა შემოგწირე სათთუწო ესე წიგნი დადიანის ასულმან საქართუწელოს დედოფალმან დარეჯან მათის უმაღლესობის მეფის მრავალწელობად, და საოხად სულისა ჩუწნისა და მიცუალეზულთა ჩუწნთა, და ძეთა და ასულთა ჩუწნთა, აღსაზრდელად. ამინ“ (ზემო საცავი ფურცლის v).

H-2239 კონდაკი 1780 წ.

ანდერძი:

1. „ადიდოს ღმერთმან ბატონიშვილი გიორგი, რომლისა ბრძანებითა აღვწერე კონდაკი ესე - სულთა განმანათლებელი და განმაბრწყინებელი - უღირსმან მღვდელმან სიონის დეკანოზმან ნიკოლოზ დასაბამითგან ვსპლ, ქრისტეს აქეთ ჩღპ.

2. მოიკსენეთ, რომელ ერთის გამოჭრილის კალმით დამიწერია, რომ არ გამომიცვლია კალამი და ჩვენდა უმდგომად ვინც ეს ასე მწერლობა ეცადინოს, საქებელ იყავნ.“ 18r.

3. „იოანე ოქროპირო, მეოხ მეყავ სიონის დეკანოსს ნიკოლოსს, მწერალსა ამა კონდაკისასა. 1780.“ 101r.

4. „აღიწერე ხელითა უღირსის მღვდლის სიონის დეკანოზის ნიკოლოსისათა. რუსულისაგან ქართ. 1780 ჩღპ.“

თავი 5.

სიონის დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის მიერ

გადაწერილი წიგნების მხატვრული გაფორმება და ძირითადი

თემატური აქცენტები

იმისათვის, რომ ნაშრომის ამ თავში სრულყოფილად განმეხილა დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის შემოქმედება, როგორც მინიატიურისტიკისა და ხელნაწერი წიგნების გამფორმებლისა, აუცილებელი იყო ზემოთ მოცემული დაწვრილებითი აღწერილობა მის მიერ გადაწერილი ყველა წიგნის, რამაც ნაშრომის სოლიდური ნაწილი დაიკავა. თითოეული მათგანი, გარდა „ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობების“ ტომებში მოცემული აღწერილობისა, სადაც ძირითადი აქცენტი ხელნაწერების შინაარსობრივ მხარეზეა გაკეთებული, დაემატა მაქსიმალურად დეტალური განხილვა მხატვრული თვალსაზრისით და მეტი თვალსაჩინოებისათვის წარმოდგენილია ილუსტრაციები და ტაბულები.¹³⁹

ხშირად გამხდარა კვლევის საგანი ნიკოლოზ მიქაძის შემოქმედება; მისი შრომები შესწავლილია, როგორც ფილოლოგიურ, ისე ლიტურგიკულ ჭრილში, მაგრამ სამწუხაროდ ნიკოლოზზე, როგორც ხელნაწერ წიგნთა გამფორმებელზე და მხატვარზე ჩადიებით არავის უსაუბრია. მისი კალიგრაფია საკმაოდ გამორჩეულია, მისსავე თანადროულ ოსტატთა შორის, რაც უკვე, თავისთავად საკმაოდ შრომატევადი საქმეა. მის მიერ გადაწერილი წიგნების კითხვისას, მკითხველის თვალი არ იღლება, ნიკოლოზი თითოეულ ასოს გამოსახავს თითქოს „კალმის მძიმე დაჭირებით“, რაც ასოებს უფრო მკვეთრს და ადვილად ამოსაკითხს ხდის; ასომთავრული, ხუცური, თუ მხედრული ტექსტების წერისას იგი ერიდება ასოთა ბმას, ან ორნამენტებით გადატვირთულ გაფორმებას, ამ მხრივ იგი მეტად ზომიერი და წინდახედულია; ნიკოლოზი ფიქრობს არა მარტო ტექსტის შინაარსზე, არამედ შემდგომში მის მკითხველზეც. ბევრგან ტექსტს სადა, წვრილზოლიან ჩარჩოებში აქცევს, ბევრგან ჩარჩოებს ოქრომელნით ბაც ზოლსაც აყოლებს, ასევე ყველა ხელნაწერში, დასაწყისი ასოები საძიებლები და აბზაცები სინგური ფერით აქვს გამოყოფილი, რასაც შავი მელნით შესრულებული ტექსტის, გამშვენებისა და გახალისების ფუნქციაც აქვს შეთავსებული.

¹³⁹ ილუსტრაციებისა და ტაბულების საძიებელი იხ. გვ.175

ნიკოლოზის მიერ გადაწერილი ხელნაწერების შესწავლის შედეგად, მხატვრული გაფორმების მიხედვით გამოვლინდა წიგნების სამი ჯგუფი:

1. ხელნაწერები, რომლებიც მოუხატავია და დეკორატიულ სისტემას მხოლოდ ტექსტის აბზაცებისა და საზედაო ასოების სინგური გაფორმება ქმნის: H – 2121 სადღესასწაულო 1748წ., A – 1399 ტიპიკონი (რუსულიდან თარგმნილი) 1758წ., A – 1487 ტიპიკონი 1760წ., A-20 იოანე ოქროპირი - თარგმანება მათეს თავი სახარებისა 1764 წ., H – 1193 ლექსების კრებული 1766 წ., Q – 78 ანტონ I, მარტირიკა 1769 წ.;

2. ხელნაწერები, რომლებშიც მხატვრულ-დეკორაციული გაფორმების თვალსაზრისით ფერებით შესრულებულ თავ-ბოლოსამკაულებს და მინიატიურებს უჭირავთ წამყვანი ადგილი: H-1061 ლოცვანი 1742 წ, A-347 ლოცვანი და საგალობელნი 1743 წ, H – 601 დოგმატიკონი 1746 წ., Q – 369 დაუჯდომელი 1747 წ., A – 1454 სადღესასწაულო, კრებული 1746 წ.;

3. ხელნაწერები სადაც შავ-თეთრი, გრაფიკული, თავსამკაულები გვხვდება; რაც ვახტანგ VI-ის სტამბაში ნაბეჭდი წიგნების გაფორმების ანალოგს წარმოადგენს S-1295 კონდაკი 1731წ.. A-1702 კრებული 1753წ., H – 1246 მარგალიტი 1754 წ., H – 334 ლოცვანი 1756 წ., H – 656 საგალობლები 1768 წ., A – 1191 გამოკრებული კურთხევანი 1772 წ., H – 2234 ვრცელი ლოცვანი 1777 წ., H-2239 კონდაკი 1780წ.

თუ ხელნაწერთა ქრონოლოგიას გავადევნებთ თვალს, აშკარად დავინახავთ, რომ ნელ-ნელა სუსტდება ნიკოლოზის მხატვრული აქტივობა - ისეთი მონდომება ხელნაწერების მოხატვისა, რაც მას ახალგაზრდობაში ქონდა დროდადრო უკანა პლანზე ინაცვლებს; ვფიქრობ ამის მიზეზი, გარდა რთული ისტორიული პირობებისა (რაც ერთ-ერთი მთავარი მიზეზია), მოუცლელობისა, დამკვეთთა ინტერესებისა და სიდუხჭირისა, იყო მისი აქტიური ჩართულობა სასტამბო საქმიანობებში. ეს უკანასკნელი კი ეპოქის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზანი იყო, რომ ვახტანგის გამართული სტამბისათვის, რაც შეიძლება ბევრი წიგნი მომზადებულიყო ისე, რომ დასაბეჭდად მარტივი ყოფილიყო.

პირველ ჯგუფში ჩამოთვლილი ხელნაწერები, როგორც ავღნიშნეთ, მოუხატავია და დეკორატიულ სისტემას მხოლოდ ტექსტის აბზაცებისა და საზედაო ასოების სინგური გაფორმება ქმნის. ეს დეკორაცია, კი თავისთავადია და არა მიზანმიმართული მხატვრული გაფორმება, რაც წიგნის შინაარსობრივ-სტრუქტურული შემადგენლობის მიხედვით, გვერდებზე თავისთავად დალაგდა სინგურით გამოყოფილი სათაურებით და აბზაცებით. ასევე „პირველი“ ჯგუფის სიის ანდერძებიც ცხადყოფს, თუ ვისთვის და ვისი დაკვეთით იქმნებოდა ეს ხელნაწერები.

დამკვეთები: სადღესასწაულო H-2121 - დამკვეთი - დოდოსრქის უდაბნოს წინამძღვარი სვიმეონი და შესწირა ამავე მონასტერს; ტიბიკონი A-1399 - დამკვეთი - ბოდბელი მიტროპოლიტი იოანე და შესწირა დავითგარეჯის უდაბნოს; ტიბიკონი A-1487 - დამკვეთი - ბოდბელი მიტროპოლიტი იოანე და შესწირა ბოდბის მონასტერს; იოანე ოქროპირის თარგმანება მათეს სახარებისა A-20 - დამკვეთი - ბოდბელი მიტროპოლიტი იოანე და შესწირა, ასევე ბოდბის მონასტერს; ლექსების კრებული H-1193 - დამკვეთი - მეფე თეიმურაზი, საკუთარი ლექსების ერთ კრებულად აკინძვის მიზნით გადააწერინა ნიკოლოზს; მარტირიკა Q-78 - დამკვეთი - ანტონ I, რომელმაც თავისივე შედგენილი და კორექტირებული „მარტირიკის“ საბოლოო ვერსია გადააწერინა ნიკოლოზს.

როგორც ჩანს, ამ ხელნაწერების უმეტესობა ლიტურგიკული შინაარსისაა და უდაბნოებისა და ბოდბის მონასტრების შიდა მსახურების საკითხავებს წარმოადგენდა, რომელიც მათ არ ქონდათ, ან განახლებას საჭიროებდა და ამ ხელნაწერების მხატვრული გაფორმება დამკვეთთა ინტერესის სფერო არ იყო, იმიტომაც არის მოკლებული მხატვრულ გაფორმებას, რომ დამკვეთებს დროულად მიეწოდებინათ ბერ-მონაზვნებისათვის და ამ ხელნაწერების არქონა, არ ყოფილიყო მსახურების შეწყვეტის მიზეზი; ხოლო რაც შეეხება ორ ხელნაწერს: მარტირიკას Q-78 და ლექსების კრებულს H-1193, რომლის დამკვეთებიც (მეფე თეიმურაზი და კათალიკოსი ანტონ I), ამ წიგნების ავტორები არიან, ნიკოლოზს შეადგენინეს ჩასწორებული ვერსიების ერთიანი კრებულები.

ნიკოლოზის მიერ გადაწერილ ხელნაწერთა მეორე დაჯგუფება, განსაკუთრებით საყურადღებოა მხატვრული გაფორმების თვალსაზრისით, სადაც წიგნის მხატვრობის კაზმულობის ყველა პრინციპი არის გამოყენებული: მინიატიურები, რომლებიც ზოგან ტექსტში ჩართული გვხვდება და ზოგან მთელი გვერდიც უჭირავს, თავ-ბოლოსამკაულები, მხატვრულად გაფორმებული საზედაო ასოები, გვერდებზე ტექსტების სხვადასხვა მხატვრული ფორმირება და სხვ.

მინიატურებში ვხვდებით სხვადასხვა სტილს, ცოტა ქართულს, ევროპულს, რუსულს და ცოტა ბიზანტიურ ელემენტებსაც, მაგრამ მეტი წილი მაინც ევროპული მოდელირებაა. ვხედავთ ამ ეპოქისთვის დამახასიათებელი ფერების: იასამნისფერის, ვარდისფერის, სალათისფერის, ყავისფერის, ნარინჯისფერისა და მჭახე ყვითლის ულამაზესი შერწყმას ოქროსფერთან, სინგურთან და მწვანე ფერებთან. გამოსახულებები ზოგან რეალისტურისკენაა, ზოგან უტრირებული და ზოგან შედარებითი; ზოგ მინიატურაში სიღრმე და გარკვეული პერსპექტივა შემოდის პირობითი პეიზაჟებითა და არქიტექტურული ფონებით. მართლაც, რომ რამხელა

სიყვარულის და მოთმინების ფასადაა, ასეთ მცირე ფორმატზე შესრულებილი ულამაზესი გამოსახულებები.

ეს ხელნაწერები შესრულებულია 1742-1747 წლების შუალედში, როდესაც ნიკოლოზი იყო 22-27 წლის, ეს მისი ცხოვრების ის ეტაპია, როცა ჯერ კიდევ არ არის აქტიურად ჩართული სასტამბო საქმიანობაში და მეტი დრო აქვს ასეთი სადღესასწაულოდ მორთული ხელნაწერების შესაქმნელად. დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის მხატვრული შემოქმედების ერთგვარ გვირგვინს წარმოადგენს სადღესასწაულო A-1454, რომელიც დეტალურად არის განხილული და აღწერილი, ამავე ნაშრომის 47-94 გვერდებზე.

ზემოთ ჩამოთვლილ ხელნაწერთა მესამე ჯგუფი, მთლიანად წარმოადგენს გარკვეულ მულაჟებს, რომლებიც შემდეგ უნდა დაბეჭდილიყო - ანუ ნიკოლოზი მესტამბეებს უადვილებდა საქმეს და პირდაპირ ქმნიდა ისეთი სტრუქტურის წიგნს - ტექსტის გვერდებზე განაწილებითა და დასაბეჭდად უკვე აპრობირებული თავსამკაულებით, რომელიც არც რედაქტირებას მოითხოვდა და არც მხატვრული სისტემის მოსაფიქრებლად საჭიროებდა ბევრ დროს. ამის დასტურად, ხელნაწერების ამ ჯგუფის ანდერძებიც საკმარისია - არცერთ მათგანს არ ერთვის ისეთი ანდერძი, რომელიც იხსენიებდეს დამკვეთს საფასის გამღებელს, ან სხვა ისეთი შინაარსის მქონე ტექსტი იყოს დართული, სადაც ჩანს კონკრეტული პირი ვისთვისაც ხელნაწერი საგანგებოდ გადაიწერა, განსხვავებით პირველი და მეორე ჯგუფისა. ამ ჯგუფში, ერთი შეხედვით შეიძლება ქრონოლოგიას არღვევდეს კონდაკი S-1295, რომელის წერაც მის პაპას, ოსეს დაუწყია და შესავსებად, ორჯერ მიბრუნებია ნიკოლოზი - ერთხელ 1731 წელს, როცა ის 10-11 წლის ყოფილა და როგორც ამავე თარიღით დართული ანდერძიდან ვიგებთ, ეს მისი პირველი ხელრთვაა; გადაწერილი აქვს „ზიარების წინა ლოცვა“ (66v), ეს ტექსტი წიგნის ბოლოსკენ არის ჩართული, ხოლო მეორეჯერ, 1761 წელს ჩაუწერია „განგება მწუხრისა“, რომელიც წიგნის დასაწყისშივეა, ანუ მოგვიანებით ჩაამატა აღნიშნულ კონდაკში: „ქრისტე შეიწყალე მჩხაბავი ამისი ცოდვილი და უღირსი დეკანოზი სიონისა ნიკოლოზ ჩღა“ (9v), ის ერთადერთი მხატვრული შემკულობა, რომელიც სწორედ აქ გვხვდება წარმოადგენს ვახტანგის სტამბის თავსამკაულთა ერთ-ერთ დეკორს. ამ ფაქტით დალაგდა ის ვარაუდი, რომელიც ზემოთ გამოვთქვი, მოხატულ ხელნაწერთა ამ ჯგუფზე.

პირველ და მესამე ჯგუფებში არსებულ ხელნაწერთა ჩამონათვალი 1753-1780 წლებს მოიცავს, რაც ნიკოლოზის, იმ აქტიური ცხოვრების პერიოდა, როდესაც იგი

ვახტანგის სატმბის გულმოდგინე თანამშრომელია და აქვე, მამის - სიონის დეკანოზ გაბრიელის საქმიანობას აგრძელებს.¹⁴⁰

ნიკოლოზის მიერ გადაწერილი უკანასკნელი ხელნაწერი, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის არქივში ინახება და მისი სიცოცხლის ბოლო წლით (1780წ.), თარიღდება, არის კონდაკი H-2239, რომელშიც ნიკოლოზი ახასიათებს, როგორც თავის კალიგრაფიულ პროფესიონალიზმს, ასევე მისი თანამოღწეეებისა და გამოთქვამს სურვილს, რომ მომავალი თაობის კალიგრაფებმა, უკეთესი, თუ არა ამდაგვარი ხელწერით მაინც გამოიჩინონ თავი.¹⁴¹

გარკვეულწილად სიმბოლური დამთხვევაა, ის ფაქტი, რომ 10 წლის ნიკოლოზი კალიგრაფიულ მოღვაწეობას იწყებს „სამღვდელო კონდაკის“ (S-1295) გადაწერით და „სამღვდელო კონდაკივე“ (H-2239) მისი უკანასკნელი ნაშრომი.

5.1 სადღესასწაულო A-1454 და ოთხთავი H-1666

ოთხთავის (H-1666) გადამწერი ანჩისხატის დეკანოზი ალექსი მესხიშვილია და მომხატველადც დღემდე იგი მიიჩნევა, მაგრამ ისეთი მხატვრულ-სტილისტური სიახლოვე, როგორიც ამ ორ ხელნაწერს (სადღესასწაულო A-1454 და ოთხთავი H-1666) შორის არის ბადებს საფუძვლიან კითხვას - ხომ არ ყავს ამ ორ ხელნაწერს ერთი მომხატველი? იმის გათვალისწინებით, რომ სიონისა და ანჩისხატის კალიგრაფიული სკოლების სიახლოვე არის ერთ-ერთი მიზეზი იქ მოღვაწეთა ახლო ურთიერთობისა, ნიკოლოზიც და ალექსიც ერთი ეპოქის წარმომადგენლები არიან და საკმაოდ თვალსაჩინო და ღვაწლმოსილი მოღვაწეებიც. ზემოთ განვიხილეთ ერთი შემთხვევა იმისა, თუ როგორ გაინაწილეს შრომა მეფე თეიმურაზის მიერ დაკვეთილი ალექსიმ და ნიკოლოზმა ლოცვანების S-3630 (ალექსი) და H-1061 (ნიკოლოზი) გადაწერისას.¹⁴²

იმის დასადგენად, თუ რომელი მათგანის მიერ არის აღნიშნული ხელნაწერების მოხატულობა შესრულებული, უნდა გადავავლოთ თვალი ალექსის შემოქმედებასაც, როგორც მინიატიურისტისა. მის მიერ გადაწერილ მრავალ ხელნაწერთაგან მხოლოდ ოთხი ხელნაწერია მინიატიურული გამოსახულებებით გაფორმებული, ესენია: ჟამნი S-1096 ზოდიაქოს ნიშნებითა¹⁴³ და საუფლო დღესასწაულების სცენებით (დაუთარიღებელი), სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი S-4748, სულხან-საბას პორტრეტით 1730 წ., წმიდათა ცხოვრება H-2077 ქართველ წმიდანთა 24 მინიატიურით

¹⁴⁰ იხ. სურ.19, გვ.121

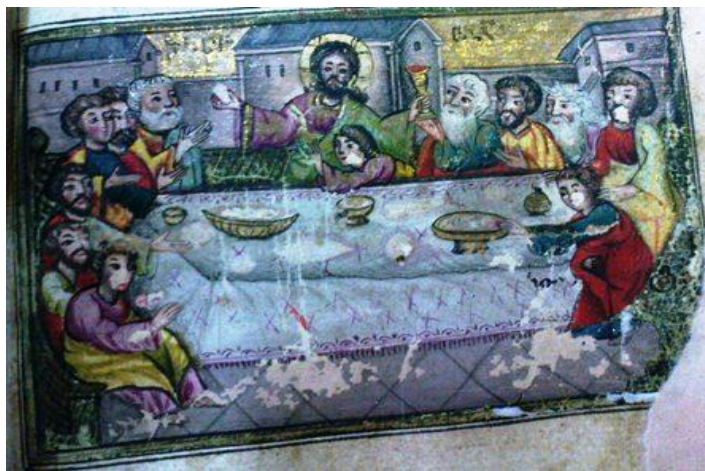
¹⁴¹ იხ. გვ.152, კონდაკი H-2239 ანდერეში.

¹⁴² იხ. გვ. 22, თავი 3.2

¹⁴³ იხ. ტაბ.12² გვ.93.

1736 წ., და ოთხთავი H-1666 თავსამკაულებში ჩართული საუფლო დღესასწაულებითა და მახარებელთა გამოსახულებებით 1743 წ.

სახვით ხელოვნებაში ხშირი შემთხვევაა, როდესაც დროის მცირე მონაკვეთში მხატვარი იცვლის ხელს და უეცრად გადადის მისთვის არადაძახსიათებელ მხატვრულ სტილზე. როდესაც ალექსი მესხიშვილის მოხატულ ხელნაწერებზე დავიწყე მუშაობა,¹⁴⁴ სწორედ ეს ფენომენი მეგონა მისი მხატვრობაც. მაგრამ იმ ოთხი ხელნაწერიდან, რომელთა მინიატიურული გაფორმებაც დღემდე ალექსის სახელთან იყო დაკავშირებული, აღმოჩნდა რომ ჟამნის (S-1096) მხატვრობა ალექსის მამის, გრიგოლ „მხატვრის“ ყოფილა, ამავე ხელნაწერში არსებული საიდუმლო სერობის კომპოზიციაზე აღმოჩენილი მინაწერის თანახმად. სულხან-საბას ლექსიკონის (S-4748) და წმიდანთა ცხოვრების (H-2077) მხატვრობაზე, თვითონ ალექსის უზრუნია და ამით გამოვლინდა ალექსის მხატვრული ხელი; ხოლო მეოთხე - მოხატული ოთხთავის (H-1666) მხატვრობა კი ნამდვილად არ იმეორებს ალექსის მხატვრულ სტილს და დიდი ალბათობით ეს მოხატულობა სიონის დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძეს ეკუთვნის, მითუმეტეს, რომ ოთხთავის (H-1666) გადაწერის თარიღი (1743 წ.) ემთხვევა ნიკოლოზის მოღვაწეობის ჯერ კიდევ იმ პერიოდს, როდესაც აქტიურად მისდევს მინიატიურულ გაფორმებს.

სურ.31 ჟამნი S-1096

სურ.32 ლექსიკონი S-4748

სურ.33 წმიდანთა ცხოვრება H-2077

(ოთხთავის H-1666 მოხატულობა იხილეთ გვ.103, 104, 105.)

¹⁴⁴ იხ. რ. კაჭახიძე, თბილისის საღვთისმეტყველო ინსტიტუტის სადიპლომო ნაშრომი საბაკალავრო ხარისხის მოსაპოვებლად - „დეკანოზ ალექსი მესხიშვილის გადაწერილი და მოხატული ხელნაწერი წიგნები XVII-XVIII სს“, 2010 წ.

დასკვნა

საუკუნეთა მანძილზე (V-XIX სს.), წიგნის ხელოვნება გადის განვითარების გარკვეულ ეტაპებს, რომელთაგან თითოეული ხასიათდება სავსებით ჩამოყალიბებული მხატვრულ-სტილისტური თავისებურებებით, რზეც ეპოქის სოციალური და ისტორიული მოვლენები ზემოქმედებდა. ნიკოლოზის მიერ წიგნის გაფორმების პრინციპებიც ბუნებრივია ეხმიანება მისსავე თანამედროვე ისტორიულ გამოწვევებს და მეზობელი ქვეყნების ზეგავლენებს ვერ სცდება;

სასტამბო საქმიანობაში მისმა აქტიურმა ჩართვამ უკანა პლანზე გადაანაცვლა წიგნის მხატვრული გაფორმების მისეული მანერა, როგორც ჩანს მას აღარ ჰქონდა სათანადო დრო ხელნაწერების მოსახატად და თავისი მოღვაწეობის ბევრი წელი დაუთმო ხელნაწერების ისე გადაწერასა და შეკაზმვას, რომ მეფე ვახტანგ VI -ის დაფუძნებულ სტამბაში მოღვაწე პირებს გაადვილებოდა ბეჭვდა.

წიგნის ხელოვნების ისტორიაში XVIII-XIX სს. წარმოადგენს იმ სპეციფიკურ ხანას, როდესაც ხელნაწერ ტექსტებს, მინიატიურებს, კალიგრაფებსა და მომხატველებს თანდათანობით ნაბეჭდი წიგნები, გრავიურები, მოგვიანებით ილუსტრაციები და მესტამბეები ანაცვლებენ. ნაშრომში, ასევე მნიშვნელოვანია XVIII საუკუნეში, თბილისში არსებული ორი კალიგრაფიული სკოლის - სიონისა და ანჩისხატის, თვალსაჩინო მოღვაწეების - დეკანოზების ნიკოლოზ მიქაძისა და ალექსი მესხიშვილის თანამშრომლობისა და შრომის განაწილების საკითხები.

ვფიქრობ, ეს ნაშრომი სრულად ეხმიანება ნიკოლოზ მიქაძის იმ აურაცხელი შრომის შედეგს, რომელის ნაწილსაც დღეს კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის წიგნთსაცავში სათანადო ადგილი უჭირავს.

„ღმერთმან საუკუნოსა ნეტარებასა შინა გადიდოს განსწნებულო დეკანოზო ნიკოლოს, რომელსაცა ყოვლადშუშნიერი ესე ღუაწლი მიპყრიეს მე უძვრფასეს საუნჯედ გლახაკს ბერს, მღუდელმონაზონს ტარასის, სოლომონ დეკანოზის ძეს ალექსიშვილს...“

(ლოცვანი A-347)

ილუსტრაციებისა და ტაბულების ჩამონათვალი

სურათის N.	წარწერა	გვერდი
სურათი 1.	თავსამკაული, S-1295, 2r	გვ.21
სურათი 2.	ლოცვანი S-3630 და H-1061 ყდები	გვ.24
სურათი 3.	ლოცვანი S-3630 და H-1061 თავსამკაულები	გვ.25
სურათი 4.	ლოცვანი H-1061, 213v-214r	გვ.27
სურათი 5.	ლოცვანი და საგალობელნი A-347, Iv, IIr	გვ.30
სურათი 6.	ლოცვანი და საგალობელნი A-347, 81r, 56v	გვ.31
სურათი 7.	ლოცვანი და საგალობელნი A-347, 103v, 104r	გვ.32
სურათი 8.	ლოცვანი და საგალობელნი A-347, 68v, 58r	გვ.33
სურათი 9.	ჯვარცმა, H-601, 67r	გვ.39
სურათი 10.	ჯვარცმა A-1454, 253r	გვ.39
სურათი 11.	ოთხთავი H-1666, მათე მახარებელი	გვ.103
სურათი 12.	ოთხთავი H-1666, მარკოზ მახარებელი	გვ.104
სურათი 13.	ოთხთავი H-1666, ლუკა მახარებელი	გვ.105
სურათი 14.	ოთხთავი H-1666, იოანე მახარებელი	გვ.106
სურათი 15.	ოთხთავი H-1666, ტექსტის განაწილება	გვ.101
სურათი 16.	სადღესასწაულო A-1454, თავკაზმულობა	გვ.107
სურათი 17.	სადღესასწაულო A-1454, წმიდა იაკობ მოციქული	გვ.108
სურათი 18.	ოთხთავი H-1666, წმიდა იოანე მახარებელი	გვ.108

სურათი 19.	ვახტანგ VI სტამბა, ჟამნი	გვ.121
სურათი 20.	ვახტანგ VI სტამბა,, ოთხთავი	გვ.124
სურათი 21.	ვახტანგ VI სტამბა, ჟამნი	გვ.125
სურათი 22.	ვახტანგ VI სტამბა, ოთხთავი	გვ.126
სურათი 23.	ლოცვანი H-334, 39r თავსამკაული	გვ.129
სურათი 24.	ლოცვანი H-334, 129v თავსამკაული	გვ.129
სურათი 25.	ლოცვანი H-334, 159r თავსამკაული	გვ.129
სურათი 26.	კრებული A-897, 3r თავსამკაული	გვ.145
სურათი 27.	კრებული A-897, 13r თავსამკაული	გვ.145
სურათი 28.	ვახტანგ VI სტამბა, ჟამნი	გვ.149
სურათი 29.	სადღესასწაულო A-1454, 251r ბარძიმი	გვ.152
სურათი 30.	სადღესასწაულო A-1454, 252r ბარძიმი	გვ.152
სურათი 31	ჟამნი S-1096 324r	გვ.173
სურათი 32	სულხან-საბა ორბელიანისლექსიკონი S-4748	გვ.173
სურათი 33	წმიდანთა ცხოვრება H-2077	გვ.173

ტაბულები:

ტაბულის N	წარწერა	გვერდი
ტაბულა N1	წინასწარმეტყველები	გვ.55
ტაბულა N2	მოციქულები და მახარებლები	გვ.57

ტაბულა N3	მღვდელმთავრები	გვ.60
ტაბულა N4	ღირსი და ღმერთშემოსილი მამები	გვ.62
ტაბულა N5	მხედრები	გვ.65
ტაბულა N6	მოწამე მამაკაცები	გვ.67
ტაბულა N7	წმიდა დედები	გვ.70
ტაბულა N8	კრებული	გვ.74
ტაბულა N9	სცენები	გვ.78
ტაბულა N10 ¹	სახარებისეული სცენები	გვ.81
ტაბულა N10 ²	სახარებისეული სცენები	გვ.82
ტაბულა N10 ³	სახარებისეული სცენები	გვ.83
ტაბულა N10 ⁴	სახარებისეული სცენები	გვ.84
ტაბულა N10 ⁵	სახარებისეული სცენები	გვ.85
ტაბულა N11 ¹	თავსამკაულები	გვ.88
ტაბულა N11 ²	თავსამკაულები	გვ.89
ტაბულა N11 ³	თავსამკაულები	გვ.90
ტაბულა N12 ¹	ზოდიაქოს ნიშნები A-1454	გვ.92
ტაბულა N12 ²	ზოდიაქოს ნიშნები S-1096	გვ.93
ტაბულა N13	ტექსტის მხატვრული განაწილება და დაბოლოება	გვ.95

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ვ. ბერიძე, „ძველი ქართველი ოსტატები“, თბ., 1967წ.
2. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, თბ., 1951წ.
3. პ. კარბელაშვილი, ძველი ანჩისხატის ტაძარი, ქ. ტბილისი, 1902წ.
4. ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, 1962წ.
5. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, A, H, Q S - ფონდები
6. ელენე მაჭავარიანი, „წიგნის ხელოვნება ძველ საქართველოში“. თბილისი, 2008წ.
7. ია გაჩეჩილაძის სადისერტაციო ნაშრომი, „XVIII-XIX სს. ქართველ კალიგრაფთა მოღვაწეობა, მესხიშვილთა კალიგრაფიული სკოლა და მათი წიგნთსაცავი“ თბილისი, 1975წ.
8. ს. კაკაბაძე, ისტ. საბ. V, 1913წ.
9. იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, ტ.II, 1948წ.,
10. რ. კაჭახიძე, სადიპლომო ნაშრომი, დეკანოზ ალექსი მესხიშვილის გადაწერილი და მოხატული ხელნაწერი წიგნები XVII-XVIIIსს. 2010წ.
11. შ. ლომსაძე, „გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან“, 1979წ.
12. ა. ანინსკი, სომხური ეკლესიის ისტორია, კიშინიოვი, 1900წ.
13. ვახუშტი ბაგრატიონი, ქ. ც. IV, 1973წ.
14. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის კალენდარი, 2009წ.
15. საქ. სამოციქულო ეკლესიის კალ.. მცირე საეკლესიო ენციკლოპედია, 2005წ.
16. დეკ. ზაქარია მაჩიტაძე, წმიდათა ცხოვრება. თბ.2008წ.
17. გ.ბარათაშვილი, ქართული ნაქარგობა, 2011წ.
18. რ. პატარიძე, „ჭვირნიშანი და ქრონოლოგია“ „ცისკარი“ თბ. 1965წ.
19. დ. კარიჭაშვილი - "ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია", 1929წ.
20. მ. კურდღელაშვილი - "ქართული სტამბის ისტორიიდან"., 1959წ.
21. ლ. მენაბდე. ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, 1, თბ.,1961წ.

სარჩევი

შესავალი -----	3
თავი 1. თბილისის კალიგრაფიული სკოლები-----	4
თავი 2. სიონის დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის კალიგრაფიული მოღვაწეობა (1720-1780წწ.) -----	9
თავი 3. სიონის დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის მიერ გადაწერილი და მოხატული ხელნაწერების დაწვრილებითი აღწერილობა-----	16
3.1 S-1295 კონდაკი 1731წ.-----	17
3.2 H-1061 ლოცვანი 1742 წ. -----	22
3.3 A-347 ლოცვანი და საგალობელნი 1743 წ. -----	28
3.4 H – 601 დოგმატიკონი 1746 წ.-----	35
3.5 A – 1454 სადღესასწაულო, კრებული 1746 წ.-----	47
3.6 ოთხთავი H-1666 გადამწერი დეკანოზი ალექსი მესხიშვილი 1743წ.-----	96
3.7 ჭვირნიშანის შესახებ - „სამი მთვარე“-----	109
3.8 Q – 369 დაუჯდომელი 1747 წ.-----	111
3.9 H – 2121 სადღესასწაულო 1748 წ. -----	113
3.10 A-1702 კრებული 1753წ. -----	116
3.11 H – 1246 მარგალიტი 1754 წ.-----	119
3.12 H – 334 ლოცვანი 1756 წ. -----	127
3.13 A – 1399 ტიპიკონი (რუსულიდან თარგმნილი) 1758 წ.-----	130
3.14 A – 1487 ტიპიკონი 1760 წ.-----	131

3.15	A-20 იოანე ოქროპირი - თარგმანება მათეს თავი სახარებისა 1764 წ.----	132
3.16	H – 1193 ლექსების კრებული 1766 წ. -----	139
3.17	H – 1369 იოანე სინელი - კლემქსი 1768 წ. -----	140
3.18	H – 656 საგალობლები 1768 წ. -----	143
3.19	H – 656 საგალობლები 1768 წ. -----	144
3.20	Q – 78 ანტონ I, მარტირიკა 1769 წ. -----	146
3.21	A – 1191 გამოკრებული კურთხევანი 1772 წ. -----	147
3.22	H – 2234 ვრცელი ლოცუანი 1777 წ.-----	149
3.23	Q – 57 თვენი 1779 წ. -----	150
3.24	H-2239 კონდაკი 1780 წ. -----	152
თავი 4. სიონის დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის მიერ გადაწერილ		
	ხელნაწერებში დართული ანდერძ-მინაწერები -----	154
თავი 5. სიონის დეკანოზ ნიკოლოზ მიქაძის მიერ გადაწერილი წიგნების		
	მხატვრული გაფორმება და ძირითადი თემატური აქცენტები -----	168
5.1	სადღესასწაულო A-1454 და ოთხთავი H-1666 -----	172
	დასკვნა -----	174
	ილუსტრაციებისა და ტაბულების ჩამონათვალი -----	175
	გამოყენებული ლიტერატურა -----	178